

~~politički~~ ZATVORENIK

GODINA XV. - VELJAČA 2005. CIJENA 15 KN

BROJ **155**

**Sloboda se ne štiti
zabranama
i represijom**

**Između crvenog
fašizma i crnog
socijalizma
nema razlike**

**Hrvati u BiH
u svjetlu ulaska
Hrvatske u EU**

**Ususret saboru
HDPZ-a**

**Dokumenti,
sjećanja,
svjedočenja**

BALKAN SE VRAĆA U HRVATSKU

politički

ZATVORENIK

GLASILO HRVATSKOG
DRUŠTVA POLITIČKIH
ZATVORENIKA

PREDsjEDNIK DRUŠTVA
Jure Knežović

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Višnja Sever, Andrija Vučemil,
Ljubomir Brdar, Zorka Zane,
Jure Knežović

OVAJ BROJ UREDIO
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA
10000 Zagreb
Vojnovićeva 15
tel: 01/46 15 437, 46 15 438
fax: 01/46 15 437
e-mail: hdpz-zagreb@hdpz.htnet.hr

PRIJELOM I TISAK
TIVA Tiskara Varaždin, Trg bana Jelačića 21

CIJENA LISTA
Za Hrvatsku 15 kn

Godišnja pretplata za Hrvatsku 180 kn
za inozemstvo: **Europa** 310 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti;
prekomorske zemlje: 510 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti

Žiro račun: 2503007-1100009317
kod Volksbank d.d. Zagreb
Devizni račun: **416446-7101 S.W.I.F.T.**
Code **VBCRHR22** kod Volksbank d.d. Zagreb

Rukopisi se ne vraćaju,
list uredjuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilozima

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i pretplatom tel.: 01/48 72 433
radnim danom od 11-13 sati.

ISSN 1331-4688

Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 4.000,00 kn
predposljednja stranica u boji: 3.500,00 kn
unutarnja crno-bijela stranica: 2.500,00 kn
1/2 crno bijelo: 1.250,00 kn
1/4 crno bijelo 700,00 kn

www.hdpz.htnet.hr

Na Kozari Boku u Zagrebu, dok su Srbi ubijali po Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini narod je stišavao pevaljke koje su puštali primitivci koji tamo žive. To deranje na ratištu s četničke strane moglo se daleko čuti, a rane su još bile svježe, pa je nekada stišavanje bilo i silom. A onda s vremenom se pojavi i RTL pa otkrije da su za revitalizaciju Jugoslavije dobre emisije iz njezina «samoupravljačkog» doba.

I premda se u nama javlja osjećaj da su za to krive napuhane Švabe, koje uzput budi rečeno, na političkom planu u povijesti predstavljaju miša, samo da navedem kako su ubacivanjem Lenjina u Rusiju, s darovanim mu milijun dolara u zlatu pomogli da se komunistički eksperiment ostvari, premda su mislili da će stući samo ruskoga cara. Jasno, to im se vratilo, ali koliki su mali narodi nestali i koje su patnje svi narodi proživjeli, to oni ni danas ne razumiju.

Sada kad se u njih ugledala i televizija Nova, pa počela emitirati beogradske stare filmove, nije više samo krivica zaglupljenih Europljana. Sada se moraju pitati Hrvati, koji su to između njih tako željni primitivne srpske balkanštine? Koji su to, koji su telefonirali Novoj i pomogli da se zagadjuje hrvatski medijski prostor? Tko pomaže komercijalnom uspjehu televizije Nova? A one koji gledaju tu Novu, trebalo bi pitati koje su to krave a ne ljudi kad tako lako zaboravljaju patnje hrvatskog naroda nanesene od strane srpskog agresora? Kad bi postojala nacionalna svijest, onda bi i televizije postupile kao i trgovine, koje unatoč okorjelim zagovornicima srpskohrvatskoga među jezikoslovima, prevode upute na svojim artiklima na hrvatski i na srpski.

A jezikoslovci su, kad bi bili pošteni, davno mogli donijeti norme i konačno na svim svjetskim katedrama uvesti hrvatski

Jure KNEZOVIĆ
predsjednik Hrvatskog društva
političkih zatvorenika

O NASTAVI POVIJESTI U HRVATSKIM ŠKOLAMA

Povijest nas malo kad zanima radi nje same ili povodom nje same; uvijek nas se tiče radi toga što je naša sadašnjost odraz prošlosti, a kao takva ona umnogome određuje i našu budućnost. Radi toga su nede-mokratski režimi nastavili povijesti posvećivali posebnu pozornost, jer su njihovi nositelji bili dobro svjesni istinitosti one Orwellove, da i sadašnjost i budućnost nadzire onaj tko nadzire prošlost. Radi toga, uostalom, današnji stratezi totalitarističkoga globalizma žele iskorijeniti naredima svaku vezu s nacionalnom poviješću i tradicijama, ne bi li ih tako obezličene mogli lakše mijesiti po vlastitom ukusu.

Koliko povijest i naše predodžbe o njoj određuju naše djelovanje, zorno svjedoče dva primjera, oba stara nekoliko tjedana.

Pripovijeda mi prijatelj, da je na ulici slučajno susreo dvije poznanice, obje fakultetski izobražene, obje s naglašenom nacionalnom sviješću. Jedna je bila brilljantan učenik i student, druga ministrica prosvjete. Nakon pozdrava i uobičajenog raspitivanja o svakodnevnom, dotakli su se rasprave i o mogućoj zabrani «veličanja simbola totalitarnih ideologija i pokreta». U tom su se kontekstu lako suglasili da u svojim obiteljima (a sve su u doba svjetskog rata otvoreno naginjale ustaškomu pokretu) nikad nisu naišli na nikakve izraze mržnje prema Židovima, Ciganima ili pripadnicima drugih rasa. Ako je mržnje bilo, postojala je prema nositeljima starojugoslavenskog režima. Rat je donio i osjećaj snažne odbojnosti prema Talijanima. No, ta odbojnost, čak ni ako je prelazila u mržnju, nije bila ofenzivnoga, napadačkoga karaktera, nego obrambenoga: stave li ti ježa u košulju, želiš ga izbaciti. Ne zato što ga mrziš, nego zato što te bode i ne da ti živjeti.

Iako su te njegove poznanice, dakle, načistu s tim da njihovi predci nisu nosili ustašku odoru radi bilo kakvih ideoloških nagnuća, pa im ni na kraj pameti nije vlastite očeve zvati «totalitarcima», na prijateljevo su se iznenađenje, glatko suglasile da ustaški režim zaslužuje osudu, u prvom redu radi toga što je «Istru i Dalmaciju prodao Talijanima».

Ni nakon završenih fakulteta i magisterskih titula odnosno ministarskih naslonjača, gospode, dakle, ne znaju da su Istra, baš kao i Zadar, Cres, Lošinj ili Lastovo bili u sastavu Kraljevine Italije još od Rapaljskog ugovora (1920.)!

Kad sam prije par mjeseci na ovome mjestu ponovio kako je više nego zanimljivo, da se NDH naziva protuhrvatskom zbog Rimskih ugovora, a da nikomu ne pada na pamet ni Ante pl. Trumbić od Rapalla, ni De Valera, ni Kohl, ni Genscher, pa čak ni Tuđman, nekoliko me političkih zatvorenika (!) nazvalo, iznenađeno, jer ni oni to nisu znali. Ljudi koji su zbog svog domoljublja i osobne čestitosti odležali godine po jugoslavenskim robijašnicama!

A ako oni ni znaju, i ako ne znaju ministri prosvjete, tko zna? Nije li to jasan znak da s nastavom povijesti u našim školama nešto nije u redu; da i dalje učimo mitove i propagandne fraze, a da se učenike ne podučava kako ne vjerovati u dogme i kako misliti vlastitom glavom...

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

HRVATI U BIH U SVJETLNU PRISTUPA HRVATSKE EUROPSKOJ UNIJI 2

Tomislav JONJIĆ

PISMA IZ ISTRE 4

Blaž PILJUH

MISLI O TOTALITARIZMU: SLOBODA SE NE BRANI ZABRANAMA 5

Tomislav JONJIĆ

BLAŽENI ALOJZIJE STEPINAC I HRVATSKA DRŽAVA (XII.) . . . 10

Ivan GABELICA

PRILOG ŽIVOTOPISU DRA MILE BUDAKA (VI.) . . . 14

Dr. Jere JAREB

PRILOZI ZA BIOGRAFSKI LEKSIKON HRVATSKIH POLITIČKIH UZNIKA (XXXIII.). 18

Jure KNEZOVIĆ

KAKO SE BRANIO GRAD ZADAR (DNEVNIK) (IV.) 19

prof. Bruno ZORIĆ

NOĆNI POGREB GARDISTA NA ORAŠCU 21

Dr. Antun CAR

USUSRET SABORU HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA . . 23

Jure KNEZOVIĆ

NA GROBIŠTU DRAVSKA ŠUMA - VARAŽDIN PODIGNUT SPOMEN-KRIŽ ŽRTVAMA PORATNOGA KOMUNISTIČKOG TERORA. . . 27

Franjo TALAN

STRADANJE HRVATSKOG NARODA - SJEĆANJA HRVOJA PEČUVČIĆA (V.) . . . 33

SUPUTNICI KRIŽNOGA BLEIBURŠKOGA PUTA MARKO ZVONAR «ZLATNI» I JOZO TADIĆ «ŠEPIĆ» 36

*Mate TADIĆ
& Želimir CRNOGORAC*

BORBA ANTE ZVONE MIŠKULINA ZA SLOBODU HRVATSKE 38

Ivan VUKIĆ

KOMUNISTIČKI KRVNICI 42

Jure KNEZOVIĆ

HRVATI U BiH U SVJETLU PRISTUPA HRVATSKE EUROPSKOJ UNIJI

Dvije su bitne značajke razmatranja hrvatskog pristupa Europskoj uniji. Prva od njih jest nemogućnost ozbiljne rasprave: i kad se tzv. euroskepticizam na verbalnoj razini naziva legitimnim svjetonazorom, u stvarnosti su euroskeptici izloženi ostracizmu. Izraze opreza, a kamoli rezerve prema pristupu Hrvatske Uniji nemoguće je sustavno izložiti kako na nacionalnim električkim medijima, tako i u tzv. velikim novinama. U tim je sredstvima javnog priopćivanja euroskepticizam (što je samo po sebi nesretno izabran naziv, naziv koji sadržava psihološku klopku) dopušten tek kao predmet poruge i diskvalifikacije: oni koji ne žele bezuvjetan i brz pristup Uniji proglašavani su primitivcima, mračnjacima i malne zagovornicima izolacionizma po sjevernokorejskom uzoru.

Nedostatak tolerancije i spremnosti na dijalog

Pritom ništa ne pomaže što većinu euroskeptika istodobno čine zagovornici krajnje demokratskih rješenja, koji se sustavno i uporno zalažu za jačanje pravne države i europskih standarda, i koji najčešće primjer Švicarske potežu kao dokaz da je moguće ostati izvan Europske unije, a istodobno sačuvati demokratski poredak, osigurati zaštitu ljudskih prava i posvemašni društveni, gospodarski i kulturni napredak. Drugim riječima, većina euroskeptika nipošto nije opterećena eurofobijom, a još manje zagovara nedemokratska i natražna stajališta. I dok na strani onih koji pristup Europskoj uniji smatraju nužnošću, odnosno putem bez alternative (pri čemu je karakteristično da je većina njih unovačena među onima koji su ne tako davno zagovarali "nesvrstanu", zapravo afroazijsku orientaciju), među euroskepticima je zapravo teško pronaći pristaše izolacionističkih ili autarkičnih rješenja.

Unatoč verbalnim kulisama i demagoškim frazama, isključivost, manjak tolerancije i spremnosti na dijalog svojstven je pristašama brzoga i bezuvjetnog ulaska u EU, a ne euroskepticima.

Stajalište potonjih neusporedivo je pragmatičnije: Hrvatska treba ući u EU ako se to isplati njezinim građanima. Nevolja je u tome što kod nas nije moguće - kao u Švicarskoj - angažirati stručnjake koji će taj kompleks pitanja savjesno i sustavno ispitati, a potom cijelovite rezultate predočiti građan-

Piše:

Tomislav JONJIĆ

ima kako bi ovi odluku o sudbini naroda i države mogli donijeti na najdemokratski način, na referendumu. Nasuprot tome, u Hrvatskoj se potežu isprazne fraze i jeftine krilatice, a sva se racionalna argumentacija iscrpljuje u naizgled rječitu zaključku: nijedna država članica EU nije zatražila izlazak iz Unije. To je točno. Međutim, istodobno se zaboravlja da u nijednoj demokratskoj državi u kojoj su građani odbili pristup Uniji (npr. Švicarska, Norveška), nije došlo do pada standarda, rasta nezaposlenosti i ugrožavanja demokracije. Također se uporno zaboravlja da u članicama Unije raste broj protivnika europskog ujedinjenja.

A što je najgore, zaboravlja se da Unija već danas nije zajednica ravnopravnih naroda i država. Ona je već danas zajednica jednakih i jednakih, i to s nagnjenom tendencijom da moćni postanu još povlaštenijima. U slučaju brzog ulaska u Uniju, tj. ulaska s manjkavim demokratskim tradicijama i neizgrađenim pravnim poredkom, u gospodarski katastrofalno teškom stanju, Hrvatska objektivno nema izgleda izboriti ravnopravan status. Radi toga preispitivanje samodopadne odlučnosti političkog establishmenta da Hrvatska već u ovom desetljeću postane članicom EU nije pitanje iracionalnih strasti ili možda krivo shvaćenoga

nacionalnog ponosa, nego je, baš nepromtiv, pitanje sasvim prozaičnoga, golog interesa. I budući da je tako, uporno se izbjegava rasprava o tome.

Je li osjećaj ugroženosti Hrvata u BiH iracionalan?

Drugo pitanje o kojem do danas nije bilo slova u raspravama o hrvatskoj europskoj politici, jest pitanje položaja Hrvata u Bosni i Hercegovini u trenutku kad granica između dviju država postane «šengenska». To je posebno znakovito u svjetlu odredbe čl. 10. Ustava Republike Hrvatske, koji glasi: «Republika Hrvatska štiti prava i interes svojih državljanina koji žive ili borave u inozemstvu i promiče njihove veze s domovinom. Dijelovima hrvatskog naroda u drugim državama jamči se osobita skrb i zaštita Republike Hrvatske.»

Nema nijednog dokumenta iz kojega bi proizlazilo da se Vlada Republike Hrvatske u raspravama o pristupu Europskoj uniji obazirala na ove odredbe, a kamoli da je se pridržavala.

Možda vlada smatra kako Hrvatima u BiH posebna zaštita i nije potrebna? Imajući na umu da se hrvatstvo u BiH danas, na žalost, sveđeno na katolištvo, svatko nepristran će konstatirati kako položaj srednjobosanskih Hrvata obilježava krajnja neizvjesnost i snažna napetost u odnosima s Bošnjacima-Muslimanicima. S druge strane, Hrvati u Sarajevu, Tuzli ili Bihaću svedeni su na

folklor, a iz dijelova BiH koji danas pripadaju Republici Srpskoj praktično su istrijebljeni, s malim izgledima na povratak. Napokon, na prvi se pogled, istini za volju, može kazati da bar Hrvati u zapadnoj Hercegovini danas participiraju u vlasti kao možda ni u jednom ranijem mirnodopskom razdoblju. Dakle, reklo bi se da bar u odnosu na njih osjećaj ugroženosti nije opravdan, pa ga valja tumačiti samo iracionalnim razlozima. No, upućenijima neće promaknuti da ni Hrvati u Hercegovini svoj položaj ne smatraju osiguranim. Sav je njihov društveni, politički, kulturni, pa i gospodarski život jedan provizorij. Ni na tom području na kojem žive kao apsolutna većina oni se ne mogu osloniti na vlastitu političku volju. Apstrahiramo li pačanje stranih komesara u izborne rezultate, to se jasno vidi iz najbanalnijih primjera. Recimo, hoće li njihova djeca za pet godina u osnovnim ško-

Ponovo cirilica nakon petnaest godina

Gotovo svi se slažu da osnovnoškolci mogu naučiti pisati cirilicu za petnaest dana, dok, prema naputku iz resornog ministarstva, učitelj nije obvezan izvoditi cirilične vježbe, diktate ili davati lekturu na ciriličnom pismu

U školama HNZ-a koje radi po hrvatskom nastavnom planu i programu, učenici trećih razreda, nakon petnaest godina, ponovno su počeli učiti cirilično pismo, iako su mnogi roditelji izrazili sumnju u dječjem boljševizmu, Španjolski ministar pozvao je načelnike Školskog odbora da učene cirilične pismu obvezno po zakonu. Prema Izjavljenu i dopunitivo Za koncu i ostvorenju i srednjem obrazovanju, navedeno do trećeg razreda osnovne škole obvezno su vratiči i pusti cirilicu, kazao je ministar Mato Nalini. Skupština HNZ-a usvojila je izmene i dopune zakona, koje se temelje na implementacijskim rješenjima iz Obitinog zakona o školama i podeljivanju podjeških razreda koji su tri godine vrijedili na području HNZ-a. Izradila ostvarenje u kojem je počela posuđenost stavljena na načela novečne, sljedeće uporabe pisma i školske, pištanje vježbama u čitavoj školi, ali će učenici moći ići i pisati i drugim pismom, tj. cirilicom. Na drugoj strani, o spomenutim izmjenama će ovirati vrijeme kada će dio biti potrebo da nauče to pismo. Međutim, učenici uči u sklopu

osnovnoškolača mogu naučiti pisanje cirilice na petnaest dana, dok, prema naputku iz resornog ministarstva, učitelj nije obvezan izvoditi cirilične vježbe, diktate ili davati lekturu na ciriličnom pismu učenicima. Iako buduće generacije moždano ne biti usklađene za vrijeme koljeda pismu, ali će učenici slobodno upo-

**Članak iz mostarskog "Danasa"
od 27. siječnja 2005.**

lama u Posušju ili na Širokome Brijegu učiti hrvatski jezik ili amalgam koji se danas naziva bosanskim jezikom, ne ovisi o Hrvatima, nego o političkoj mudrosti tadašnjega guvernera BiH i općim međunacionalnim odnosima u Federaciji, pa čak i u čitavoj BiH.

Nejednak položaj u različitim dijelovima BiH dovodi u prvom redu u pitanje mogućnost zajedničkoga složnog nastupa Hrvata u političkom životu BiH, budući da nužno uvjetuje različite, regionalizirane poglede na rješavanje aktualnih društvenih pitanja. Povrh toga, taj nejednak položaj izaziva napuštanje onih dijelova BiH u kojima su Hrvati faktično svedeni na nacionalnu manjinu, bilo na način da sele u Hrvatsku ili europske odnosno prekomorske zemlje, bilo da svoj položaj pokušavaju popraviti unutarnjim migracijama odnosno koncentracijom hrvatskog življa u zapadnoj Hercegovini. U svakoj inačici Hrvati polako, ali neopozivo gube Bosnu.

Proturječan položaj Hrvata u BiH

Kako na to gleda službena Hrvatska? Postoji li itko tko je kadar kazati, kakva je politika Hrvatske prema Bosni i Hercegovini, državi u kojoj je hrvatski narod konstitutivan i, bar formalno, jednakopravan?

Hrvatska žuri u Europsku uniju, nadajući se da će se bitnih obilježja svoga suvereniteta moći odreći još u ovom desetljeću, možda već 2007. godine. Nasuprot tomu, ne očekuje se da bi BiH u Uniju mogla ući prije 2020. Da je Vlada toga svjesna, pokazuje činjenica da se užurbano planira izgradnja mosta kopno-Pelješac (kojemu bismo, s razlogom, dali Titovo ime, da buduće naraštaje uvijek podsjeća na plodove partizanske »pobjede» i »oslobodenja« Hrvatske). Još većom brzinom grade se grandiozni, zapravo zastrašujući granični prijelazi prema BiH. Time Hrvati u BiH postaju danomice sve svjesniji, da će ih od Republike Hrvatske u bliskoj budućnosti dijeliti sve nepropusnija granica.

Kakvu je reakciju s njihove strane moguće očekivati? Činjenica da BiH i dalje ne funkcionira kao država koja je u stanju osigurati jednakopravnost svih naroda i državljanima, kao i činjenica da političke elite svih naroda, unatoč cerber-skim očima stranih komesara, prilično otvoreno promiču partikularne interese vlastitog naroda, te opisani osjećaj ugroženosti, Hrvate kao najmalobrojniji narod u BiH potiče na simpatiziranje s idejom stvaranja trećeg entiteta, onoga s hrvatskom prevagom. Ždušna potpora ne tako davno ideji »hrvatske samouprave»,

koja se doduše pokazala samoubilačkom, više nego rječito govori o stvarnom raspoloženju naroda. Ignorirati to raspoloženje ne bi smio nijedan ozbiljan političar, nijedan intelektualac koji drži do svog dostojanstva. Realnosti nas sile na preispitivanje vlastitih želja i predodžbi koje su toliko puta stavljene na kušnju. Koliko god to bilo teško, mora se postaviti pitanje, želete li Hrvati opstanak BiH uopće, kad je već jasno da ne želete (kao, uostalom, ni Bošnjaci-Muslimani) ovakvu BiH. Revizija Dayton-a, nedavno tabu-tema, danas je uobičajeni predmet političkih rasprava. No, više je nego dvojbeno, bi li ta revizija značila stvaranje trećeg entiteta. Krajnje je upitno, je li stvaranje trećeg entiteta i načelno moguće, a mogućnost njegove stvarne provedbe bez rata kojega nitko razuman ne može željeti, čini se nemogućim.

Usporedno sa shvatljivom težnjom za dodatnim fragmentiranjem BiH po nacionalnome ključu, može se očekivati kako će bosanskohercegovački Hrvati u svjetlu pristupa Republike Hrvatske Europskoj uniji prihvatljivim nego ranije smatrati i potpuno oprečan model. Njihova prirodna želja da budu što tješnje naslonjeni na hrvatsku državu – pa makar u ovoj na vlasti bile snage koje ih potpuno ignoriraju – silit će ih da se i oni zalažu za što skoriji ulazak BiH u Europsku uniju. A izvjesno je da ovakva BiH u Europsku uniju ne će moći ući. Prijetnje međunarodnih predstavnika da će u slučaju izostanka suradnje s Haagom ukinuti Republiku Srpsku više su pokušaj testiranja reakcije Srba na moguće dokidanje njihove paradržave u BiH, negoli izraz stvarnog interesa da se pravdi privedu prononsirani ratni zločinci poput Karadžića i Mladića.

«Mrtve duše» kao smišljena provokacija?

Dakle, Hrvati u BiH ne biraju između dobrog i lošeg; oni biraju između dva zla. U narodu koji ima razloga priželjkivati stvaranje trećeg entiteta i istodobno ga se plašiti, nije lako uobičiti prikladan politički program i izabrati pravi put. Takva situacija ide naruku onima koji žele slabljenje veza tamošnjih Hrvata s hrvatskom državom, procjenjujući da će to dovesti do dodatne marginalizacije i iseljavanja Hrvata, u kojem bi se slučaju kvadratura bosanskohercegovačkoga kruga puno lakše riješila neposrednom srpsko-muslimanskom pogodbom. Sličnih je prijedloga, uostalom, bilo i ranije.

Predstavnici hrvatske države zatvaraju oči pred tim činjenicama. Traži se tek način na koji bi Hrvatska mogla Hrvate u

susjednoj državi proglašiti balastom. U tom se svjetlu i epizoda s hercegbosanskim »mrtvim dušama» na nedavnim predsjedničkim izborima može ukazivati kao smišljena provokacija. Zadivljuje, naime, upornost kojom su neki hrvatski mediji krenuli u dokazivanje izbornih manipulacija s onu stranu granice. U prvi mah bi se reklo da će aktualna oporba za to optužiti Hrvatsku demokratsku zajednicu, ali se to ipak nije dogodilo. Zašto? Zar samo zato što je svakomu jasno da je Sanader izbornu utakmicu predao prije početka, pa nije imao ni razloga ni potrebe da se upušta u bilo kakve igre s biračkim popisima? Ili ipak zato što i aktualnom stranačkom i državnom vodstvu paše diskreditacija Hrvata u BiH, kako bi se stvorila legitimacija za ograničavanje njihova izbornog prava?

Ne govori o tome samo Mesić sa svojim trabantima. Uostalom, zar nije veliki mag sanaderovske koncepcije hrvatske poslušnosti, Vladimir Šeks, nedavno na HTV-u izjavio kako valja preispitati sadašnje rješenje, koje biračko pravo veže samo uz činjenicu državljanstva, jer se u protivnome može dogoditi da bude ugrožen skri referendum o pristupu Hrvatske Europskoj uniji! A *Jutarnji list*, koji je svoje novinare poslao dokazati da je kršenje izbornoga zakonodavstva moguće (a ovi zauzvrat bili pošteleni kaznenog progona na način koji dovodi u pitanje smisao načela zakonitosti!), u broju 2398/VIII od 24. siječnja 2005. krupnim je slovima naslovio članak: »EU zabrinut zbog mnogo hrvatskih državljanima u BiH i Srbiji i Crnoj Gori». Pozivajući se na »dobro obaviještene izvore», ovaj zagrebački dnevnik tvrdi kako će Unija zbog velikog broja hrvatskih državljanima u zemljama koje će godinama ostati izvan EU, Hrvatskoj nametnuti dodatna ograničenja odnosno »prijelazne zaštitne mjere».

I sve to nakon što je OESS, prvi put, odlučio na hrvatske izbore ne slati svoje promatrače; s njima, naime, »mrtve duše» ne bi bile tako moguće i tako uvjerljive...

Priprema se, dakle, velika igra na koncu koje bi između Hrvata s ovu i onu stranu granice mogao biti izgrađen zid poput onoga sagrađenog Požarevačkim mirom, od kojega nam još uvijek trnu zubi. Je li hrvatski pristup Europskoj uniji vrijedan toga? Ili je jedini valjan odgovor na ove aporije potpuno jasan, a neizvjesna sudbina Hrvata u BiH dodatni argument u prilog shvaćanja da je Hrvatska kao europska, civilizirana, prosperitetna i demokratska pravna država itekako moguća izvan sadašnje Europske unije?

PISMA IZ ISTRE

Kad "za" ni "za", nego je "protiv"!

Ću, neću, ču neću, pak san na kraju poša i ja. Dati svoj glas. Za Kosoricu? Pa ne baš! Ja san zapravo glasova...protiv Mesića! A to san moga samo tako da glasujen za Kosoricu! Uostalen, da se je bilo koji kandidat probija u drugi krug, ja bin za njega glasova! Sve, sve, samo za Mesića ne!!! To je bila...ne samo moja deviza! Ma za niš! Ujedinjena ljevica do nogu je potukla razjednjenu desnicu! Tako van i triba, lipi moji državotvorni i domoljubni Hrvati! Kad su van izgleda (i nažalost), osobne ambicije iznad interesa hrvackega naroda! Provajte si zamisliti kako bi izgledala situacija da su svoje kandidate istaknuli i SDP i LS i HSS i Libra i...IDS, pak i svaka stranka i strančica! Baš me zanima koliko bi glasova dobija Mesić!

Meni uvi moj narod hrvacki sliči na pacijenta kojega zubi bole. A zubara ga je strah više ud vraka paklenega. Pak će radije uzimati tablete proti bolova i svakega nadrilječnika slušati, nego stisnuti te svoje pokvarene zube i sisti u zubarsku stolicu!

Uostalen, neka je kako je. Kad ne moru poli nas pobijediti uni koji jasno i glasno govore da je Gotovina heroj, a ne zločinac, zapravo je svejeno da li će pobijediti una koja bi se pravila da ga ne pozna da ga vidi, eli uni koji bi mu priša, forši mu i Judin poljubac utisnuja u junačko čelo i savjetova ga očinski...da se preda Hašken sudu!!!

Tješin se ja tako, da još ima nade dokle god uvi naš puk hrvacki bira svojega poglavara okolo Božića i Novega lita. Nade, da će jenega dana u niko drugo vrime birati... kad je trizan, a ne pijan i mamuran! Niki priko Učke, zabrinuti za nas domoljubne Hrvate u Istri, misle da nan je tu jako teško. A, ne! Ča se mene tiče, meni je lako, vero je! Za kega god glasuju IDS-ovci i IDS-ovce, to jest koze, znan da je to... pogrešan izbor!!! Pak mi je jako lako izabrati! Mene je samo strah da će svi uni kojima se toliko žuri u Europu, i referendum o ten pitanju organizirati u vrime kad

Piše:

Blaž PILJUH

hrvacki građani budu...tako...recimo veseli i dobro raspoloženi!!!

O "odljevu mozgova", Europi, suživotu i drugin štupidecama.

Ste čitali? Da će u Hrvackoj dojti do "odljeva mozgova", kad dojdemo u Europsku uniju! A ja rnsilin da će biti...baš obrnuto! Najprije će dojti do odljeva hrvackih mozgova. I tek takovi , prez (bez, kako će) mozga, ćemo poći u Europu!!! A da smo i uti uvjet za u Europu već uzdavna ispunili , dokaživaju nan i uvi izbori. Prema izbornim rezultatima ispada da je 48,9 posto Hrvata... spremno za Europu!!!

Baš san razočaran, vero san. Sad ni izborna šutnja, pa moren slobodno reći. Ja san zdušno navija i glasova za Pašalića. Svaka mu je na mistu. Kako da je mene pita ča će govoriti! Ni Letica ni loš. Ni Đurđi niš ne fali. Ali ne! Uvi moj narod hrvacki glasa je u većini za Stipu. I njigovu predizbornu štupidecu: "Ja ljude ne dijelim na velike i male! Ja ih nastojim ujediniti!!!". Ča mu to znači, zna samo on! A Kosorica? "Kao presjednica, s vama ću ispuniti sve svoje snove!!!". A to će, vero će! Jer i ja, da san predsjednik, bin ostvarija...sve svoje snove! Svoje ma ne vaše!" Tek ni što manje ud petine Hrvata je dokazalo da kod njih ipak još ni došlo do..."odljeva mozgova". Pak su ovako zaključivali: "Ki su ča su i kakovi su svi uti kandidati, znamo. A ki je Mikšić, ne znamo. Pa valjda je bolji ud tih drugih!!!"

I tako san odlučija da ne gren glasovati za drugi krug. Moj glas neće spasiti Hrvacku ud ...devetega kruga! Pakla! A i koji mi je to izbor! Glasovati za Mesića ne ću dokle god imam...čep na glavi! Kosorica mi je simpatična, ali po svin predizbornim skupovima...vodi je Sanader!

Uostalen, ča si ja razbijan glavu oko tega ča Hrvati imaju u glavi! Ča fali našin susjedima i sustanarima Srbima? Njihov pokojni šef Rašković je bija reka da su Srbi lud narod. A još 1991. su pokazali da njin mozak ni najvažniji organ! I zato sad masovno kupuju tablete da njin se poveća...Uni drugi organ! Da nas moru... još bolje zajebavati! U Udbini su zabranili Hrvatima kititi bor za katolički Božić. A u Vukovaru su proslavili svoj "Kristos se rodi", z sabljami, bajonetami i

"šajkačami". I da je to dio njihovega nacionalnega folklora, su rekli! Pa,da! Zašto oni nebi imali pravo na svoj srpski folklor! A imaju oni i svoje narodne pesme, bre! "Bit će mesa, bit će mesa, klat ćemo Hrvate!" Insoma, naši policjoti su njin oduzeli nika dje-love... narodne nošnje. Pak hi poslali poli suca za prekršaje. Jer da su nosili četnička obilježja, šajkače i zastavu z četiri cirilična S. Ej! Kega to zajebavate! Na jenu godišnjicu vukovarske tragedije san bija u Vukovaru. Pak san ta njihova četiri S, to jest CCCC, vidija na vrhu zvonika njihove pravoslavne crikve. A cilo groblje njin je načičano z nadgrobnim spomenicima. . . Šajkačama! I nikomu niš!

I sad vi morete brzopleti uvo moje pisanje proglašiti za govor mržnje. A ja van odlučno tvrdim da san za vjersku i nacionalnu toleranciju, za suživot! Iz iskustva znan da Srbi i Hrvati moru zajedno slaviti i državne i vjerske praznike. Oslobođenje, to jest pad Knina je i za njih i za nas praznik! Dan Domovinske zahvalnosti, to jest...dan žalosti!!! A sjećan se jako dobro (nikad to ne zabin!), kako smo zajedno slavili Uskrs 1993. na Novigradsken ratištu. Podilili su nan u crikvi krunice, ponudili z kolacima, pak smo posli na "crtu". A kako je poli nas običaj da se za Božić puca, hita petarde i rakete, su se naši hrvacki građani srpske nacionalnosti z druge strane barikada iliti balvana, za to zdušno pobrinuli! Pak su po nami satima tukli z svon raspoloživon "pirotehnikon"!!! Vero su, van ja rečen!

vaš Blaž Piljuh

MISLI O TOTALITARIZMU: SLOBODA SE NE BRANI ZABRANAMA

"Nikada ne možemo biti sigurni da je mišljenje koje pokušavamo ugušiti pogrešno, a kad bismo i bili sigurni, takvo bi gušenje ipak bilo zlo... Potpuna sloboda suprotstavljanja i neslaganja s našim mišljenjem upravo je uvjet koji opravdava naše uvjerenje u njegovu istinitost." (John Stuart Mill)

Posljednjih dana 2004. godine predsjednik Vlade Republike Hrvatske, što je kolokvijalni naziv za Visokog predstavnika međunarodne zajednice za ovaj dio *Zapadnog Balkana*, sazvao je - priopćeno je s Markova trga - skupinu "intelektualaca" da bi s njima raspravio je li uputno i na koji je način uputno reformirati hrvatsko kazneno zakonodavstvo kako bi se stalo na put "relativiziranju odnosno veličanju totalitarističkih ideologija i režima". Među tim tzv. intelektualcima ima i onih koji nikad nisu uspjeli završiti bilo koju visoku školu, a veliku većinu čine oni koji o problematici totalitarizma,

Piše:

Tomislav JONJIĆ

Rujan 1989. – madžarski vojnik siječe višedesetljetnu žicu na granici s Austrijom

njegovim misaonim ishodištima i njegovoj fenomenologiji nikad nisu napisali ni jednoga jedinog redka. Štoviše, ima među njima i onih koji ne govore nijedan strani jezik. Kako se literatura o totalitarizmu mjeri tisućama naslova, od čega ni stoti dio nije preveden na hrvatski, posve je nejasno otakvima hrabrost da se uopće dadu imenovati u to *vjeće mudraca*.

Ili je i njima jasno ono što svatko pisem vidi na prvi pogled: *vjeće mudraca* sastavljeno je po političkim kriterijima i s političkom svrhom, a nazivanje toga gremija "skupinom intelektualaca" služi za *obsjeniti prostotu*. Osim par časnih

PRILOZI:

1. Obilježja totalitarne diktature

"Iz činjenica kojima raspolažemo nameće se zaključak da su fašistička i komunistička diktatura u biti slične ili da u svakom slučaju više nalikuju jedna drugoj nego bilo kojemu drugom sustavu vladavine, uključujući starije oblike autokracije. (...) Doista je točno da je u talijanskome fašističkom društvu preživjelo više institucija ranijega liberalnoga i konstitucionalnog društva, nego u ruskom ili kineskom komunističkom društvu. No, dio uzroka leži i u tome da ruskom ili kineskom komunizmu nije prethodilo ranije konstitucionalno društvo. (...)"

Sve totalitarne diktature imaju sljedeća obilježja:

1. Razrađenu službenu ideologiju, koja se sastoji od službenog sustava doktrine koji obuhvaća sve bitne oblike ljudskog postojanja i u odnosu na kojega se svi koji žive u tom sustavu moraju držati u najmanju ruku pasivno; karakteristično je da je ova ideologija upravljena i projicirana na idealno konačno stanje čovječanstva, tj. ona sadrži hilički zahtjev da se radikalno otkloni postojeće i svijet pokori za novo društvo ;

2. Jedna jedina masovna stranka koju redovito vodi jedan čovjek, 'diktator', a koja se sastoji od relativno malog postotka ukupnog pučanstva (do deset posto), a u kojoj postoji jezgra koja se strasno i bez zadruške drži ideologije, te je spremna na svaki način podupirati njezinu pobjedu. Ta je stranka organizirana hijerarhijski i oligarhijski, te je karakteristično da je državnoj birokraciji ili nadređena ili je s njom potpuno stopljena;

3. Sustav terora na fizičkoj ili psihičkoj osnovi, koji se ostvaruje partijskim nadzorom i kontrolom tajne policije, ali koji istodobno nadzire partiju za potrebe vođe te je

karakteristično upravljen ne samo protiv dokazanih 'neprijatelja' režima, nego i protiv manje ili više ovlaš odabranih slojeva pučanstva; teror kojim se pritišće stanovništvo - bez obzira na to vrši li ga tajna policija ili partija - sustavno se koristi modernom znanosti, napose dostignućima psihologije;

4. Tehnološki uvjetovan, skoro potpuni partijski i državni monopol nadzora svih sredstava djelotvornoga masovnog priopćavanja, poput tiska, radija i filma;

5. Podjednako tehnički uvjetovan, skoro potpuni monopol nad djelotvornom upotrebo oružja;

6. Središnji nadzor i upravljanje ukupnoga gospodarstva birokratskim usklajivanjem ranije neovisnih pravnih osoba podvrgnutih utjecaju drugih pravnih osoba i koncerna.

Nabranje ovih šest obilježja ili skupina obilježja ne smije stvoriti predodžbu da ne postoje i druga, makar nedovoljno spoznata obilježja. Upozorava se prije svega na to da je administrativni nadzor prava i sudova mogao biti sastavnim obilježjem, ali evolucija totalitarizma posljednjih godina pokazuje da takvo administrativno upravljanje pravosuđem može biti podvrgnuto znatnim ograničenjima. Spomenut ćemo i problem ekspanzionističke politike, koja se smatra karakterističnom značajkom totalitarizma. Ovdje ocrtna obilježja se smatraju općenito priznatim značajkama totalitarne diktature, o čemu svjedoče tekstovi stručnjaka najrazličitijeg podrijetla, uključujući i one totalitarno usmjerene."

(Carl Joachim Friedrich - Zbigniew Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Cambridge/Mass. 2. ed., 1965)

* * *

izuzetaka koji se, stjerani u kut, trse spasiti dostojanstvo i struke i nacije, sastav toga **Sanaderova** kvaziintelektualnog peradarnika i način na koji većina njegovih pripadnika istupa u javnosti, savršeno precizno ilustrira sadašnji trenutak Hrvatske: jednom ponijenom zemljom u tuđe ime upravlja skupina duhovnih eunuha i poluinteligenata. A od uškopljenika se i ne smije očekivati ništa drugo nego posluh **gospodaru harena**.

*

Idejnom potkom, struktrom i fenomenologijom totalitaričkih ideologija proteklih se osamdesetak godina bavio veliki broj filozofa, politologa, sociologa i povjesničara. Već i površni pregled njihovih stajališta pokazuje da je malo pitanja oko kojih postoji opća ili bar pretežna suglasnost. Radi toga je šokantna ideologizirana površnost i plošnost kojom se problemu totalitarizma pristupa u hrvatskoj javnosti. Po običaju, ljudi koji malo znaju

*Mussolinijeva biografija iz pera
Margherite Sarfatti*

2. Nacional socijalizam i boljševizam imaju iste bitne značajke

"Tri temeljna shvaćanja obilježavaju teorije totalitarizma:

1. Kad je riječ o totalitarizmu, onda se misli na historijski novi oblik vladavine, kojega valja razlikovati od starijih oblika autokracije;
2. Unatoč svih različitosti, prije svega u pogledu cilja i samovrednovanja, nacionalsocijalizam i boljševizam imaju bitna zajednička obilježja;
3. Za totalitarne diktature 20. stoljeća tipično je da one, pozivanjem na ideologije napretka s utopijski postavljenim ciljevima, pokušavaju mobilizirati mase i pritom sustavno povrjeđuju ne samo građanska, nego uopće ljudska prava. To jest, one se ne zadovoljavaju time da građane isključe od slobodnog sudjelovanja u političkom životu, nego su upravljena na to da ujednače i vlastitim svrhama podvrgnu sav društveni život, do najintimnijih područja privatnoga i osobnih uvjerenja."

(Karl Graf Ballestrem, *Aporien der Totalitarismus-Theorie*, 1991.)

3. Staljinizam je neminovna posljedica marksističke utopije.

"Moja se značajka može bolje izraziti na sljedeći način: je li karakteristična staljinistička ideologija, stvorena u svrhu opravdavanja staljinističkog sistema društvene organizacije legitimna (premda ne i jedina) interpretacija marksističke filozofije povijesti? To je lakša verzija mog pitanja. Jača glasi: mora li svaki pokušaj primjene svih osnov-

uvjereni su da sve znaju. Takvi su izvrstan "ljudski materijal" (kako se čovjeka naziva u marksističkoj terminologiji) od kojega ideologizirani **ribari ljudskih duša** stvaraju zaslijepljene fanatike. A samo takvi su kadri u naše, internetsko doba, nakon svih iskustava s represijama najrazličitijih vrsta, ozbiljno pomisliti i zagovarati zabranu misli i govora, i pritom biti uvjereni u vlastitu andeosku čistoću i ispravnost svojih stajališta.

U Hrvatskoj tako, primjerice, postoji opći konsenzus neznačila o tomu da je totalitarizam nužno izraz ekstremno desnih ili ekstremno lijevih ideologija, a da je politički centar **per definitionem** izvoriste i jamac demokracije.

Prva klopka se krije već u tome što se (liberalna) demokracija postavlja kao jedini legitiman smisao političkoga i društvenog djelovanja pojedinca i skupine. Ako doista imamo razloga prihvati onu poznatu **Churchillovu** misao, da je demokracija zapravo vrlo loš sus-

nih vrijednosti Marxova socijalizma stvoriti političku organizaciju koja nosi obilježja potpuno analogna staljinističkim? Pokušat ću dokazati da je odgovor na oba pitanja potvrđan, premda shvaćam da potvrđan odgovor na prvo pitanje logički ne povlači za sobom potvrđan odgovor na drugo (može se, naime, logički konzistentno tvrditi kako je staljinizam samo jedna od mnogih varijanti marksizma ili pak poricati da sam sadržaj marksističke filozofije potvrđuje tu verziju bolje od drugih). (...)

Misljam da je Marxova anticipacija savršenog jedinstva čovječanstva i njegova mitologija historijski privilegirane proleterske svijesti odgovorna za pretvaranje te teorije u ideologiju totalitarnog poretka: ne zato što je bila tako zamišljena, nego zato što se njene temeljne vrijednosti inače teško mogu ostvariti.

Da cijelu teoriju komunizma možemo sažeti u jednoj jedinoj frazi: 'ukidanje privatnog vlasništva', da najamnog rada ne može biti bez kapitala, da država mora centralizirati vladavinu nad sredstvima za proizvodnju, da će nacionalna neprijateljstva nestati s klasnim antagonizmima, sve to nisu bili Staljinovi izumi. Sve te ideje, kao što znamo, jasno su izražene u **Komunističkom manifestu**. Zajednički, one ne samo da nagovještaju nego doista i impliciraju da će društvo biti istinski oslobođeno kad država postane vlasnik tvornica i zemlje, a to se u Rusiji zaista i dogodilo. Upravo su to bili zahtjevi Lenjina, Staljina i Trockoga. Stvar je u tome da je Marx zaista konzistentno vjerovao da društvo ne može biti 'oslobođeno' bez postizanja jedinstva. No nema nijedne poznate tehnike koja može proizvesti jedinstvo društva osim despotizma, nema drugog načina da se ukinu suprotnosti između civilnog i političkog društva osim ukidanja civilnog društva, nema drugog načina uklanjanja konflikta između pojedinaca i cjeline osim uništenja

tav, s tom ogradom da su svi ostali puno gori, onda svakako trebamo valjano razlučiti između sredstva i svrhe. Božansko poslanje čovjeka određuje svrhu njegova političkog djelovanja, a ta svrha je - kao što nas uče tisućljeća pisane povijesti - sloboda. Ne demokracija, nego sloboda. Demokracija je samo sredstvo za postignuće oslobođenja i osiguranje slobode.

Drugo, politički centar nipošto nije negacija ekstremizma. Američki je sociolog Seymour Martin Lipset, upotrijebivši 1958. pojam "ekstremizam centra" (*extremism of the centre*) zapravo podsjetio da ni fašizam ni nacionalsocijalizam nisu pokreti ni postignuća ekstremne ljevice ili desnice. Upravo obrnuto, iako su se primarno nadahnjivali socijalističkim uzorima (o čemu smo upravo na ovome mjestu, objavili podlistak *Fašizam i nacionalsocijalizam u demokratskoj Europi 1919.-1945., Politički zatvorenik*, br. 76./77.-86), i fašizam i nacionalsocijalizam su na

Hannah Arendt: antifašist može biti samo onaj tko je istodobno antikomunist

vlast došli zahvaljujući snažnoj potpori srednje klase i političkog centra. U studiji o strukturi Hitlerova biračkog tijela (*Hitlers Wähler*, 1991.) Jürgen Falter je nepobitno pokazao kako bez organizi-

rane potpore političkog centra Hitler uopće ne bi došao na vlast. Tomu valja dodati kako je jedan od najuglednijih egzistencijalističkih filozofa i ujedno bespōstedi kritičar komunističkoga (ne samo staljinističkog!) totalitarizma, Karl Jaspers (*Die Atombombe und die Zukunft des Menschen*, 1961.), uвijek iznova podsjećao kako Hitlerova izborna pobjeda ne bi bila moguća bez pomoći komunista, jer tek nakon toga je demokratski izabrani parlament najdemokratskijim putem (*Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Staat (Ermächtigungsgesetz)* od 24. ožujka 1933.) omogućio Hitlerovu totalitarnu vladavinu.

Teorijsko razobličavanje političkog centra ne zadržava se samo na analizi događaja između dva svjetska rata. Jedan od najpoznatijih analitičara fenomena totalitarizma, Carl J. Friedrich, koji je s Zbigniewom Brzezinskim napravio dosad najprihvaćeniju analizu nužnih obilježja svih

pojedinaca, nema drugog puta prema višoj, pozitivnoj slobodi, prema suprotnosti 'negativne' buržoaske slobode, osim likvidacija te, tobože 'buržoaske', slobode".

(Leszek Kołakowski, *Marksistički korjeni staljinizma*, Treći program Hrvatskog radija, br. 30/1990)

* * *

4. Totalitarni komunizam smrtna je prijetnja tromom Zapadu

"Da totalitarizam uništava slobodu, još nije doprlo u svijest mnogih ljudi. Mnogi zapadni intelektualci razmišljaju mlako i neutralistički. Snaga totalitarnoga, njezini predznaci i oni koji joj pripravljaju put, i u zapadnom svijetu pokazuju da je gubitak slobode u korist totalitarnoga mogućnost u čovjeku po sebi, čak i bez centralnoga ruskog planiranja. (...) Totalitarizam zahtijeva svjetski mir kako bi svijet mogao prigrabit sebi. On se posvuda koristi mržnjom da bi uza se privezao potlačene, nezadovoljne, one bez nade. Pravidno podupirući slobodu u strastima nezadovoljnika, preuzima vlast nad onim čime će kasnije teroristički vladati. Cilj nije savez naroda u slobodi, nego totalna vladavina terorističkog aparata nad podvrgnutima. (...)"

Totalna vladavina ne dopušta stranke. Ona se zasniva na jednoj jedinoj stranci, koja zadržava ime iz doba u kojem se u slobodi borila za osvajanje vlasti. Stranka ostaje manjnom, odabranom iz društva, i neprekidno iznutra nadzirnom i čišćenom.

Ona izjavljuje da je istovjetna radnicima i seljacima te čitavu narodu, pa je zbog toga svaki pokret protiv nje prikazan kao pokret protiv radnika i seljaka, odnosno protiv naroda. Radnici više nemaju pravo na štrajk. Budući da su

oni kroz državu postali vlasnicima svih poduzeća, štrajkali bi protiv sebe, a to je suludo i zločinački. Ili: voda je narod. Misliti i raditi protiv vode, znači raditi protiv naroda, dakle, riječ je o veleizdaji.

Vladavina partije ne dopušta oporbu, nego samo protivnike koji, zato što su nesposobni (zbog podrijetla ili urođenih sklonosti), ili zato što su zli, moraju biti istrijebljeni ('likvidirani'). Zbog toga teror, iako je on oblik vladavine po sebi, održava fikciju postojanja opasnih protivnika pod različitim nazivima, da bi tako difamirao stvarnu oporbu elementarne ljudske volje za slobodom (kontrarevolucionari, fašisti, kapitalisti, nacionalisti, imperijalisti).

Sociologiska pojave novog stanja jest jedinstvo države i društva, ukidanje svake podjele vlasti u korist samovlasti partije iz koje proizlazi vlada. (...) Totalna vladavina je teror po sebi. Ona treba stalno 'čišćenje' i naizmjenično nasilje nad različitim društvenim skupinama..."

(Karl Jaspers, *Die Atombombe und die Zukunft des Menschen*, 1961)

* * *

5. Sovjetski je komunizam najbliži totalitarnom idealu.

"U zbilji, vlast Mussolinijeve vlade nad Talijanima bila je daleko od totalne. Samo se u Hitlerovom Trećem Reichu ta zbilja najviše približila idealu totalitarizma povezanog s obožavanjem nacije. (...) U stvarnosti, vlast sovjetskog režima mnogo se više približila totalitarnom cilju nego vlast Trećeg Reicha. U Rusiji nije bilo institucionalnih otoka zaštićenih od partije kao što je bilo u Njemačkoj; ali

oblika totalitarizma (usp. Prilog 1), prije skoro pola stoljeća (1959.) otvoreno je pisao "o problemu demokratskog totalitarizma". Tendenciju novog totalitarizma koji izrasta u demokratskim društvima s prevagom političkog centra, uočio je i davne 1961. opisao C. Wright Mills. Marcuseovo prokazivanje *terora konzumizma* razrađeno je nizom rasprava u kojima se legitimno razglaba o "pluralističkom totalitarizmu" (npr. Helmut Schelsky), dok Roland Huntford (*Wohlfartsdiktatur. Das schwedische Modell*, 1973.) nakon analize švedskoga modela zaključuje kako "diktatura bla-

gostanja", tj. svestrano planiranje, porast birokratizma i konformizam stvara javnog priopćavanja stvara "temelje novoga, švedskog totalitarizma". U skladu s tim, nitko se nije šokirao kad je Michael Bonder (*Die Nabelschau der Selbstgefälligen. Political Correctness. Im Irrgarten der Tabus*, 1995.) ocijenio da Zapadom vlada "totalitarizam centra" kao jedan od oblika "političke korektnosti".

Kazati da se o tome u Hrvatskoj ne razgovara, iz temelja je pogrešna propisana. U Hrvatskoj se o tim temama na taj način, slobodno i nesputano, zapravo i ne može razgovarati. U zemljama

koja se klanja *zlatnom teletu* oličenom u briselskom Atomiumu, nije dopušteno propitkivati se o ideološkim korijenima i mogućim rizicima globalističkoga konzumizma. Da je tomu tako, pokazuje činjenica da Visoki predstavnik u raspravu o totalitarizmu nije pozvao ljudi koji o tome nešto znaju (recimo, Hrvoja Lorkovića ili Tomislava Sunića), nego poluinteligente probrane po političkome ključu, koji sve znanje o totalitarizmu crpu iz *Kratkoga kursa istorije SKP(b)* i jeftinih brošura priredenih na *Račanovu* kumrovečkom *crvenom univerzitetu*, poput Milorada Pupovca.

ni u Rusiji, jednako kao ni u Njemačkoj, nije uspio pokušaj da se izbrišu obiteljska lojalnost i vjerska uvjerenja."

(Hugh Seton-Watson, *Nacije i države. Ispitivanje porijekla nacije i politike nacionalizma*, Zagreb, 1980.)

6. Nacizam, staljinizam i asimetrija oprosta

«Tijekom posljednjih pedeset godina, a posebno poslijepodnevnih nestanka SSSR-a, intelektualci u zapadnoj Europi i u anglosaksonskom svijetu raspravlali su o tome treba li se najgorim očitovanjem zla u nemirnom XX. stoljeću smatrati nacizam ili staljinizam. U načelu, velika većina njih zaključila je da je nacistički holokaust, u kojem je ubijeno između pet i šest milijuna ljudi, i to samo zato što su bili Židovi, bez obzira na njihove ideje ili djela, najgori primjer zla koje može počiniti ljudsko biće.

No, u *Crnoj knjizi komunizma*, o kojoj je u Francuskoj bilo dosta rasprava od trenutka njenog objavljanja prošle godine i o kojoj je u *El Paísu* već pisao Timothy Garton (u broju od 17. svibnja), spominju se brojni dokumenti koji potvrđuju činjenicu da je u lenjinističko-staljinističkom 'klasnom genocidu' koji je proveden u SSSR-u, u istočnoj Europi (pod sovjetskim nadzorom), u Maovoj Kini, Sjevernoj Koreji, Sjevernom Vijetnamu i Kambodži Pola Pota – umrlo 85 do 95 milijuna ljudi.

Komunističke čistke provedene su u više navrata, od 1918. do 1980., a nacistička vladavina u Europi trajala je samo 12 godina. Prema tome, može se tvrditi da je, u absolutnim brojevima, komunistički teror bio gori od nacističkog. Isto tako, u mnogim se slučajevima, poput deportiranja ukrajinskih seljaka tridesetih godina, krimskih Tatara za vrijeme 2.svjetskog rata

i ludačkih pokolja 'klasnih neprijatelja' koje je izvodio Pol Pot, može reći da su Staljin i njegovi oponašatelji isto tako ubili milijune ljudi samo zato što su bili to što su bili.

Autori *Crne knjige* pripisuju težnje tolikih zapadnih intelektualaca da jače osude nacizam nego staljinizam velikom utjecaju marksizma, i, posebno, naivnoj prepostavci da su humanistički ideali Marxa i Engelsa u Sovjetskom Savezu provedeni u praksi. Ti su intelektualci bili svjesni nacističke okrutnosti, rasizma i primitivizma od trenutka kad je Hitler došao na vlast 1933. Budući da su boljševici bili njihovi kolege intelektualci i kako nisu znali ništa o tome što se događa malo dalje od hotela Metropol u Moskvi, zapadni komunisti i veliki dio njihovih saveznika iz Narodne fronte, mogli su filozofski razmišljati o činjenici da se 'ne može napraviti omlet, a da se prije toga ne razbiju jaja' (Staljin dixit).

U ovom bih članku želio analizirati razne čimbenike koji su u *Crnoj knjizi* samo spomenuti. Možda je najvažniji od njih endemični protuamerički stav većine ljevičarskih intelektualaca tijekom prvih desetljeća razdoblja hladnog rata. Kao student u Toulouse i u Parizu, od 1950. do 1952., bio sam savršeno svjestan toga do koje su se mjere komunistički usmjereni studenti, a većina njih dolazila je iz dobro stojećih obitelji srednje klase, osjećali nadmoćnima u odnosu na one u SAD-u i u SSSR-u.

No, budući da je SAD bio tvrđava (zlobna) kapitalističkog imperijalizma, govorilo se da SSSR, na neizbjegljivo okrutan način, stvara neku vrstu socijalističkog društva koje bi Francuska stvorila bez suđenja zbog izdaje i bez stvaranja 'logora za preodgoj'. Naravno, bilo je i jačih razloga od običnog i naivnog kulturnog snobizma u tom pro-

Za jednog od vodećih egzistencijalističkih filozofa nema dvojbe o totalitarnoj naravi komunizma: Jaspersova knjiga iz 1961.

Upravo radi bistrenja tih pojmoveva (a bez nade da će nas tko čuti) ukratko ćemo pokazati da rasprava o totalitarizmu i našem odnosu prema njemu nije politička parola s kakvog poziva za kongres Saveza komunista Jugoslavije. Totalitarističke ideologije i režime valja promatrati u trajnometu evolutivnom procesu, imajući na umu da i oko njihove ocjene - baš kao oko ocjene svake društvene pojave - postoje različita mišljenja i prijepori.

Ipak, valja već ovdje naglasiti da velika većina ozbiljnih analitičara pod pojmom totalitarizma razumijeva komunizam, fašizam i nacionalsoci-

jalizam. Protivno glasovima koji dopiru iz našega kvaziintelektualnog *establishmenta*, pod pojmom komunističkoga totalitarizma ne smatra se samo komunizam u njegovu lenjinističko-staljinističkom izdanju, nego komunizam kao ideologija i ostvarenje uopće. To je, uostalom, i logično: da staljinizam nije puki eksces, govori činjenica da je marksističko-lenjinistička ideologija svagdje, od Kamčatke do Kube i od Angole do Arktika, dovela do neslobode, nasilja, terora, gladi i stradanja milijuna. Sovjetski je režim, dakle, zakonitost, a ne aberacija. Hitler je, kao što se izra-

zio Ian Kershaw, utjelovljenje, dok je Staljin proizvod sustava.

Objavljujući u prilogu ovoga podlistka fragmente djela brojnih inozemnih pisaca, posve smo svjesni da pritom nije moguće u cijelosti izbjegći rizik kojega sa sobom nosi trganje iz cjeline. Radi toga neka priloženi fragmenti posluže samo kao putokaz i poziv na susjedstvo izučavanje fenomena kojega smo i kao narod i kao pojedinci tako krvavo iskusili. I ujedno kao potvrda shvaćanja da nam pod krinkom borbe za demokraciju i slobodu ponovno prijeti nasilje nad slobodom.

(nastavit će se)

tuameričkom stavu. SAD je nacističke znanstvenike zaposlio na razvoju svojih raketnih programa, a nacističke dužnosnike i suce postavio u vladu okupirane Njemačke.

Uz Vatikan i Francov režim, sigurno je da je i SAD omogućio - da ne kažemo i olakšao - bijeg stotina nacističkih ratnih zločinaca prema Iberskom poluotoku i u Latinsku Ameriku. I Sovjeti su uključili njemačke znanstvenike u svoje programe naoružavanja, a mnoge preobraćene nacističke političare postavili su u diktatorsku vladu 'demokratske' republike u istočnoj Njemačkoj. Ali u tisku, pod jakim nadzorom SSSR-a, nikada se o tome nije pisalo, dok se, naprotiv, američko prljavo rublje stalno povlačilo po novinama.

Osim toga, komunističke stranke država na zapadnoj strani željezne zavjese povezivale su se s mnogim zaista naprednim stvarima: uništavanjem nacizma, borbom za poboljšanje socijalne zaštite siromašnih, sindikalnim udruživanjem, nuklearnim razoružavanjem, vodećom ulogom oporbe u represivnim režimima u Španjolskoj, Portugalu, Grčkoj i Turskoj te suradnjom s postkolonijalnim vladama u Africi i Aziji. Mnogi su zaboravili svoje sumnje u vezi sa staljinističkim zločinima zato što su vjerovali da su komunističke stranke pozitivna snaga u njihovim državama. Nikakvo objašnjenje asimetrije oprosta ne može biti potpuno bez uzimanja u obzir tih čimbenika, s istom ozbiljnošću kojom i *Crna knjiga* piše o teroru i gulagu.

Vratimo se opet protuameričkom stavu. Tijekom razdoblja hladnog rata, američka vanjska politika više je voljela fašističke režime nego komunističke, tamo gdje se nije mogla uspostaviti kapitalistička demokracija. Drugim riječima, praktično u cijeloj Americi (Južnoj i Srednjoj), Africi i Aziji. Kao reakcija na brojnost takvih režima, dogodilo se da je zapadna ljevica prednost davala komunizmu, umjesto fašizmu, i sukladno tome osuđivala je mnogo više i energičnije nacističke nego staljinističke zločine.

Osim toga, sve do danas nitko nije mogao sa sigurnošću reći da li bi sporazumi o razoružanju, potpisani između 1945. i 1960., zaista bili potpisani da u SAD-u nisu sovjetske prijedloge unaprijed ocijenili kao dio obične promidžbe. Sasvim je sigurno da je takav stav pojačao protuameričke osjećaje kod ljevičara na Zapadu.

Iako se *Crna knjiga* poziva na istočnu Europu, Aziju i Treći svijet, njezina intelektualna podloga i tumačenje uglavnom su zapadnjački. No, za većinu ljudi s europskog istoka i za manji dio sovjetskih disidenata, dvojba je bila drugačije prirode od one na koju su nailazili na Zapadu. Oni su bili svjedoci nacističkog pokolja Židova, Roma i sovjetskih ratnih zarobljenika u razdoblju od 1941. do 1945. Zatim su 40 godina morali u tišini podnositi (ili glasno ponavljajući staljinističke promidžbene sloganе, kao papige) krvave čistke s kraja četrdesetih godina, ukipanje svih intelektualnih i političkih sloboda, a i gospodarsko izrabljivanje i ekološke katastrofe kojih bi se stidjeli i mnogi kapitalistički poduzetnici.

Mnogi od tih ljudi s istoka bili su gorko razočarani kad SAD nije htio pomoći Mađarskoj 1956., Čehoslovačkoj 1968. i Poljskoj 1981. U svojoj tijoj patnji idealizirali su SAD onako kako je zapadna ljevica idealizirala SSSR. Njihova osobna iskustva i primjedbe nisu davale nikakav povod za pretpostavku da je komunističko tlačenje bilo manje okrutno od onog nacističkog. Nije bilo naprednih ideja s kojima bi se mogle povezivati komunističke stranke tih država. Prema tome, u istočnoj je Europi bilo vrlo malo te asimetrije oprosta. Nacizam i staljinizam bili su jednako odvratni i bilo bi gotovo besmisleno raspravljati o tome koji je od tih dvaju režima bio gori.»

(Gabriel Jackson, *Nacizam, staljinizam i asimetrija oprosta*, El País, Madrid, 1998. – Preneseno u *Vjesniku*, br.18186/LIX, od 13. lipnja 1998.)

* * *

7. Zločine komunizma treba osuditi u ime demokratskih vrijednosti

«I komunistički sustav ima, makar donekle različitu, načelno zločinačku dimenziju. (...) Zločine komunizma treba analizirati i osuditi u ime demokratskih vrijednosti, ne u ime nacionalfašističkih ideaala.»

(Stéphane Courtois, *Das Verbrechen des Kommunismus. Das Schwarzbuch des Kommunismus. Unterdrückung, Verbrechen und Terror*, München-Zürich, 1998)

(Preveo i priredio: Tomislav Jonjić)

(nastavit će se)

BLAŽENI ALOJZIJE STEPINAC I HRVATSKA DRŽAVA (XII.)

USTAŠTVO KAO OSLOBODILAČKI, A NE IDEOLOŠKI POKRET

Kao bitna načela tih sustava vlasti spominju se za fašizam načelo hijerarhičnosti, a za nacionalsocijalizam načelo vodstva. Po hijerarhičnom načelu sva se "državna vlast vrši preko niza organa, od kojih ima svaki određenu djelatnost, a svi niži organi moraju biti podređeni višima i moraju im se pokoravati". Nacionalsocijalizam tvrdi, da svi ljudi nisu jednake vrijednosti, pa vlast treba povjeriti ličnostima "velikoga znanja, snažne volje i neslomive odlučnosti koje mogu same odredivati pravac rada i snositi za nj odgovornost". To su vođe u društvenom životu. Na čelu države ili pokreta je vrhovni vođa, koji dolazi na to mjesto "izravno putem plebiscita, a i odgovoran je izravno narodu", koji o tomu opet odlučuje plebiscitom. Taj vrhovni vođa postavlja ljude svoga povjerenja "za vođe pojedinih grana političkoga, društvenoga, gospodarskoga i kulturnoga života", koji za svoj rad odgovaraju njemu. Oni opet postavljaju niže vođe, a svaki niži vođa odgovara svomu neposredno višemu vodi(I80). Dakle, bez obzira na različito obrazloženje načela hijerarhičnosti i načela vodstva, ona se u biti ne razlikuju.

Rješavanje ideoloških pitanja nije zadaća Ustaškog pokreta

Za razliku od fašizma i nacionalsocijalizma, Ustaški se pokret prije 10. travnja 1941. nikada nije deklarirao ni kao autoritarian ni kao totalitaran. U Ustaškim načelima, tomu temeljnog ustaškom programatskom dokumentu, nema ni traga ni autoritarizmu ni totalitarizmu a niti bilo kakvoj ideologiji. Nema ga ni u Ustavu "Ustaše - hrvatskog oslobođilačkog pokreta" ni u ustaškim promidžbenim člancima ili spisima. Štoviše, iznoseći samo jedan jedini politički cilj i usredotočujući se isključivo na nj, a to je uspostava hrvatske državne nezavisnosti i njezina obrana, kada bude uspostavljena, svi ti dokumenti su već samim time po svom sadržaju negacija totalitarizma. U tom smislu se je izričito očitovao i sam voda Ustaškoga pokreta. U jednomu letku izdanom godine 1937. dr. Ante Pavelić je izjavio: "Ustaški pokret nije nastao niti je osnovan radi i u svrhu kakovih ideoloških maksima općenite naravi, nego kao revolucionarni pokret za oslobođenje hrvatskoga

Piše:

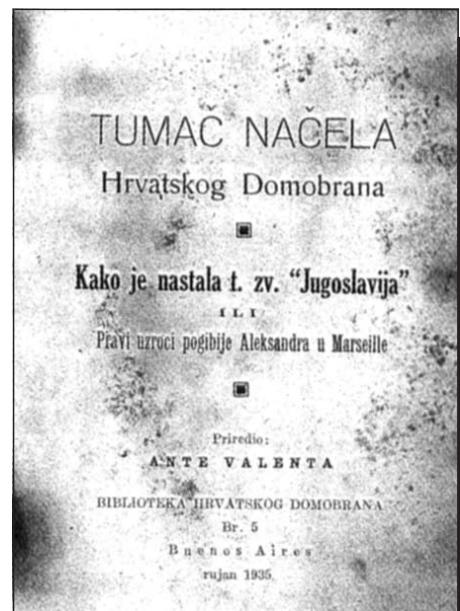
Ivan GABELICA

naroda ispod tudeg gospodstva i za uspostavu samostalne i nezavisne države Hrvatske. Stoga nije nikada bila niti može u buduće biti zadaća toga pokreta, trutiti vrijeme i sile u raščišćavanju ideoloških pitanja, nego u praktičnom radu i borbi za postignuće postavljenoga cilja, postignuće koga je i uvjet za svaki život hrvatskog naroda"(181).

Istina je, duduše, da je Ustaški pokret od svoga početka bio organiziran izrazito na načelu hijerarhičnosti. No, to nije bila posljedica prihvaćanja bilo kakve političke doktrine nego nužna pretpostavka njegova opstanka. Dje lujući strogo konspirativno, ilegalno, a služeći se uz to i oružanom silom za postignuće svoga cilja, on je morao biti na takav način organiziran, kako ne bi bio odkriven i onemogućen u radu. Stoga je u njegovim redovima zavedena vojnička stega i obveza bezuvjetne poslušnosti poglavniku, odnosno podređenih članova nadređenim dužnosnicima. To je pravilo u radu svih takvih i sličnih pokreta u svijetu, a ne dokaz pripadnosti bilo kojoj ideologiji, pa ni fašizmu ili nacionalsocijalizmu. Autoritarizam i totalitarizam, kako su prije definirani, koncepcija su o državnoj vlasti kao jednomu od tri konstitutivna elementa države. Prije uspostave Nezavisne Države Hrvatske takve koncepcije Ustaški pokret nije imao. To izričito potvrđuje Pavelićeva poruka upućena u Hrvatsku 15. studenoga 1940., u kojoj se kaže: "Što se tiče samoga uređenja države i uprave, sva se ta pitanja proučavaju i vrše se pripreme na svim područjima, tako da će se već u prvi čas prema mogućnostima moći provesti sve što je najjažurnije"(182).

Tomu ne proturječi Budakov članak "Nekoliko misli o uređenju slobodne i nezavisne hrvatske države", što je objavljen, sigurno s Pavelićevim znanjem i odobrenjem, godine 1934. u kojemu se na romantičan način zagovara seljačka država na zadružnim, dakle i demokratskim, načelima. Taj članak, koji i ne sadrži cijelovitu koncepciju vlasti, mogao

je poslužiti samo za raspravu o toj problematici(183). Tek uspostavom Nezavisne Države Hrvatske Pavelić je u više navrata isticao, da se hrvatska država izgrađuje na modernim načelima

Ante Valenta: Tumač načela Hrvatskog domobrana – tumačenje ustaških načela objavljeno u Buenos Airesu (1935.)

autoritarizma. Ali, on je istodobno izjavljivao, da se ona izgrađuje i na nauku dr. Ante Starčevića i Stjepana Radića. No, najviše su se spominjala Ustaška načela kao temelj hrvatskoga državnog i društvenog poredka. U govoru, što ga je održao 10. kolovoza 1941., prigodom pristupanja narodnih zastupnika Hrvatske seljačke stranke Ustaškomu pokretu, izjavio je,da su "načela danas temelj hrvatske narodne i državne politike", na koja je on "kao poglavar Nezavisne Države Hrvatske i prisegu položio"(184), što je zaista odgovaralo istini. A u tim Načelima nema nikakve natrufe ni fašizma ni nacionalsocijalizma, dakle ni autoritarizma. Autoritarno načelo suprotno je i nauku dr. Ante Starčevića i Stjepana Radića.

Prema tomu, na samim ovim proturječnim izjavama nije moguće utvrditi pravnu narav državne vlasti u hrvatskoj državi. Potrebno je provesti raščlambu te vlasti, ali utvrditi i niz drugih činjenica, da bi se moglo zaključiti, je li ona

zaista bila autoritarna i ako jest, zbog čega. Nedvojbeno je, da je u Pavelićevim rukama bila usredotočena najviša izvršna i zakonodavna vlast. Već je rečeno, da je za cijelo vrijeme trajanja Nezavisne Države Hrvatske na cijelomu njezinu području vođen totalan rat za njezino uništenje. Vođen je svim mogućim sredstvima iznutra i izvana. Vodili su ga njezini otvoreni neprijatelji, ali i formalni saveznici. Njezina se vlast nikada nije stabilizirala na cijelome njezinu području. U svim državama se događa u slučaju pogibelji za njihov opstanak, da osjetno jača izvršna vlast i da se ograničavaju ljudska prava i slobode. U Drugome svjetskom ratu se je to događalo i u državama s višestoljetnom demokratskom tradicijom, kojima nitko nije osporavao pravo na opstanak, pa su tako slani u zatočeništvo u Velikoj Britaniji politički neistomišljenici, a u Sjedinjenim Američkim Državama uz to i vlastiti državljanji japanskoga podrijetla. A ni jednoj tadašnjoj državi u svijetu nije bio toliko ugrožen opstanak kao Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, pa su i razlozi za jačanje izvršne vlasti i možebitna ograničavanja ljudskih prava i sloboda bili opravdani nego u bilo kojo drugoj.

Pa i danas u ustavima mnogih država (Hrvatska, Slovenija, Poljska, Česka, Njemačka, Finska i t.d.) postoje odredbe o ograničavanju ljudskih prava i sloboda u slučaju ratnoga stanja ili neposredne ugroženosti državne nezavisnosti. To neminovno vodi k jačanju izvršne vlasti i k autoritarizmu. Prije svoga odlaska u emigraciju Pavelić nije pokazivao, a pogotovo se nije na njih pozivao, autoritarne tendencije u svomu političkom djelovanju. Bilo je upravo obratno. U programu Hrvatske stranke prava od 1. ožujka 1919. kojega je on, kako je već navedeno, suautor, stoji, da je hrvatska država "republikanska, jer je demokratska", pa se zahtijeva "za hrvatsku državu reprezentativno demokratsko pučko-republikansko uređenje", da vlast u hrvatskoj državi "vrši narod po svojim zastupnicima putem Sabora izabranog temeljem općeg, jednakog, tajnog i proporcionalnog prava glasa..."(185). To je čisti sustav parlamentarne demokracije. Protiv njega se on ni u emigraciji nikada nije izjasnio. Postoje pak dokazi, da je Pavelić svoju zakonodavnu djelatnost držao privremenim rješenjem.

Na to upućuje ne samo sazivanje Hrvatskoga državnog sabora za dan 23. veljače 1942. nego i njegov odgovor **dr. Savi Besaroviću**, koji mu je u ime Sa-

bora 8. siječnja 1944. došao čestitati Novu godinu. Naglasivši, da su do tada stvoreni najpotrebniji uvjeti "za život Nezavisne Države Hrvatske i njezinu organizaciju u borbi za opstanak", Pavelić je izjavio, da preostali dio zadatka leži na "Državnomu vijeću i Hrvatskom državnom saboru, jer oni, kao zakonodavna tijela, imaju narodu i državi donijeti zakone, po kojima će moći živjeti na način, kako to dolikuje kulturnom narodu i kulturnoj zemljji", nadajući se, da će u idućoj godini Hrvatski državni sabor "u suradnji s Državnim vijećem donijeti temeljni državni zakon - Ustav Nezavisne Države Hrvatske - po kojemu će biti osigurana pravna opstojnost i pravni život svih pripadnika Nezavisne Države Hrvatske bez razlike na vjeru i društvene odnose"(186).

Te riječi su, očito, dane u očekivanju, da će rat završiti povoljno za Nezavisnu Državu Hrvatsku, koja će u miru na drugim temeljima izgrađivati svoj pravni poredak. Ostvarenje toga cilja značilo je smanjenje njegovih ovlasti i slabljenje izvršne vlasti općenito, što je tendencija suprotna autoritarnomu načelu. Stoga

država u posjedu svih političkih sloboda (sloboda štampe, sastajanja, udruživanja i suradnje)"(187).

Državna nezavisnost kao jedini cilj

Pogrješno bi bilo i pomisliti, da su Pavelić i ustaše prihvaćali ova politička stajališta silom prilika, kako bi se održali na vlasti. Uostalom, ta su stajališta posve podudarna s pravaškim programom od 1. ožujka 1919., pa se opravdano može vjerovati, da su to bila njihova istinska politička uvjerenja. No, za njih je ipak jedino bila bitna hrvatska državna nezavisnost, toga se cilja nikada nisu odričali i u tomu nije moglo biti nikakva kompromisa, a kojekakove koncepcije o državnoj vlasti bile su im nebitne, što je Pavelić još 1937. u već spomenutomu letku izričito izjavio, pa su u tom pogledu bili spremni i taktizirati, pa i praviti kompromise. Da je to tako, potvrđuju i izjave još nekih visokih ustaških dužnosnika. Polazeći od tvrdnje, da je svaki čovjek "netolerantan u onome, što mu je sveto", **dr. Julije Makaneć**, kasnije ministar narodne prosvjete u hrvatskoj državnoj vladi, u listopadu 1942. se je zapitao, "u čemu je ustaški pokret netolerantan", pa je odgovorio: "Evo njegovih apsolutnosti: hrvatski narod je samosvojna jedinica, on zaslužuje nacionalnu slobodu, on mora imati svoju narodnu državu, u njoj nesmetano razvijati svoju osobnost i svoje stvaralačke snage te tako naći svoju sreću"(188). **Danijel Crnjac**, pročelnik za promidžbu, bio je u ožujku 1943. još izričitiji: "Doklegod bude u Engleskoj vladalo mišljenje, da treba obnoviti Jugoslaviju i pogaziti sve hrvatske težnje i zahtjeve, dotele će Hrvatska biti zakleti nepomirljivi neprijatelj Engleske bez obzira, da li po njoj haraće plutokrate, bjesne boljševici ili se bacila u naručaj autoritativnog režima"(189). Na suđenju u Zagrebu pred jugoslavenskim komunističkim sudom u jesen 1946. **Erih Lisak**, glavni ravnatelj Glavnoga ravnateljstva za javni red i sigurnost, izjavio je, da je Pavelić u vijek "bio dosljedan u najvažnijoj točki ustaških načela, koja kaže, da hrvatski narod ima apsolutno pravo na svoju samostalnu i nezavisnu državu, i od toga nije nikada odustao. Da li sa Njemačkom ili Engleskom, da li autoritativna ili demokratska, to je svejedno"(190).

Svi ovi primjeri nepobitno dokazuju, da Ustaški pokret i Nezavisna Država Hrvatska nisu prihvaćali autoritarno načelo kao svoj politički svjetonazor, a niti su se pri organizaciji državne vlasti

Ustaška misao

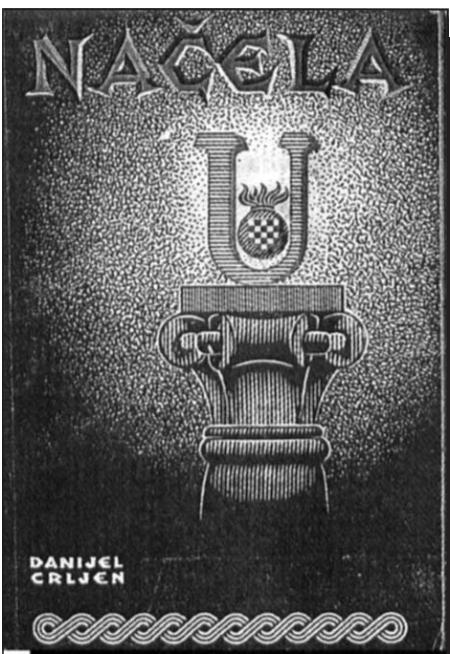
Poglavnikovi govor

od 12. X. 1941. do 12. IV. 1942.

ZAGREB 1942.

Pavelićevi govor iz 1941. i 1942.

se može vjerovati u iskrenost tvrdnji navedenih u memorandumu, što ga je hrvatska vlada 4. svibnja 1945. poslala feldmaršalu **Alexanderu**. U njemu stoji, da će "u novoj situaciji nastaloj nakon iščeznuća pritiska velikih totalitističkih susjeda" Hrvatska "s najvećom radošću pozdraviti demokratsku i ustavnu vladu", da "na čelu hrvatske države ima biti predsjednik hrvatske republike", kojega "treba izabrati narod pomoću općeg i tajnog prava glasa" i da "Hrvatska ima biti parlamentarna

Crljenov komentar Ustaških načela (Zagreb, 1942.)

ravnali tim načelom. Hrvatska državna vlast bila je organizirana u skladu s potrebama obrane mlade države, nastale revolucionarnim putem, protiv koje su mnogobrojni protivnici vodili totalni rat, želeći je uništiti. Povremeno **Pavelićovo** pozivanje na autoritarno načelo bio je samo pokušaj učvršćivanja novostvorene države kod sila Osovine, koje su joj sticajem povijesnih okolnosti postale saveznicama, ali su joj i same svojom politikom podkopavale temelje. No, iste ove navedene činjenice dokazuju, da Ustaški pokret i Nezavisna Država Hrvatska nisu bili ni totalitarni. Za tu tvrdnju postoje još i drugi dokazi.

Značajka je totalitarizma, da vlast nastoji podpuno ovladati ljudskom ličnošću, pa čini različite pritiske, izravno ili neizravno, na ljude, da stupe u jedino dopuštenu političku stranku, kako bi ih lakše mogla nadzirati. Ustaški pokret nije tako postupao. U svom govoru učiteljima, održanom u Zagrebu 10. svibnja 1943., Pavelić je izjavio, da nitko neće od njih tražiti, da budu članovi Ustaškoga pokreta, nego samo pravi članovi hrvatskoga naroda, kojega predstavljaju u borbi za narodnu prosvjetu i izobrazbu, da savjesno vrše svoju učiteljsku i hrvatsku dužnost i da im "uvijek bude pred očima sigurnost i opstojnost Nezavisne Države Hrvatske" (191). A na sjednici Doglavničkoga vijeća 4. veljače 1944. Pavelić je rekao: "Ustaša je svaki onaj tko hoće ovu državu i tko se ne bori protiv nje" (192), dakle nije bitno pripada li formalno Ustaškomu pokretu ili ne pripada. Ništa

se drugo od nikoga nije tražilo, nego samo da bude lojalan hrvatskoj državi, a to je zaista najmanji politički zahtjev, koji se mogao postaviti.

Analiza društvenih zbivanja na umjetničkome, znanstvenom, kulturnom, vjerskom i gospodarskom području pokazuje postojanje visokoga stupnja slobode i odsutnost represivnosti. Obraćajući se govorom umjetnicima 26. studenoga 1941. Pavelić im je izrazio želju, da u svojem radu imaju "ne samo podpunu slobodu, nego i najveću podporu hrvatske države i hrvatske državne vlade" (193). Navodeći obilje dokaza, akademik **Dubravko Jelčić** tvrdi, da je Ustaški pokret "bio zavidno tolerantan na polju kulture" i da "nije gušio nego je zapravo poticao tu slobodu duha". Po njemu, "kulturni život u NDH nije kreirala vlast, nije kreirala ni vlada ni njezine pristaše među kulturnim djelatnicima i stvaraocima, nego su ga doista kreirali svi koji su u njemu sudjelovali", pa čak i takvi "za koje se znalo da su svoje simpatije poklonili drugoj strani, zapadnoeuropskoj građanskoj demokraciji", a dnevni su i tjedni i književni časopisi tiskali "sve hrvatske autore koji su ponudili svoje rade bez ikakve političke ili, pogotovo, ideološke selekcije" (194).

Bez obzira na to koliko bio kritičan prema Ustaškom pokretu i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, vrlo često i bez opravdana razloga, **dr. Trpimir Macan** morao je priznati, da pregled stranica tjednika "Spremnost", koji je izlazio u Zagrebu od 1942. do 1945., "potvrđuje poznatu tvrdnju kako je u NDH postojala stanovita autonomija kulturnoga života" (195). Kakvo je stanje bilo na kulturnome, tako je bilo i na umjetničkom i znanstvenom području. Jednako je tako postojala sloboda vjere, o čemu će malo niže biti govora, a također i sloboda gospodarske djelatnosti u okviru upravljanoga (dirigiranog) gospodarstva, uvjetovanog i ratnim okolnostima, s posebničkim (privatnim) vlasništvom kao temeljem.

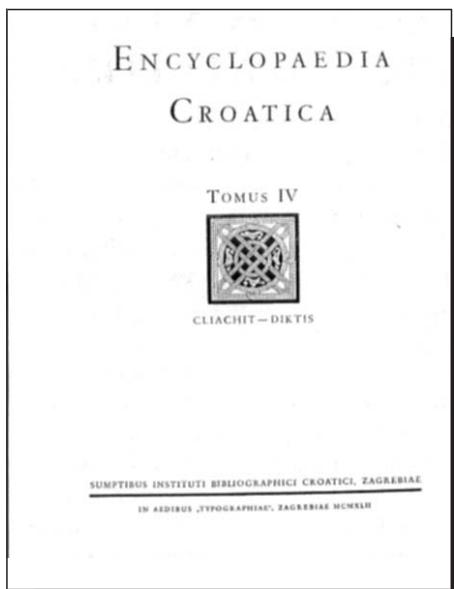
Pozitivan odnos prema vjeri

Iako je izgledalo, da su Italija Lateranskim ugovorom 1929. a Njemačka konkordatom zaključenim 20. srpnja 1933. uredile svoje odnose sa Sv. Stolicom i osigurale slobodu vjere katolici, ubrzo je među njima došlo do sukoba. Autoritarni i totalitarni režimi u tim državama, u skladu sa svojom naravi, nisu mogli dopustiti djelovanje katoličkih društava, koja ne bi bila podvrgnuta njihovoj vlasti. U Italiji su nastali progoni članova Katoličke ak-

cije, kojoj je bila svrha "obnova kat. života pojedinaca i društva, osiguranje prava Crkve i provođenje vjersko-moralnih načela i vrijednosti u društvenom, kulturnom i civilnom životu" (196). U Njemačkoj je stanje bilo još i gore. Nacional-socijalistički rasizam nije se mogao miriti s naukom Katoličke crkve, ni s kršćanstvom općenito, držeći ga tvorevinom židovstva, pa je udarao na same njezine temelje. Vrijedalo se je Isusa Krista, zagovaralo osnivanje "Njemačke crkve", vraćanje na staro-germansku religiju i panteizam, ugrožavala se je sloboda vjere, a umjesto toga se je snagom državne vlasti šrio nacional-socijalizam u školama. Crkva se je tomu suprotstavljala, pa su mnogi svećenici bili zatvarani, protjerivani sa svojih župa, a neki su završili i u sabirnim logorima. Takav odnos prema Katoličkoj crkvi papa **Pio XI.** osudio je u svojim enciklikama. Enciklikom "Non abbiemo bisogno" ("Nije od potrebe") od 29. lipnja 1931. osudio je progon Katoličke akcije, obožavanje države i totalitarizam u Italiji. U enciklici pak "Mit brennender Sorge" ("S gorućom zabrinutošću"), donesenom 14. ožujka 1937., predmet osude bili su rasizam i ostala protukršćanska učenja nacionalsocijalizma.

Nasuprot svemu tomu, Ustaški pokret je imao vrlo pozitivan odnos prema vjeri u Boga. Za nj je vjera temelj éudorednoga života, bez čega nema napredka ni narodima ni državama. U 16. točki Ustaških načela izričito je propisano, da "težište éudoredne (moralne) snage hrvatskog naroda leži u urednom i vjerskom obiteljskom životu" (197). Prema Propisniku o zadaći, ustrojstvu, radu i smjernicama "Ustaše" - Hrvatskog oslobođilačkog pokreta od 11. kolovoza 1942., taj pokret "hoće i nastoji, da svaki njegov član, svaki pristaša i svaki pripadnik hrvatske narodne zajednice bude svjestan, da su temelj urednog, zdravog, zadovoljnog i sretnog života - vjera i obitelj", pa zato "suzbijja u narodu bezboštvo, psovku, kletvu, pijanstvo, nećudorede, neslogu, laž i klevetu" (198). I u Službovniku ustaške vojske, donešenom još prvih godina postojanja ustaške emigracije, iskazuje se posebno poštovanje prema vjeri u Boga.

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj nisu snagom državne vlasti širena učenja, kojima bi se vrijedao nauk bilo koje vjerske zajednice ili vjerski osjećaji građana. Vjera je dano dostojanstveno mjesto u državnome i javnom životu. Vjerske organizacije su mogle slobodno djelovati, a državna vlast je to djelovanje podupirala. Nitko, pa ni jedan svećenik,

Četvrti svezak Hrvatske enciklopedije (Zagreb, 1942.)

nije bio proganjан zbog svoga vjerskog djelovanja, shvaćenog u najširem smislu riječi. Iznimka su u početku bili samo odnosi s pravoslavlјem i to zbog političkih razloga, ali su kasnije ti odnosi bili međusobno uređeni osnivanjem Hrvatske pravoslavne crkve. Zbog toga je **dr. Ivan Ev. Šarić**, vrhbosanski nadbiskup i vrstan poznavalac vjerskih prilika, s pravom mogao kazati, "da nikada Katolička crkva nije bila toliko zaštićena i u svojim nastojanjima za širenje istine toliko zagarantirana", kao za vrijeme Pavelićeve vladavine(199).

Otklon od rasizma i fetišizacije države

U shvaćanju pojma narod i država i njihova međusobnoga odnosa fašizam i nacionalsocijalizam su se bitno razlikovali, što je izazivalo posljedice i u njihovoj praktičnoj politici. Kad je riječ o narodu, prema **Mussolinijevoj definiciji**, "ne radi se ni o rasi, ni o određenom geografskom području (sc. kao bitnom elementu naroda) nego o skupini, koja se historijski perpetuirala (neprekidno održava - op. I. G.), o mnoštvu udruženom idejom, koja predstavlja volju za opstankom i moći: to je svijest o sebi, osobnost. Ta viša osobnost je narod, ukoliko je država". Drugi put je opet rekao, da "ne stvara narod države, kako je to uzimalo staro naturalističko shvaćanje, koje je služilo za osnovku piscima nacionalnih država XIX. vijeka, nasuprot država stvara narod, dajući puku, svjesnom svojega moralnog jedinstva, volju i efektivnu egzistenciju"(200). Takvo stajalište, vidimo, podpuno je subjektivističko, jer isključuje objek-

tivne elemente, koji stvaraju narod. Za fašizam je država apsolutna vrijednost. Njezinu snazi sve je podređeno. To je izraženo i u jednoj Mussolinijevoj kriлатici, izrečenoj u njegovu govoru u milanskoj Scali godine 1925.: "Sve u državi, ništa protiv države, ništa izvan države"(201). To je temelj fašističkoga imperijalizma, ali i autoritarizma i totalitarizma. U fašizmu država ima priimat nad narodom. Ona je pravna osoba naroda, a narod je konkretno biće, koje daje sadržaj i život državi.

Dijametalno suprotno stajalište zauzimao je nacionalsocijalizam. On je narod shvaćao "kao zajednicu ljudi iste krvi", dakle istoga podrijetla, "koji bore na nekom teritoriju". To je isključivo biološka zajednica. Iz te zajednice "proizlazi zajednički život, u kojemu se razvija isti jezik i ista kultura te svijest međusobne pripadnosti (narodna svijest)"(202). Ta krvna zajednica je rasa. Ona je temelj, nositelj svih duhovnih vrijednosti. Rase, u koje su ljudi podijeljeni, različite su po svojoj vrijednosti. Zavisno o tome, postoje više i niže rase. Najviša je i najvrijednija arijska, nordijska ili teutonska rasa, prema tome kako je tko zove. Najzastupljenija je u njemačkomu narodu. Ona je nositelj sve kulture i napredka i određena je, da gospoduje nad nižim, manje vrijednim rasama. Ako se hoće osigurati napredak kulture i cijelokupni razvitak čovječanstva, nužno je zabraniti biološko miješanje rasa, jer to miješanje dovodi do degeneracije sposobnije rase. To je najvažnija zadaća države. Nacija, rasa je, u stvari, sadržaj države, pa je po tomu nacija, rasa, koja je vječna, i važnija od države. Ako ne ispuni svoju zadaću zaštite rase, država je, po **Hitleru**, posve bezvrijedna: "Mi oštro razlikujemo državu kao posudu i rasu kao njen sadržaj. Ova posuda ima svoj smisao samo tada, ako može zadržati i štititi sadržaj; u drugom je slučaju bezvrijedna. Prema tome, najviša svrha narodne države je briga za održanjem onih rasnih praelemenata, koji kao kulturni davaoci daju ljepotu i dostojanstvo uzvišenom čovječanstvu". Dakle, "država ne predstavlja svrhu, nego sredstvo. Ona je svakako predpostavka za izgradnju više ljudske kulture, a nikako njen uzrok"(203). Među niže rase, po nacionalsocijalističkom učenju, spadaju u prvom redu Židovi. Oni su najveća pogibelj za čistoću arijske rase, pa Hitler i ostali nacionalsocijalistički ideolozi gledaju u njima najveće neprijatelje, protiv kojih su donijeli niz zakona. Ali pogibelj za rasu predstavljaju i osobe,

koje boluju od neke nasljedne bolesti. Da bi takvima osobama sprječili stvaranje potomstva, zakonom su odredili njihovu sterilizaciju. No, unatoč naveđenim razlikama, oba su ova pokreta fetišizirali narod i državu, kojima imaju biti podređene sve ostale društvene vrijednosti. Uz to, bez obzira što nije zastupao rasizam, i fašizam je polazio od tvrdnje, da su narodi nejednaki po svojoj vrijednosti, čime je opravdavao svoj imperijalizam.

Bilješke:

180. Dr. Juraj Šćetinec: Socijalna organizacija fašizma, Zagreb, 1935., str. 10. - 12.; Isti: Nacionalni socijalizam, Zagreb, 1937.» str. 40. - 42.
181. Bogdan Krizman: Pavelić i ustaše, Zagreb, 1978., str. 299. - 300.
182. Mijo Bzik: Ustaška pobeda, Zagreb, 1942., str. 40. - 44.
183. Dr. Mile Budak: Nekoliko misli o uređenju slobodne i nezavisne hrvatske države, Godišnjak "Nezavisna Hrvatska Država" za 1934., Berlin, 1934., str.127. - 138.
184. Dr. Ante Pavelić: Govori od 5.4.1941. do 12.lo.1941., Zagreb, 1941., str. 70. - 73.
185. Bilješka 177., str. 70. - 76.
186. Članak "Novogodišnje čestitke Poglavniku", "Hrvatski narod", Zagreb, 11.1.1944.
187. Bogdan Krizman: Ustaše i Treći Reich, sv. 2., Zagreb, 1983., str.362.
188. Dr. Julije Makane: Duša pokreta, "Hrvatska smotra", Zagreb, 1942., br.10., str.574.
189. Danijel Crljén: Zašto smo uz novi poređak?, "Hrvatska smotra", Zagreb, 1943., br.3.-4., str. 258.
190. Bilješka 165., str. 1390.
191. Članak "Poglavnikov govor hrvatskim učiteljima", "Hrvatski narod", Zagreb, 11.5.1943.
192. Dr. Lovre Sušić: Bilješke sa sjednica Doglavnika vijeća 1943. - - 1945., "Hrvatska revija, jubilarni zbornik 1951. - 1975." Muenchen - Barcelona, 1976., str.183.
193. Dr. Ante Pavelić: Govori od 12.lo.1941. do 12.4.1942., Zagreb, 1942., str.21.-22.
194. Akademik Dubravko Jelčić: Kulturni život u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, «Časopis za suvremenu povijest», god. 27/1995, br. 3, Zagreb, 1995., str. 522.-523.
195. Trpimir Macan: Spremnost 1942. - 1945., Zagreb, 1998., str. 126.
196. Zlatko Matijević, nav. dj., str. 229.
197. Bilješka 175, stranice iste.
198. Narodne novine br. 180, Zagreb, 12.8.1942.
199. Članak "Ivan Ev. Šarić 1871. - 1960., nadbiskup vrhbosanski" (bez označke pisca) u Zborniku "Ante Pavelić – 100 godina", Zagreb, 1995., str.186.
200. Dr. Juraj Šćetinec: Socijalna organizacija fašizma, Zagreb, 1935«, str.7.
201. Isto, str.8.
202. Dr. Juraj Šćetinec: Nacionalni socijalizam, Zagreb, 1937., str.15.
203. Adolf Hitler, nav. dj., str. 168., 300., 3005., 306., 321., 335., 386., 393., 395. - 397., 566. i dalje.

(nastavit će se)

PRILOG ŽIVOTOPISU DRA MILE BUDAKA (VI.)

(SV. ROK, LIKA, 30. KOLOVOZA 1889. — ZAGREB, 7. LIPNJA 1945.)

Kasche je 9. rujna razgovarao s Pavlećem, Budakom i Lorkovićem o novoj hrvatskoj granici. «Razmatrali su namjeru da povuku granice Hrvatske i da ih njemačkoj strani naznače u jednoj noti radi priznanja... Granična linija prolazila bi od Raške drage preko Barbana, Picana, Boljuna, Klane prema Gerovu na sadašnju talijansko-hrvatsku granicu. Kasche je ostao rezerviran i izjavio svojim sugovornicima, da mora pribaviti upute. Njegovo je osobno gledište o tome, da je zahvaćanje cijelog obalnog pojasa, uključujući sve otoke, u skladu s Führerovom odlukom o priznanju Dalmacije Hrvatskoj. Područje oko Sušaka pripadalo je također u Jugoslaviju hrvatskom upravnom teritoriju. Istra je prema austro-ugarskim statistikama iz 1910. god. bila u većoj polovici nastanjena hrvatskim življem. Snažna propaganda za Istru sadržana je u propagandi došaptavanjem posljednjih godina koju je dijelom pothranjivao i neprijatelj. Priznanje tog područja Hrvatskoj bez sumnje bi vrlo snažno istaknulo dojam zauzimanja stava u prilog Hrvatske i razvoju u zemlji izvanredno bi koristilo.

„Kasche predlaže da se njemačka strana suglasi s hrvatskim namjerama. Nakon saopćenja Kascheova stava utvrđivanje granične linije od države i njena notifikacija Reichu i drugim silama bila bi odgovarajući postupak»¹²⁸.

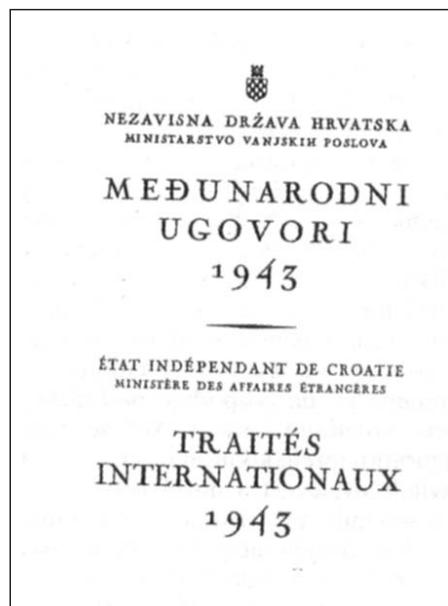
Hitler je već 10. rujna 1943. izdao naredbu (*Anordnung*) o odnosu Njemačke i Italije i o stvaranju operacione zone Jadransko Primorje (*Adriatisches Küstenland*), koja će se sastojati od talijanskih pokrajina Furlanije, Gorice, Trsta, Istre, Rijeke, Kvarnera i Ljubljane. **Friedrich Rainer**, koruski župan i opunomoćenik Reicha, imenovan je istog dana od Hitlera Visokim Komesarom (*Oberster Kommissar*) Jadranskog Primorja, odgovornim za civilnu upravu¹²⁹. Kasche nije bio obaviješten o ovoj Hitlerovoj naredbi. Tek će ga **Ribbentrop** o tome obavijestiti 20. rujna, kako ćemo vidjeti, ali ni tada podpuno.

Njemački general u Hrvatskoj, **Glaise von Horstenau**, javlja njemačkoj Vrhovnoj Komandi i vojničkim nadleštvinama u Beogradu 13. rujna: «U teritorijalnom pogledu njemačko

Piše:

*Dr. Jere JAREB,
Loretto, Pennsylvania, SAD*

ministarstvo vanjskih poslova se suglasilo da Hrvatska protegne svoju teritorijalnu vlast na cijelu obalu od Rijeke (uključivo) do Bokokotorskog zaljeva (isključivo). O sudbini ovog posljednjeg kao i istočnog istarskog obalnog pojasa pretežno naseljenog Hrvatima još je u toku izmjena mišljenja između Berlina i Zagreba»¹³⁰.

Kasche je također 13. rujna poslao opširan brzjav svome ministarstvu o pregovorima oko formiranja nove hrvatske vlade. U tom brzjavu, Kasche javlja, da «bi htio obavijestiti ministra v. Ribbentropa da je Lorkovića pogodila vijest o oslobođenju Ducea 12. IX. Smjesta je upitao neće li to sad opet utjecati na izmjenu danih njemačkih obećanja Hrvatskoj u pogledu jadranske obale. Kasche ga je primirio i uvjерavao da će zasigurno ostati na snazi izjava Führera kojom se Hrvatima priznaje neograničeno dalmatinska i hrvatska obala Jadrana. Lorković je zamolio Kaschea da što brže pribavi odgovor o određivanju granice kako bi se granica mogla i zakonski odrediti i povući. Stoga Kasche moli svog ministra da mu dostave upute»¹³¹. Istog dana, 13. rujna, navečer Kasche je brzjavno

dostavio Pavelićevu poruku Hitleru o novim hrvatskim granicama:

«Izražavajući još jednom najdublju zahvalnost čitavoga hrvatskog naroda, osobito oslobođenih sunarodnjaka na Jadranu, koji su dočekali i pozdravili njemačke i hrvatske jedinice s najvećim ovacijama, uzimam slobodu da izložim svoje mišljenje o graničnim pitanjima na istočnom Jadranu na ovaj način: Cjelokupno obalno područje od Istočne Istre do Kotora sa svim otocima pred njim etnički je izrazito hrvatsko i do godine 1918. ga je tadašnja uprava takvim priznavala i s njim postupala.

Dijelovi te hrvatske obale bili su odijeljeni od hrvatskoga narodnog tijela u dvije etape. Prvo ga je otrgnuo rapaljski ugovor (1920) kao dio versajskih mirovnih ugovora (istočnu obalu Istre s njenim hrvatskim zaleđem, Rijeku i pojedine otoke), a zatim su Rimski ugovori (1941) priključili Italiji čitavu sjevernu i srednju Dalmaciju, Kotor, sjeverno zaleđe Rijeke i gotovo sve jadranske otoke.

Na temelju saopćenja prenesenog mi od strane njemačkog poslanika uveće 8. IX. objavio sam priključenje Hrvatskoj čitave Dalmacije, Rijeke s njenim sjevernim zaleđem i istočnojadranskih otoka. Istovremeno sam njemačkom poslaniku saopćio svoje gledište u pogledu istočne Istre koje sam slobodan da Vam, Führeru, ovdje izložim.

Istočna i srednja Istra etnički su čisto hrvatski nacionalni teritorij, dok su zapadna i sjeverna Istra mješovito talijansko-hrvatsko, odnosno slovensko-hrvatsko područje. Povrh toga, istočna Istra predstavlja privredno i saobraćajno (morem) jednu cjelinu s Rijekom i hrvatskim otocima koji se nalaze pred Rijekom, dok su zapadna i sjeverna Istra privredno i saobraćajno povezane s Trstom i Pulom. Istočna Istra pripadala je i historijski hrvatskoj državi.

Stanovništvo istočne Istre kao i čitav hrvatski narod nadaju se čvrsto uvjereni da će istočna Istra — ne dirajući u željezničku prugu Trst-Pula — biti priključena Hrvatskoj. Izražavajući ove osjećaje hrvatskog naroda, kojima nije narušeno nijedno tuđe pravo, molim Vas, Führeru, da se dobrostivo složite s

DRŽAVOPRAVNA IZJAVA O RAZRJEŠENJU RIMSKIH UGOVORA

Dne 18. svibnja 1941. sklopljeni su između hrvatske vlade i talijanske vlade Rimski ugovori i to: ugovor o određivanju granica između Nezavisne Države Hrvatske i Kraljevine Italije, ugovor o jamstvu i suradnji između Nezavisne Države Hrvatske i Kraljevine Italije, sporazum o pitanjima vojničkog značaja, koja se odnose na jadransko-primorsko područje, te izmjena pisama glede upravnog uredjenja občine Split i otoka Korčule.

Ni jedne obveze iz ovih Rimskih ugovora nije talijanska vlada sa svoje strane izvršila, napose ne u pitanju granica, jamstva za političku nezavisnost i teritorijalnu cijelovitost te upravnog uredjenja občine Split i otoku Korčule, pa uslijed toga ovi ugovori nisu nikada ni stupili u život. Naprotiv svrši oni probitci Nezavisne Države Hrvatske, koji su gornjim ugovorima imali biti zaštićeni, bili su sa strane Kraljevine Italije trajno povrednjani.

Ovi su ugovori bili slodopljeni uz izričitu napomenu o članstvu ugovarajućih stranaka u novom europskom poredku.

Nakon što je Kraljevina Italija bez znanja i pristanka svojih saveznika utančila primirje sa neprijateljskom ratujućom strankom, i time se izdvajala od dosadanjih saveznika, nema nikakove stvarne ni pravne mogućnosti, da bi i unaprijed sa strane Kraljevine Italije ti ugovori bili u život privedeni.

S tih razloga, kao podpisnik tih ugovora izjavljujem, da oni nemaju nikakove obveznosti ni za Nezavisnu Državu Hrvatsku.

Dano u Zagrebu, dne 10. rujna 1943.

Poglavljak
Nezavisne Države Hrvatske:
ANTE PAVELIĆ

Iza Poglavnike izjave i proglaša te zaključka vlade sledila je zakonska odredba o ovlaštiti ministra unutarnjih poslova, da naredbama postrojava velike župe u području, oslobođenom izpod talijanske vlasti, u izvršenju koje je ministar unutarnjih poslova donio naredbu od 21. listopada 1943. N. o. broj 2799-1943. o priprejanju diela područja oslobođenog od talijanske vlasti velikoj župi Brbić-Sidraga i o prenosu sjedišta te župe iz Knina u Šibenik, naredbu od 28. listopada 1943. N. o. broj 3057-1943. o osnivanju velike župe Sidraga i Ravni Kotari sa sjedištem u Zadru i naredbu od 30. listopada 1943. N. o. broj 3106-1943. o osnivanju velike župe Brbić sa sjedištem u Šibeniku i o uklanjanju velike župe Brbić-Sidraga. Zatim je zakonskom odredbom od 3. studenoga 1943. broj CCXXVII-2727-D.V.-1943. osnovano ministarstvo za oslobođenje kraljevine. (Vidi novelu te zakonske odredbe te dve naredbe ministra za oslobođene krajeve od 29. studenoga 1943. Narodne novine od 1. prosinca 1943. br. 275.)

OPAZAK I. Vlada Nezavisne Države Hrvatske objavljivala je ovo državopravnu izjavu vladama Njemačkog Reicha, Carevine Japan, Kraljevine Mađarske i Republike Francuske na njemačkom jeziku, vladama Carevine Bugarske i Slovačke Republike na hrvatskom jeziku, a vladama Kraljevine Italije, Španjolske Države i Kraljevine Rumunjske u sledećem francuskom predvodu:

OPAZAK II. Poglavljak je proglašen od 9. rujna 1943. saob�ilo hrvatskom narodu, da je Vodja Njemačkog Reicha Adolf Hitler pravio "Nezavisnu Državu Hrvatsku" granice, u kojima su uključene oslobođene hrvatske zemlje sa Jadrana".

Dne 10. rujna 1943. imenovan je Poglavnikom određenog ministar za oslobođene krajeve i glavni gradjanski uprave, i to: glavni gradjanski uprave za produžene oslobođene Dalmacije te župe Brbić i Sidraga i Četina sa sjedištem u Splitu, te glavni gradjanski uprave za oslobođene provincije Gorski Kotar, Hrvatsko Primorje i Istra, te za područje velikih župa Međimurje, Vinodol i Podgorje, Gacka i Lika sa sjedištem u gradu Sušak-Ric.

OPAZAK III. U Rujanske dogodje spadaju još sledeći državni čini: izjava Poglavnika Nezavisne Države Hrvatske od 10. rujna 1943. o bezvezstnosti i ništosti osnivanja kraljevine ("Bodenči dne 18. svibnja 1941. godine osnivači Kralj Hrvatske nije sve do danas od toga osnivanja učinio nikakve porabe, to izjavljujem, da su na Nezavisnu Državu Hrvatsku tako ponuda (ako i samo osnivanje postali besobvezati i ništeti"), te naključno hrvatske državne vlade od 20. rujna 1943. o prekidu diplomatskih odnosa s kraljevskim vladom maršala Bedogra. I ovi pravni čini nascrtani su avim vladama spomenutima u opzici I.

bito u pogledu istočne Istre, Rijeke i zaleđa, kao i sjeverne otočne grupe. Za Führera su, ipak, sada, u sadašnjem položaju vojne nužnosti u središtu svih ocjena. Spomenuta područja predstavljaju strategijske točke prvog reda i stoga su se morale proglašiti operacionim područjem njemačkih oružanih snaga. Izjave koje je Kasche bio prenio poglavniku odnosile su se stoga samo na područja Dalmacije koja su zbog teritorijalnih zahtjeva Italije u god. 1941. bila odvojena od Hrvatske. Na istočnu Istru, Rijeku i spomenutu grupu otoka izjava njemačke strane nije se odnosila...

Njemačka strana zna pouzdano da će poglavnik i hrvatski narod uočiti te vojne nužnosti i da će razumjeti ako se Führer želi u tome ogradići od bilo kakvih teritorijalnih određenja..."

U drugom dijelu brzojava, Ribbentrop «za osobnu informaciju» obavještava Kaschea o formiranju operacione zone Jadransko Primorje (*Adriatisches Küstenland*), koja se sastoji od talijanskih pokrajina Furlanije, Gorice, Trsta, Rijeke, Kvarnera i Ljubljane, a kojoj je na čelu kao najviša upravna vlast visoki komesar Friedrich Rainer, koruški župan. «Iz takvog uređenja proizlazi zašto se ne može pristati na poglavnikove želje u pogledu istočne Istre, Rijeke i zaleđa, kao i one o sjevernoj grupi otoka uključujući otok Krk. Ovim zasad po vojnim kriterijima provedenim uređenjem nije još ništa definitivno odlučeno o budućoj sudbini tih krajeva. Jednako tako nije namjera njemačke strane da u poglavniku i hrvatskom narodu pobude nadu u buduće priključenje tih krajeva Hrvatskoj. To bi vodilo samo razočaranjima. Stoga Ribbentrop moli poslanika da se suzdrži od svake formulacije koja bi mogla probuditi takve nade...»¹³⁵.

Kasche je Ribbentropu, odmah po primitku njegovog brzojava, 20. rujna, izrazio svoje nezadovoljstvo i «upozorio ministra da će predaja saopćenja poglavniku u obliku kakav je Kascheu zadan izazvati najsnažnije psihološke reakcije.

Kao što je izvještavao ministarstvo, izjavio je općenito poglavniku u toku razgovora o graničnoj liniji da je njemačka strana odobrila pripojenje nekadašnjeg jugoslavenskog područja koje je kasnije Italija prisvojila, no da bi se o zahvaćanju nekadašnjih talijanskih

Pavelićeva državnopravna izjava o razrješenju Rimskih ugovora

priklučenjem istočne Istre Hrvatskoj. Točno određivanje granične linije može što je moguće brže utvrditi odgovarajuća granična komisija uvažavajući etničke, privredne i saobraćajne kriterije»¹³².

Kasche je uputio osobno ministru von Ribbentropu brzojav 16. rujna, u kojemu sažimlje dosadašnji razvoj u vezi nove hrvatske granice i podupire Pavelićeve zahtjeve. 133

Budak je 16. rujna uputio svim poslanstvima i stalnom trgovackom izaslanstvu u Zürichu slijedeći brzojav:

«Oslobođenje Mussolinija znači bravučni uzpjeh njemačkog podhvativnog duha i dokaz kako Führer shvaća prijateljstvo. Politički taj događaj vjerojatno neće imati velikog značenja, a nikakova za naša nacionalna teritorialna prava, koja je Führer već u glavnom priznao. Još se samo radi o pitanju Istre u većem ili manjem opsegu.

Stanje na našem primorju nije jasno. Senj je u našim rukama. Crikvenica u partizanskim a oko Sušak-Rijeke još velika zbrka. Među partizanima Hrvatima veliko previranje kao i među četnicima. Srbstvo se grupira, no čini se da Srbi partizani ipak neće Draži»¹³⁴.

Ribbentrop je 19. rujna poslao Kascheu vrlo važan brzojav, koji raspravlja pitanje nove hrvatske granice. Taj je brzojav stigao u Zagreb 20. rujna. Na prvom mjestu Ribbentrop moli Kaschea, da Poglavniku usmeno saopći slijedeći odgovor na njegov brzojav poslan Hitleru 13. rujna. Bitni sadržaj njemačkog odgovora glasi:

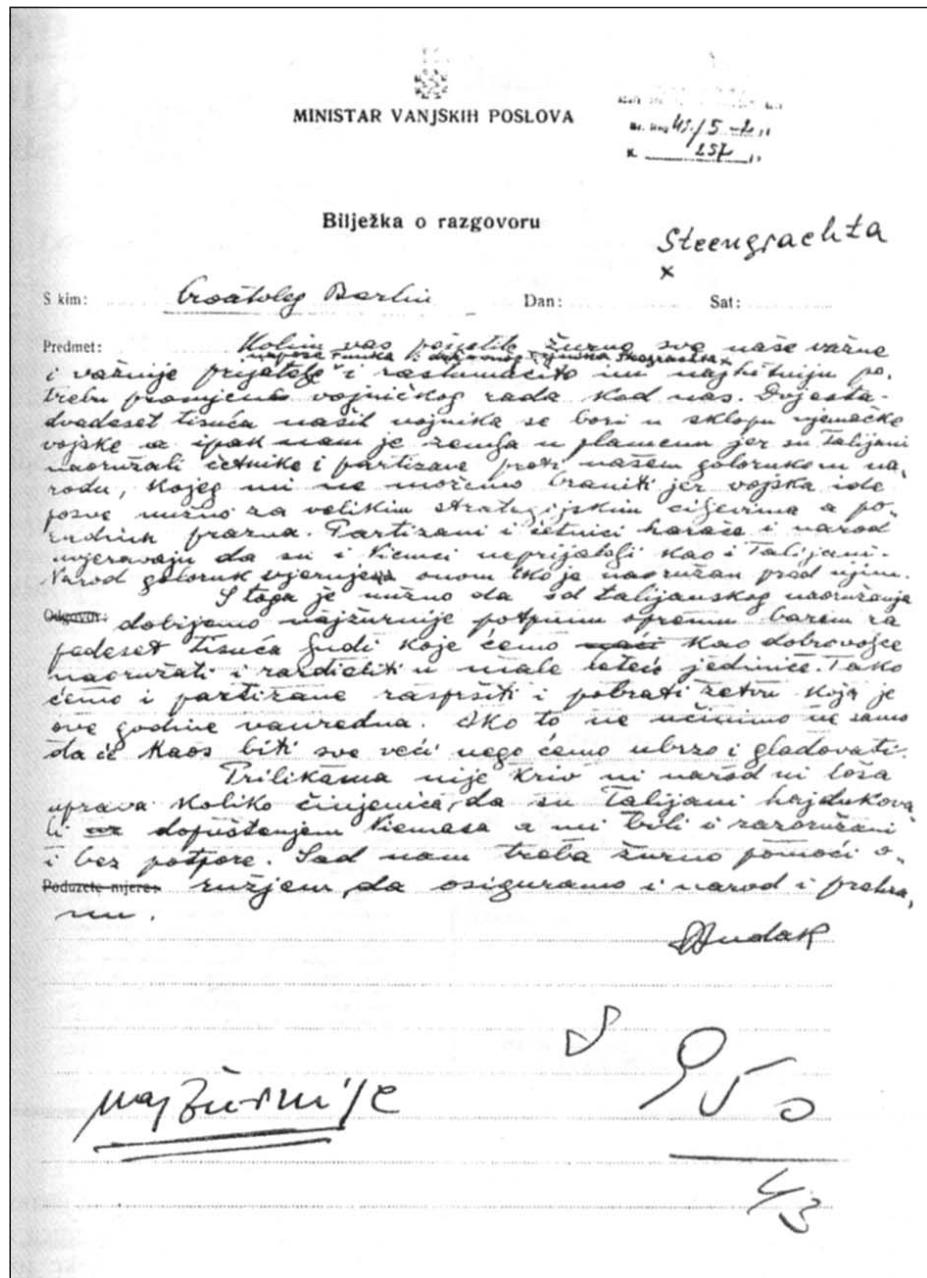
«Führer i vlada Reicha pozdravili su što je nedavni politički razvoj omogućio ponovno sjedinjenje jadranskih krajeva s Hrvatskom...

Führer je uzeo na znanje poglavnikove poglede na pojedinosti graničnih pitanja na istočnoj obali Jadrana, oso-

krajeva — izuzev Zadra i Lastova — moralno, ipak, prije toga izjasniti. (Slovenska područja bivše Jugoslavije nisu za Hrvate uopće ulazila u diskusiju.) Kasche je to htio izvući iz primljene upute ministra i zaključivao je u skladu s tim da Fuhrerova izjava o historijskim granicama iz godine 1941. još i sada vrijedi. Bez sumnje, hrvatskom su području oduvijek pripadali Rijeka, Sušak i zaleđe. Za Rijeku je Kasche iznio rezervu, jer je to do 1941. god. bio također talijanski teritorij; otoci Krk i Rab pripadali su Hrvatskoj u doba Jugoslavije. Ako Hrvatima ne daju Rijeku, istočnu Istru s pripadajućim otocima, Cres i Lošinj, njih će boljeti, ali (razumjeti. Ako im ne dadu Rijeku, to neće ostati bez utjecaja na njihovu unutrašnju opredijeljenost. Ako bi sad izuzeli iz vraćanja zaleđe Rijeke sa Sušakom, otoke Krk i Rab, moralno bi se računati s najsnažnijim reakcijama Hrvata. Neprnjateljska propaganda to će uvelike iskoristiti. Izjava o organiziranju operacionih zona ovdje (u Zagrebu) shvatit će se kao gest da se odgodi konačno odbijanje, jer je i cijelokupn hrvatsko obalno područje operaciona zona. Za samog Kaschea nastala bi situacija da bi morao izjaviti ili da je u noći od 8. na 9. rujna previše rekao, ili da se pri prenošenju upute ministra Ribbentropa zabunio. Treća mogućnost kojom bi odgovornost svalio na ministra Ribbentropa ne dolazi u obzir. U oba slučaja, međutim, Kasche ne bi mogao ovdje dalje dobro djelovati kao poslanik. To bi mu za budućnost razorilo mogućnost djelovanja kad bi mu Hrvati mogli podmetnuti da njegove riječi nemaju više nikakvu težinu. Ako je, međutim, krivo primio i shvatio ministrove upute tada ne bi mogao dalje biti ovdje zbog nepodobnosti»¹³⁶.

Kasche je još jednom, brzovjom od 21. rujna, upozorio Ribbentropa na važnost pitanja hrvatskih granica»¹³⁷.

Ribbentrop je dao Kascheu nove upute brzovjom od 22. rujna. Kasche treba usmeno saopćiti poglavniku, kao odgovor na Pavelićev brzovoj Führeru od 13. IX., da se Führer zahvaljuje na telegramu i da je sa zadovoljstvom uzeo na znanje da je hrvatski narod riješen uložiti sve svoje sile za pobedu i da osjeća da mu je sudbina povezana sa sudbinom njemačkog naroda. Što se sad tiče novih teritorijalnih zahtjeva, sadržanih u poglavnikovom brzovaju, to se ovdje radi o izrazito ustaničkom

Budakov naputak poslanstvu u Berlinu (rujan 1943.)

području, što je poglavniku dobro poznato. Njemačke jedinice imaju ondje izvanredno teške borbe. Cijelo je područje njemačko operaciono područje. Führer se sad stoga mora isključivo baviti time da suzbije ustanički pokret i spriječi iskrcavanje Engleza i Amerikanaca. S državnopravnim graničnim pitanjima u tim područjima ne može se baviti dok traju borbe»¹³⁸.

Ribbentrop je u opširnom brzovaju Kascheu, «za njegovu osobnu informaciju», 23. rujna 1943., pokušao razjasniti njemačko stanovište u pogledu nove hrvatske granice i nejasnoće

koje su s tim nastale između Kaschea i njega¹³⁹.

Hrvatska državna vlada donijela je zaključak 26. rujna, da priznaje Mussolinijevu talijansku republikansku fašističku vladu, «kao jedinu predstavnicu talijanske države»¹⁴⁰. Budak je na to 29. rujna poslao brzovav hrvatskom poslanstvu u Rim: «Stupite odmah u vezu i suradnju sa novom fašističkom vladom u Rimu i saopćite joj da je vlasta N.D.H. priznaje kao jedinog predstavnika Italije»¹⁴¹.

Budak obavještava sva hrvatska poslanstva i stalno trgovacko izaslanstvo u Zürichu, brzovavom od 30. rujna 1943., kako slijedi:

«Partizanska aktivnost pojačana. Glavnine (glavne snage) nalaze se na slijedećim područjima: područje od Sušaka obalom do Jablanca, pa izpod Otočca i iznad Perušića i Gospića do Lovinca, te preko Udbine sjevernim pravcem do Vrginmosta, pa natrag iz pod pruge i Ougulina preko Vrbovskog na bivšu talijansku granicu; područje oko Splita, koje zauzimanjem Splita podieljeno na veći zapadni i manji iztočni dio; područje južno Banjaluke preko Ključa na Gornji i Donji Vakuf, pa izpod Travnika sjeverno preko Teslica do Prnjavora i natrag iznad Kotor-Varoša; područje Papuka; manje skupine posvuda.

Zauzimanje obalnih krajeva napreduje, ali polagano, jer nemamo još dovoljnih snaga, no stižu pojačanja.

Razgovori sa Mačekovcima radi vlade u krizi zbog njihovih spekulacija. Imade se riešiti koncem tjedna, ali vjerojatno nepovoljno.

Mussolinijev povratak nema upliva na naše prilike i teritorijalna proširenja»¹⁴².

Koncem rujna Budakova strpljivost prema Nijemcima, posebice prema njemačkim vojničkim mjerama po Hrvatskoj, bila je iscrpljena. Neoznačenog dana, ali sigurno prije konca rujna, Budak je dao slijedeće «najžurnije» upute hrvatskom poslanstvu u Berlinu:

«Molim vas posjetite žurno sve naše važne i važnije prijatelje napose Waltera **Funka** njemačkog ministra gospodarstva i državnog tajnika **Steengracha** i rastumačite im najhitniju potrebu promjene vojničkog rada kod nas. Dvjestadvadeset tisuća naših vojnika se bori u sklopu njemačke vojske a ipak nam je zemlja u plamenu jer su Talijani naoružali četnike i partizane proti našem golorukom narodu, kojeg

mi ne možemo braniti jer vojska ide posve nužno za velikim strategijskim ciljevima a pozadina prazna. Partizani i četnici harače i narod uvjeravaju da su im i Nemci neprijatelji kao i Talijani. Narod goloruk vjeruje onome tko je naoružan pred njim.

Stoga je nužno da od talijanskog naoružanja dobijemo najžurnije potpuno spremu barem za pedeset tisuća ljudi koje ćemo kao dobrovoljce naoružati i razdieliti u male leteće jedinice. Tako ćemo i partizane raspršiti i pobrati žetu koja je ove godine vanredna. Ako to ne učinimo, ne samo da će kaos biti sve veći nego ćemo ubrzano i gladovati.

Prilikama nije kriv ni narod ni loša uprava koliko činjenica da su Talijani hajdukovali dopuštenjem Niemaca a mi bili i razoružani i bez potpore. Sad nam treba žurno pomoći oružjem da osiguramo i narod i prehranu»¹⁴³.

Bilješke:

¹²⁸ Kasche Berlinu, Zagreb, 10. IX. 1943., Nr. 3853, Krizman, *isto*, 125.

¹²⁹ Državni ministar i predstojnik državne kancelarije, Hans Heinrich Lammers, Državnim visokim nadleštvtvima, 11. IX. 1943., *ADAP*, E, VI, Dok. 311, 533-535. Dopisu je priložena u prijepisu Hitlerova naredba od 10. IX. 1943.

¹³⁰ Krizman, *nav. dj.*, 131.

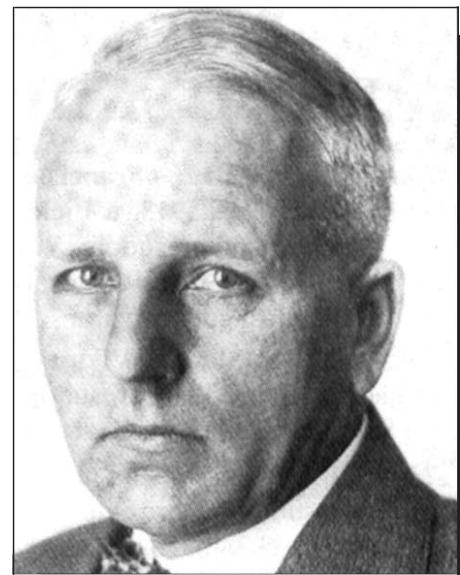
¹³¹ Krizman, *isto*, 134-135.

¹³² Krizman, *isto*, 135-136; *ADAP*, E, VI, Dok. 318, 543-544.

¹³³ Krizman, *isto*, 136-137.

¹³⁴ A-VII, NDH, kut. 275, Br. reg. 37/5-1, Krizman, *isto*, 137. Blaž Lorković, hrvatski poslanik u Bratislavu, tužio se je u pismu Budaku, 24. IX. 1943., o neobavještenosti poslanstva o događajima u Hrvatskoj: «Nakon kapitulacije Italije znatno je porastao interes za Hrvatsku u svim političkim i diplomatskim krugovima. Bilježe se i komentiraju i manji važni događaji, iz kojih se onda prave različite kombinacije, već prema sklonostima i željama. Naravno da i članovi poslanstva dolaze sada češće u priliku, da odgovaraju na razna pitanja u vezi s proširenim glasinama o bilo kakvom događaju ili političkoj kombinaciji. No samo rijedko mogu dati neki autentični odgovor, budući da pouzdane vesti iz domovine dolaze ili kasno ili nikako... Jednako nam nedostaju vesti o položaju u Jadranskom pojusu kao i o uobiće važnijim unutarnjo- i vanjsko-političkim događajima. Često se dogodi, da nas slovačko ministarstvo vanjskih poslova informira o našim događajima, o kojima bi mi morali njega informirati.

Molim stoga gospodina Ministra da izda na log političkom odjelu, da se sva poslanstva žurno putem šifre obavješćuju o svim važnijim događajima u Hrvatskoj i da se po mogućnosti istima dnevno šalju kratka izvješća o položaju»: A-VII, NDH, kut. 256, Br. reg. 4/3, Krizman, *isto*, 152.

Ernst von Weizsäcker, državni tajnik u njemačkome ministarstvu vanjskih poslova (otac kasnijega njemačkog predsjednika)

Ribbentrop Kascheu, Nr. 1468, 19. IX. 1943., Krizman, *isto*, 140-142.

¹³⁶ Kasche Ribbentropu, Nr. 3991, 20. IX. 1943., Krizman, *isto*, 142-143.

¹³⁷ Kasche Ribbentropu, Nr. 4027, 21. IX. 1943., Krizman, *isto*, 144.

¹³⁸ Ribbentrop Kascheu, Nr. 1480, 22. IX. 1943., Krizman, *isto*, 148-149; *ADAP*, E, VI, Dok. 339, 575-576.

¹³⁹ Ribbentrop Kascheu, 23. IX. 1943., *ADAP*, E, VI, Dok. 343, 579-582 i sažetak na hrvatskom, Krizman, *isto*, 149-151.

¹⁴⁰ HN, V, 846., 29. IX. 1943.

¹⁴¹ A-VII, NDH, kut. 257, Br. reg. 40/5-1, Krizman, *isto*, 156, bilj. 105. Faksimile toga brzojava — u Budakovom rukopisu — Krizman je objavio u slikovnom prilogu iza str. 144, *isto*, knj. 2.

¹⁴² A-VII, NDH, kut. 257, Br. reg. 41/5-1, Krizman, *isto*, 1, 158.

¹⁴³ A-VII, NDH, kut. 257, Br. reg. 42/5-2, Krizman, *isto*, 159-160. Faksimile toga brzojava — u Budakovom rukopisu — Krizman je objavio u slikovnom prilogu iza str. 144, *isto*, 2. O podjeli plijena nakon razoružanja Talijana u Hrvatskoj, Kasche je izvijestio Berlin, brzojavom 15. IX. 1943., «da su raspravili pitanje sudbine plijena nakon razoružavanja Talijana, kao i talijanskog tranzitnog dobra u Hrvatskoj. Ovdje tumačenje je ovo: načelno plijen (oprema, oružje, municija) pripada onim oružanim snagama koje su provele razoružavanje Talijana. U pogledu pripadnosti većih kolicića namirnica postoji dogovor između gen. Glaisea i ministra Lorkovića da one pripadaju njemačkoj strani za snabdjevanje u Njemačku otplaćenih talijanskih interniranih vojnika. U pitanju pripadnosti tranzitnog dobra valja ga načelno — po ocjeni poslanika — priznati hrvatskoj strani. Ostaje otvoreno pitanje pošiljke petroleja iz Rumunjske za koje je posebno zainteresirana Vrhovna komanda, pa Kasche stoga moli o tome što hitnija uputstva»: Krizman, *isto*, 1, 136, bilj. 67.

(nastavit će se)

Pavelić uručuje odliku njemačkom poslaniku Siegfriedu Kascheu

PRILOZI ZA BIOGRAFSKI LEKSIKON HRVATSKE POLITIČKE UZNIKE (XXXIII.)

- 2364. NJAVRO, Franciska** *Priredio:*
 (Đuro) - rođ. 09.02.1913. u Bjelovaru. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Vojne Oblasti Zag, po UVS čl. 14. na 10 god. zatvora.
- 2365. NJERŠ, Štefica** (Viktor) - rođ. 05.12.1922. u Bošnjacima. Osuđ. 1945. presudom suda za zaštitu nac. časti Srba i Hrvata na 3 god. zatvora.
- 2366. OBAJDANI, Marija** (Jozo) - rođ. 14.04.1908. u Zagrebu. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Karlovac po ZPND čl.3. t. 3. na 20 god. zatvora.
- 2367. OBČAG, Marija** (Marko) - rođ. 06.09.1921. u Sredancima. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Požega po ZPND čl. 9č s, 2, i čl. ii. na 1 god. zatvora.
- 2368. OBERAN, Klara** (Đuro) - rođ. 01.01.1906. u Bjelovaru. Osuđ. 1945. presudom Okružnog narodnog suda Bjelovar. po ZPND čl.8.t.1. na 3 god. zatvora.
- 2369. OBLAK, Dragica** (Ivan) - rođ. 24.07.1926. u Vrbovskom. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Sušak po UVS čl.14, na 9 mjes. zatvora.
- 2370. OBRADOVIĆ, Dragica** (Tomo) - rođ. 01.01.1912. u Malom Korjenovu, Bjelovar. Osuđ. 1947. presudom Okr. suda Bjelovar po ZPND čl.3. t. 14. na 12 god. zatvora.
- 2371. OBRANOVIC, Mara** (Šimo) - rođ. 01.01.1915. u Ludenicama. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 8 god. zatvora.
- 2372. OBROVAC, Manda** (Franje) - rođ. 24.11.1924. u St. Petrovom Selu. 07.1946. presudom Div. voj. suda Osijek po ZPND čl. 1, 2. i 5. na 1 god. zatvora.
- 2373. OCTENJAK, Jana** (Ivan) - rođ. 26.07.1913. u Trabovcu. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda za okrug Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 12. god. zatvora.
- 2374. OČEVIĆ, Eva** (Ilija) - rođ. 18.01.1913. u. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Osijek po ZPND čl. 3. t. 14. na 2 god. zatvora.
- 2375. OČIĆ, Petar** (Valent) - rođ. 07.07.1893. u Zagrebu. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Komande Grada Zagreba kao član V. ustaške bojne na 10 god. zatvora.
- 2376. OJUROVIĆ, Manda** (Marko) - rođ. 01.01.1908. u Perušiću. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda XI. Korpusa po UVS čl. 13. i 14. na 10 god. zatvora.
- 2377. OKOVIĆ, Elizabeta** (Ivan) - rođ. 29.10.1922. u Zagrebu. Osuđ. 1946. presudom Vojnog suda Zagreb po ZPND čl. U. na 1 god. zatvora.
- 2378. OLENIK, Olga** (Andrija) - rođ. 02.10.1927. u Višnjevcu. Osuđ. 1946. presudom Okružnoga narodnog suda u Osijeku po ZPND čl. 9. na 2 god. zatvora.
- 2379. OLŠIĆ, Kata** (Niko) - rođ. 10.12.1927. u Bocanjevci. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Sl. Požega po ZPND čl. 11. na 18 mjes. zatvora.
- 2380. OLUJIĆ, Andelka** (Marijan) - rod. 01.01.1916. u Imotskom. Osuđ. 1948. presudom Okružnog suda Split po ZPND čl. 3. t. 9. na 8 god. zatvora.
- 2381. OMČIKUS, Kata** (Mile) - rođ. 01.01.1880. u Kninu. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda VIII. Kom.Vojne oblasti za Dalmaciju po UVS čl. 14. na 3 god. zatvora.
- 2382. OMERAGIĆ, Suljo** (Ramo) - rođ. 01.08.1924. u Podvizidi, Velika Kladuša. Osuđ. 1947. presudom Div. Vojnog suda Knin kao «sudionik u neprijateljskim formacijama» na 10 god. zatvora.
- 2383. OMRČEN, Marija** (Juraj) - rođ. 03.10.1925. u Osijeku. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Osijek po ZPND čl. 3. t. 8 i 14. na 12 god. zatvora.
- 2384. OPAŠIĆ, Marija** (Leonardo) - rođ. 04.07.1923. u Alilovcima. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Osijek po ZPND čl.3. t. 14. na 3 god. zatvora.
- 2385. OPAŠIĆ, Ruža** (Antun) - rođ. 06.12.1907. u Fontani, Vrser, Poreč. Osuđ. 1953. presudom Kot. suda Pula po KZ čl. 119. st. 3. na 6 mjes. zatvora.
- 2386. OREŠIĆ, Jelka** (Franjo) - rođ. 01.01.1924. u Borovu. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Požega po ZPND čl. 11. na 1 god. zatvora.
- 2387. OREŠKI, Agata** (Josip) - rođ. 03.11.1924. u Strmoru. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Varaždin po ZPND čl. 3. t. 14. na 6 god. zatvora.
- 2388. OREŠKOVIĆ, Lucija** (Stjepan) - rođ. 01.01.1918. u Sisku. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Sisak po ZPND čl.3. t. 3, na 6 mjes. zatvora.
- 2389. OREŠKOVIĆ, Magdalena** (Marko) - rođ. 08.02.1924. u Otočcu. Osuđ. 1945. presudom Okružnog suda Osijek po ZPND čl. 3. t. 14. na 15 god. zatvora.
- 2390. OREŠKOVIĆ, Manda** (Ilija) - rođ. 01.01.1897. u Gospicu. Osuđ. 1945. presudom Narodnoga okr. suda Za Liku po Odluci o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba, čl. 1, 2. t. 1, 2 i 3. na 10 god. zatvora.

(nastaviti će se)

KAKO SE BRANIO GRAD ZADAR (DNEVNIK) (IV.)

Listopad 1991. U trenutcima najjačega napada na grad, preustrojem postrojbi Rajonskog štaba Istok i dijelova 4. brigade, koji su bili u Crnome i Ploči, na dijelu obrane grada Zadra, na Ploči je ostao nedovoljan broj ljudi. Uslijed silovitih napada na tom dijelu, bilo je neophodno povećati broj ljudi i ojačati obranu ne samo ljudstvom već i oružjem. Taj najteži položaj, na Ploči držala je *Imotska bojna*. Zapovjednik jedne od satnija Imotske bojne, koja se nalazila na Ploči, bio je **Milan Perković**. Zajedno s tom satnjom bili su i pripadnici Rajonskog štaba Istok. Dne 6. listopada 1991. oko 22,30 sati Milan Perković traži od zapovjednika Rajonskog štaba Centar **Zarka Jeličića** da pošalje pomoć od 100 ljudi. Šalje se vod satnije na čelu s **Matulovićem** i **Barančićem**, koji u najtežem dijelu borbi za grad Zadar, odlaze i stavljaju se na raspolažanje Perkoviću. Uspostavljena je tako crta bojišnice prema neprijatelju, koja je išla crom Crno-Babindub-Križ (srbočetnici su ušli u Križ i tu su zaustavljeni). Nakon tri dana na Ploču je poslan i vod "Elektre" koji potpuno učvršćuje crtu obrane prema neprijatelju. Ta crta ostala je nepromijenjena sve do akcije "Maslenica". Tu, na toj crti poginuo je **Dragan Bilafer**.

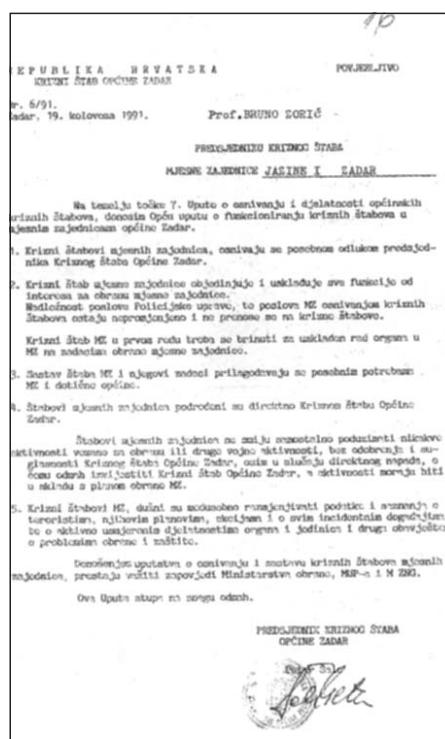
Valja se podsjetiti, da su 3. listopada 1991. godine, postrojbe Rajonskog štaba Centar ušle, zajedno sa specijalnim postrojbama Glavnog stožera Hrvatske vojske (zapovjednik je bio **Marinko Radas**) u vojarnu "Đuro Đaković". Postrojbe su brojile oko 45 ljudi. Već sutradan, 4. listopada, oko 3,00 sata dobiva se zapovijed da se vojnici Rajonskog štaba Centar moraju povući iz vojarne. To je bila zapovjed od viših vojnih zapovjednika i sigurno politička odluka koja se morala sprovesti. Pri povlačenju iz vojarne, kao i prilikom napada, bilo je ranjeno preko 30 pripadnika štaba Centar.

Početkom listopada rat je bijesnio nad Zadrom. Sve je tada bilo moguće. I obrana grada i pad grada. Zadar je napadan sa svih strana i iz svih naoružanja. Sam grad je bio osiguran od napada s mora i mogućeg iskrcavanja specijalaca bivše JNA. U tom smislu uspostavljena je dužobalna crta na pravcu Borik-Vitrenjak-Poluotok-Punta Bajlo-Elektra-Kolovare. Na tom dijelu nalazile su se postrojbe Rajonskog štaba Centar i specijalne postrojbe Glavnog stožera Hrvatske vojske.

Piše:

prof. Bruno ZORIĆ

U to vrijeme duž Bokanjca i Punte Bajlo patroliraju auto-dizalice "Elektre" HIAB, s dva topa Boforsa, a po zidinama Zadra kamion "Čistoće" na kojem je bio top ZIS od 40 mm. Na zapovjedno mjesto Rajonskog štaba Centar, početkom listopada palo je 28 granata, na MZ Jazine I Zadar, gdje je bio smješten Štab Centar i "Elektru", gdje se Štab Centar

preselio. "Elektra" Zadar je bila tri puta raketirana iz zrakoplova, a u zadnjem pokušaju i zapaljena. To se dogodilo 3. ožujka 1993.

Dne 4. i 5. listopada 1991., postrojbe Rajonskog štaba Centar bile su se spremile na gradsku borbu, jer je situacija tako nalagala. U ovo teško vrijeme, u najpresudnijim trenutcima obrane grada Zadra, svi pripadnici Rajonskog štaba Centar pokazali su izuzetnu hrabrost i domoljublje za svoju tek osnovanu državu Hrvatsku. Svojim su hrabrim primjerima poticali i druge, kolebljive i sumnjivice da se uključe u tu borbu, jer je obrana Zadra bila zajednička sudsina opstanka ovog grada, koji je pokazao svoju hrabrost i požrtvovnost. U ovom razdoblju, kad je

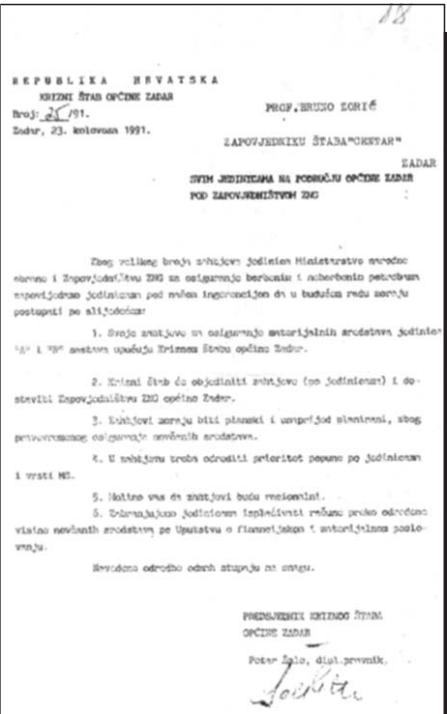
grad Zadar bio najjače bombardiran sa svih strana, postrojbe Rajonskog štaba Centar bile su jedine organizirane postrojbe u gradu, uz postrojbe MUP-a Zadar s kojima su djelotvorno suradivale i uspješno provodile obranu Zadra.

Od 3. do 7. listopada 1991. trajali su neprekidni napadi na Zadar iz svih raspoloživih oružja kojim su neprijatelji raspolagali, pa je određen broj pripadnika Hrvatske vojske bio prisiljen povući se s prve crte bojišnice. Oko 5000 ljudi - građana bilo je primorano povući se s Bilog Briga prema središtu grada. Tada je nekoliko jedinica Rajonskog štaba Centar izšlo na prve položaje na Bilom Brigu i uspostavilo 5. i 6. listopada 1991. borbeni kontakt s neprijateljem. Sve se to dogodilo spontano.

Za obranu na prve položaje bio je zadužen **Stojko Surać**, koji je dobio zadatak da organizira obranu Bilog Briga. Skupio je oko 120 ljudi. Ovi položaji na Bilom Brigu čuvaju se do 31. listopada, od Bilog Briga do Ploča. Zapovjedništvo nad ovom crtom obrane nad svim postrojbama Rajonskog štaba preuzima Stojko Surać. Dana 9. listopada dolazi do potpisivanja primirja i prekida djelovanja. Postiže se i dogovor o povlačenju iz vojarni. Na crti neprijatelja u tom trenutku bilo je 7 tenkova i transporter, s te strane neprijatelja bila je strana regularna vojska, a vodići su im bili četnici s bradama, dok su s naše strane bili pripadnici Hrvatske vojske s velikim hrvatskim srcem!

Između naše i srbočetničke vojske bilo je i usmenih kontakata jer su jedni od drugih bili udaljeni jedno 50 metara. Kontakt s njima uspostavio je zapovjednik satnije Stanović **Ivan Dujić**. Rekl su da su došli po svoje drugove u vojarnama, a zapravo spremali su se osvojiti i zauzeti grad Zadar. Na sreću, to im nije uspjelo. Naše postrojbe tog su jutra primijetili izviđače neprijateljske vojske na borovima. Naši su zapucali i jedan od njih je pao. Postrojbe Rajonskog štaba Centar držale su položaj od Plovanje do Ploča. Bilo je oko 160 ljudi u smjenama. Nadzor su obavljali **Ljubo Barić** i **Ivica Odak**. Među hrvatskim vojacima bilo je i mladića od 16 godina.

Postrojba na Bilom Brigu dobila je zadatak od zapovjednika Štaba Zarka Jeličića da se miniraju svi putevi kojima bi mogla proći neprijateljska vojska prema gradu, odnosno njihovi tenkovci.

U slučaju pokreta tenkova, sve je bilo zaštićeno, učvršćeno s vrećama i bili su iskopani rovovi. Takva je bila cijela crta od Plovanije, vodovoda, Čubrijana, Bi-log Briga... Svako paljenje tenkova dojavljivano je u zapovjedništvu grada. Kad se pokrenu, trebalo je zvati "Zagija", koji se nalazio u Domu JNA i koji je bio zadužen za tenkove.

31. listopada 1991. godine, nakon položene prisege, gradskom bataljunu

pridružuju se jedinice Rajonskog štaba Centar i ovaj štab s tim datumom prestaje postojati, a nakon toga se formira Gradska bataljun grada Zadra. Po zapovijedi zapovjednika Sektora Josipa Tuličića, rasformiraju se Rajonski štabovi s 31. listopadom 1991. i prelaze u postrojbe 112. brigade i novoformiranih brigada 159. i 134.

U ovome kratkom osvrtu dan je prikaz najosnovnijih događaja a u okviru ratnog djelovanja

Rajonskog štaba Centar kao formacije HV i to u vremenu od 30. lipnja 1991. do 31. listopada 1991. Djelovanje ostalih štabova, kao ni drugih formacija hrvatske vojske i snaga MUP-a nisu obuhvaćene ovim osvrtom, pa o tome valja pisati onaj tko je bio u tim postrojbama. Ovaj osvrt se piše i zbog toga što je vrijeme da se kaže istina kako se branio i obranio grad Zadar i tko je zapravo u tome sudjelovao. Javljuju se pojedinci, koji u početku Domovinskoga rata nisu sudjelovali u obrani grada i Domovine, osobito ne u prvim trenucima stvaranja dobromoljačkih odreda.

Za razdoblje od početka 1991. godine do 30. lipnja 1991. godine kada su djelovali nenaoružani dobromoljački odredi, narodna zaštita i krizni štabovi, potrebno je posebno pisati, što će autor ovog osvrta učiniti naknadno. Ovo je napisano i iz razloga da bi se odgovorilo na izjave nekih, kako je postojala nam-

jera da se grad Zadar preda neprijatelju. Mi koji smo se borili s puškom i bili u štabovima, o tome nismo razmišljali. Uostalom velikim dijelom branili smo svoj grad samoinicijativno, slušajući zov svoga srca i svoju savjest, a nikakve naredbe navodnih zapovjednika kriznih štabova ne bismo slušali, pa ni onda kad bi se i izrekla takva skandalozna naredba.

Postavlja se pitanje, kakav je to um koji je došao do takve primisli. Hrvatska zadarska mladež obranila je svoj grad snagom svojih mišića i snagom svoga uma i srca. Zato o tome valja pisati, neka se zna, jer za pet ili deset godina, junaci će biti oni koji ničim nisu pokazali ljubav prema Domovini, ali će sebe prikazati kao one koji su svojim "djelemlima" udarili sudbinu grada i naroda. Ne ćemo im to dopustiti!

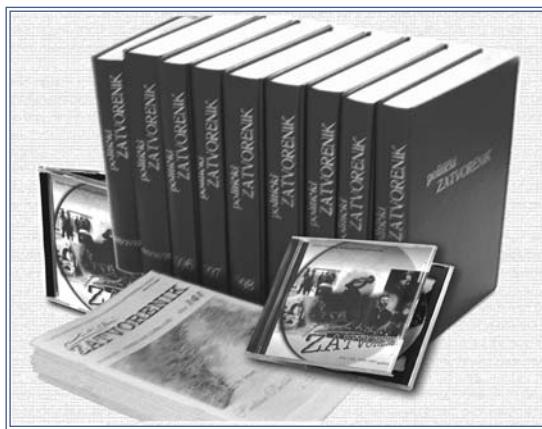
Svršetak

ISPRAVAK

Previdom autora, u prvoj dijelu dnevnika **prof. Bruna Zorića** (Politički zatvorenik, br 152 od studenoga 2004.), pri nabranju zapovjednika stožera i njihovih zamjenika, nehotice je ispušteno ime **Andrije Lenkića** (rođ. 1950. u Pločama kod Zadra). Ovim ispravljamo taj propust.

(B. Z.)

Politički zatvorenik na CD-ROM-u!

Prvih 12 godišta našeg mjeseca objavljeno je i na CD-ROM-u. CD izdanje sadrži sve brojeve od 1 - 129 u PDF i HTML formatu te brojeve od 130 - 141 u HTML formatu.

Dvostruki CD-ROM možete naručiti u središnjici HDPZ-a, Vojnovičeva 15 u Zagrebu, na telefonu: 01 / 46 15 437, 46 15 438 ili na mail: hdpz-sred@hdpz.htnet.hr

po cijeni od **140,00 kn.**

NOĆNI POGREB GARDISTA NA ORAŠCU

Poziv je stigao od **dr. Polande**: "Javite se odmah ravnatelju, ima raspored za Vas, mislim da biste trebali ići na teren!"

Bio je četvrti dan rata, četvrti dan napada jugoslavenske vojske na Grad. Upravo označena zračna opasnost spriječila me je da odmah pođem u bolnicu. U žlicici grč i praznina. Bilo me je strah neizvjesnosti. Sirena je prestala zavijati.

Dočekala me je ravnateljeva tajnica. Izgledala je, kao i uvijek, besprijekorno počešljana, s intenzivnom crvenom šminkom i brižno produženim trepavicama, iako se netom bila izvukla iz podrumskog skloništa bolnice, iz kojeg ni idućih mjeseci nije izlazila. Oblizujući se jezikom, prenijela je poruku: "Orašac, eventualno Slano!" U prijeratnom razdoblju bila je poznata po umještosti da svojim šarmom, posjećujući Komitet, isposluje plaku za osoblje bolnice kad bi ona dulje kasnila.

Pomoćnik ravnatelja **dr. John** samo mi je stisnuo ruku. Bio je liječnik sa stavom, iako se ponekad doimao krut. Uglavnom smo podržavali njegove argumente. Nosiо je uz tadašnjeg ravnatelja, **dr. Cikatića**, najveći dio organizacije dubrovačke bolnice, u danima koji su bili pred nama, bez struje, vode, povremeno bez javnog prijevoza, s osobljem kojega se broj svakim danom smanjivao, jer su žene s djecom napuštale grad, s oskudnom opskrbom bolnice hranom i lijekovima, pod stalnim bombardiranjem. Nije bio osoba koja trpi protivljenje, ali u ratu odlike donose autoriteti, a ne demokratska nadmudrivanja.

Miris smrti

Nije mirisalo na dobro. Osim mene, odabrana je i kolegica **Kezić**. Osam je liječnika odbilo poći u pomoć kolegama u Orašcu i Slanome. Dr. Kezić je imala zadaću probiti se do Orašca, a ja do Slanoga. Krenuo sam pješice preko Boninova. Bio je topao dan, a ljudi obuzeti strahom, neizvjesnošću, lošim prognozama. Na groblju Boninovo, potražio sam majčin grob i u nijemom razgovoru s njom iskao snagu i hrabrost. Smrt je tada za mene bila osjećaj oslobođenja straha koji se ponekad znao javiti u godinama mog odrastanja i koji bi me prožeо osjećajem besmisla. Javljaо se obično noću. Sada toga straha nije bilo. Kao da se zbilja odmaknula od mene. O smrti sam razmišljao kao o stanju moje nezadočnosti u kojem bih jedino žalio za ljetopom svoga Grada, mirisom naranče iz

Piše:

Dr. Antun CAR

babina vrta koji me progoni cijeli život i koji me je snažno vezao za Grad, za društvo prijatelja i za ljubavlju moje obitelji.

Dr. Antun Car

Iz tih teških misli prenuo me zvuk minanja nadgrobne ploče nedaleko od mjesta na kojem sam stajao. Upravo su pokapali mladoga gardista. Bilo je možda tih četvero-petoro ljudi na ispraćaju. Ljudi je bilo strah od zvuka ponovne sirene i novih bombardiranja.

U prodavaonici "Pasta italiana", kod **Žugovića**, opskrbili su me žvakaćim gumama, suhim voćem i "Nivea" kremom - za svaki slučaj, ako budem morao plivati. Noću je more hladnije, a to će možda biti jedino rješenje za spas. Potom sam požurio do Lučke kapetanije u Gružu. U kapetaniji, očito bez ranijih ratnih iskustava, i bez potrebite opreznosti, pričaju preko telefona o našem transportu preko rijeke Omble. Sam prelazak je bio privremeno odgođen zbog bombardiranja mjesta gdje smo trebali biti iskrcači. Javljuo da je trenutno bombardiranje stalno.

Nekoliko minuta kasnije ušli smo u gliser i pognutih glava došli do druge obale, do mjesta koje se zove po tamošnjem mještaninu Slade. Iako nas je ravnatelj uvjeravao da će nas na tome mjestu čekati automobil, njemu ni traga. Oko nas je sve bilo u plamenu. Doktorica Kezić i ja trčali smo prema Lozici. Krhotine granata prekrivale su put i okolne

vrtove, požar je gutao preostalo raslinje. Dančine potpetice lupkale su o asfalt. Sasvim je neprikladno odjevena, uostalom kao i ja; osim ratnih filmova, ovo je bio naš prvi stvarni doživljaj rata.

Žena je i u ratu majka i hraniteljica. Spominje dijete, muža, kokoš. U vrećici je naime ponijela kokoš. Bojao sam se da će se ta kokoš pokvariti i da na kraju neće biti jestiva. Ima li išta gore od razdražljivosti gladna čovjeka?

U Lozici nailazimo na čovjeka u bijegu. Zamolili smo ga da nas odveze do Zatonu. Od tamo su nas policijacu prebacili u ambulantu u Orašcu. Kad smo tamo došli, shvatili smo da tu ne možemo ostati. Bila je to stara, mala ambulanta pod krovom bez betonske ploče. Prešli smo u praznu kuću nekog gastarbajtera koja je imala tri betonska kata. U podrumu smo organizirali ratnu ambulantu. Pripremili smo krevete, a u strop smo objesili boce s infuzijskim otopinama. **Dr. Vlaho Tomićić**, koji je godinama radio u Orašcu, bio je sretan da smo došli u pomoć. U mjestu je vladala atmosfera straha. Do panike nije bilo daleko. Govorilo se da jugoslavenska vojska samo što nije ušla u Orašac. Naime, stala je negdje kod Ridice i već je navodno ulazila u Slano. Pokušao sam se probiti dalje, ali su nas iz Trstena vratili. Dio Arboretuma zapalila je jugoslavenska vojska granatama.

Naš psiholog **Josip**, inače Oraščanin, bio je u stalnoj šetnji na relaciji krizni stožer - ambulanta. Tim brojnim šetnjama nastojao je smiriti nemir. Razmatrala se odluka da se minira put iz Majkova, onaj gornji. Dio mještana se suprotstavlja. Zašto da se razbijesni JNA tim činom, mislili su naivni optimisti, očekujući valjda blagost za dobro ponašanje!?

Nekoliko dana kasnije, sa zebnjom smo očekivali ulazak neprijatelja u Orašac. Mjestom je vladao čudni mir. U prostorijama stožera nisam našao ni jednog stanovnika. Od Oraščana koji su bili u neposrednoj blizini ambulante ostala je jedino **Marija Vlajki**, magistrica biokemijske iz naše bolnice, vrstan stručnjak svoga zanata, krhka, ali odlučna da do kraja ostane u svojoj kući. Doista, samo se u ratu može spoznati veličina ljudi. U samom stožeru našao sam hrpu pušaka, sve složene u sredini i bez i jednog čovjeka u blizini. Bila je stvorena atmosfera u kojoj, kad neprijatelj uđe u selo, ne će biti razloga za odmazdu. U ambulantni smo raspravljaljali hoćemo li staviti na kuću oznaku Crvenog križa ili ne. Ovo prvo

možda bi bilo gore. Bili bismo na taj način dobra meta. Kasnije se iz iskustva samostana Male braće potvrdilo da je bolje ne staviti crveni križ koji svugdje u svijetu znači zaštitu nemoćnima i ranjenima.

Na braniku domovine

Prva noć po dolasku bila je strašna. Sve je gorjelo od bombardiranja dalekometnim topništвom jugoslavenske vojske, a nikoga nije bilo da požar ugasi. Ljudi su stajali kao paralizirani. Prozor sobe u kojoj sam legao crvenio je od odbljesaka ognja. Nakratko sam zaspao i sanjao da je jugoslavenska vojska došla, mnogo vojnika. Užas. Malo sam spavao. "Blaženo jutro koje padaš u svjetlosti slapu u moju sobu..." Moj voljeni Šimić. Kako je svijet poezije, kojeg sam se sjetio, bio lijep, ali njemu u tom trenu nije bilo mjesta. U mjestu nije bilo struje pa se svako jutro palio agregat za ambulantu. Tada bismo čuli najnovije vijesti s radija. U vijestima opet ništa od onoga što bi u naše sledene duše unijelo tračak nade. Dovozili su nam pacijente s astmatskim napadima, napadima epilepsije, s reaktivnom psihoneurozom. Kod epileptičnog napadaja koji ne prestaje, dajem nekom mještaninu iz Gromače infuziju diazepamom. Dovode roditelje u osmom mjesecu trudnoće, plodova voda je pukla, a porod samo što nije počeo. Kucaji čedinjeg srca slabe. Odlučio sam se za transport roditelje. Pratila ju je dr. Kežić.

Čuli su se već pucnjevi u blizini Riđice. Stigao je borac s prostrijelnom ranom ruke. Psije nekoga za kojega kaže da ga je vodio u smrt. Zaustavljam krvarenje kompresivnim zavojem, smirujem ga i ulanjam bol. Slijedi transport.

Iz krznog štaba zamolili su me da priopćim smrt policajca njegovoj ženi i

djeci. Policajac je bio Srbin po narodnosti, oženjen u Orašcu, gdje je i živio. Ubili su ga pripadnici JNA u Mokošici u automobilu, na putu u grad ili iz grada, ne znam više. Teški su to momenti i za liječnike. Nikad to nije jednostavno ni lako, kolikogod da smrt čini svakidašnjicu liječničkog posla. Od liječnika se uvijek očekuje da je spremjan i na te najosjetljivije trenutke, iako tijekom školovanja tim stvarima nitko ne posveti ni riječ. Pokušao sam s puno obazrivosti izreći tu nesretnu rečenicu, koja je prvo izazvala nevjericu, a potom nijemi šok koji je prerastao u krikove i zapomaganje. Roditelji umrloga još su mi otežavali situaciju. Majka se bacala po podu i udarala šakama u prsa. Trčao sam od majke do žene. Djeca su pribranije prihvatile tragediju, kao nužnost života: "Sad je tata na nebu!" Žena je samo gledala tupo i nije mogla hodati. Susjeda Luce je nastojala utješiti, iako je svaka riječ izgledala kriva i bez smisla.

Uskoro sam se vratio u ambulantu. Čuli smo potmule detonacije. Uzeo sam fotoaparat i snimao sasvim priseban. Bombardirali su Srd. A onda opet mislio na svoje rodake, prijatelje. Veliki oblak dima prekrivao je brdo. Talijanski radio javlja o pokretima američke Seste flote. Svi smo se radovali da dolazi Šesta flota. To smo uostalom i očekivali od najdemokratske zemlje svijeta. Radovali smo se, ali za kratko. Bila je to naime, još jedna laž u cijelom nizu neistina i dezinformacija. Tada nisam ni slutio da će nas upravo Srd s malobrojnim braniteljima sačuvati od ulaska neprijatelja u Grad. Danas, kad o tome razmišljam, mislim da bi upravo utvrda na Srdu trebala biti Muzej Domovinskog rata, s prastarim gotovo neupotrebljivim oružjem kojim smo bra-

nili Grad i s našim nezaobilaznim "Majsanom", velikim masivnim oklopnjakom, izrađenim na brzu i dosta grubu ruku, koji je u prvim danima rata spasio mnoge živote na relaciji Mokošica - Grad.

Jednoga dana mi je stigao gardist s Osojnika. Dva tjedna ranije bio sam na Osojniku i tumačio našim borcima i narodu osnove prve pomoći, iako nitko nije vjerovao da ćemo biti napadnuti. Ipak, u zraku se osjećala ratna opasnost. Nosio sam torbe pune zavoja i usput se nespretno pokušavao udvarati kolegici **Jadranki Separović** koja me pratila. Znao sam da se na Osojniku vode borbe, ali pojedinosti o njima nitko nije znao. Gardist je donio vijesti iz prve ruke. Počelo je povlačenje naših s Osojnika. Ta nas je vijest jako oneraspoložila. Gubili smo. On sam danima nije jeo ni pio. Došao je kao dragovoljac iz zapadne Hercegovine pomoći braniti Dubrovnik. Zapamtio sam njegove riječi "Morao sam doći braniti svoju domovinu!"

Sad je bio sama kost i koža. Stalno se vraćao na one koje je morao napustiti. Ostao je sam bez pomoći niotkuda. Neprestano je ponavljao priču o mladiću kojeg je morao napustiti, a on mu je bio najbolji drug. Taj mladić je ostao ranjen i nitko do njega nije mogao doći. Preklinjao ga je da ga ubije. Na koncu je iskrvario.

Pregledavam ga. Primijetih da mu po tijelu gmižu neki kukci. Prvi put u životu tada sam video stjenice. Teta **Ane** mu je spremila ležaj, a ja ga posipao neopitrodom. Do tada smo ga koristili za žohare.

Noćni pogreb

Sljedeće noći su me probudili oko ponoći. Gardisti su nosili suborca s Osojnika. Dok su se povlačili s Osojnika, požalio se na bol u prsimu. Bol je odjednom postala neizdrživa i izgubio je svijest. Kad su ga donijeli, već je bio bez znakova života. Pokušao sam reanimaciju adrenalinom, kisikom. Nije bilo reakcije. U tom trenutku sam ga prepoznao. Iz Majkova je. Poznavao sam i sve njegove. Boca kisika se ispraznila, masaža srca je bila bez uspjeha, čovjek je bio mrtav. Nemoćan išta drugo učiniti, izvukoh mu iz ustiju air-way cjevčicu. Možda će još kome trebati. Tu su životno važnu cjevčicu za mene "ukrali" kolege iz riječke bolnice jer su ih kod nas imali samo pojedini odjeli. Utvrdio sam smrt.

Njegovi suborci su ga morali pokopati iste noći, bez ljesa, bez rodbine, bez obreda. Uz slabašnu svjetlost baterije u bijeloj plasti su ga položili u grob. Žurili su jer neprijatelj nije bio daleko...

Stradun u plamenu 6. prosinca 1991. (Snimio Božidar Đukić)

USUSRET SABORU HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA

IZVJEŠĆE PREDSJEDNIKA HDPZ-a

Nakon smrti pokojnog **Branka Vidačeka**, tajnika Hrvatskog društva političkih zatvorenika, 1993. godine zapala me, bar sam tada tako mislio, čast biti tajnikom HDPZ-a, udrugе trećerazrednih građana od kojih su se neki već vinuli u političke visine, a pupčanu vrpcu žrtava totalitarnoga jugoslavenskoga sustava još nisu bili pregrizli. To će se dogoditi godinama kasnije, kad se probude iz sna o svojoj veličini i shvate da su za zalet na mjesto predsjednika hrvatske države njihova krila preslabi. Od njih se očekivalo da pomognu u poboljšanju teškoga socijalnog stanja svojih surobiča, ali mi koji nismo dijelili žrtvu za Hrvatsku na **proljećare i gubitnike**, nismo ni slutili o kakvim se tu surobičima radi, jer smo polazili od poštenog stanovišta da je svaki onaj koji je trpio zbog hrvatske porobljenosti svojim djelom ili prosvjedom protiv nasilne nenarodne vlasti pridonio održavanju plamena nade u konačnu slobodu hrvatskog naroda i ostvarenje sna za koji su davno, davno mnogi u krvavom nizu od Zrinskih i Frankopana do naših dana podnijeli svoju osobnu žrtvu. Danas smo pametniji, ali i očajniji.

Povijesna pobjeda političkih uznika

Kao tajnik vidio sam da se mnogi članovi žale na male mirovine i teško finansijsko stanje. Među njima je bilo i ekonomista koji su mi ukazali na absurdnost Zakona, koji za mnoštvo odležanih godina ne nadoknađuje ni kune. Sjećam se jednoga bračnog para koji mi je jako pomogao u sagledavanju te nepravde, ali razlog te nepravde doznao sam tek deset godina kasnije. U Središnjici se tada nije moglo ništa učiniti, ali osnutkom Podružnice Zagreb 1995., mi u Podružnici dali smo se na snimanje socijalnoga stanja, koje nam je poslužilo za argumentaciju kod raznih državnih institucija, pa i kod Predsjednika **Franje Tuđmana**. Kod silnog popisa i obilaska mnogih naših članova naročito su se istakle žene, naše članice, pa koristim ovu posljednju priliku da im zahvalim na tome trudu bez kojega sigurno ne bi bilo zakona ovakav kakav jest, a posebno zahvaljujem gospodi **Zorki Zane** na njenom

elanu i prijedlozima. Žene su, u ovih dvanaest godina koliko sam u Društvu aktivan, praktično nosile Društvo, a muškarci ne zasluzuju pohvale, jer im je čak bilo teško nositi barjak, a o vijencima da se i ne govori.

Tada važećim Zakonom o pravima političkih zatvorenika, prema internom izvješću Vlade, »zakonodavac je u trenutku donošenja Zakona imao cilj utvrditi status bivšega političkoga zatvorenika osobama koje su lišene slobode radi svojih političkih uvjerenja u razdoblju od 1971. godine do osnivanja samostalne hrvatske države«. Zakon je dakle u početku bio samo za proljećare i one koji su došli poslije. Zato su vaše mirovine u prosjeku iznosile 573,31 kune. Jasno je sada zbog čega je šaćica odpadnika okupljena oko **Đure Perice**, **Marka Veselice** i bolesnog **Marka Dizdara** i išla tadašnjem predsjedniku Vlade **Zlatku Mateši** traživši da se Zakon ne mijenja, jer je dobar. A dobar je bio za one koji su radili i koji su za osnovicu mogli odabratи jedan od tri povoljna uvjeta. Ostali, koji više nisu imali izbora, neka crknu. Tu je jasna solidarnost hrvatskih robijaša vođenih starim nitima **Josipa Manolića**.

Kad nisu mogli spriječiti donošenje Zakona kojim bi se poboljšalo stanje i onih koji su prije njih trpjeli, prešli su u akciju razbijanja Društva, ocrnujući one koji su se borili za dobro svih, pa i njih. To što do danas nisu donijeli nikakav dokaz svoje tvrdnje nije ni bitno, bitno je da su naškodili ne samo pojedinima, nego i Društvu koje je do tada imalo dignitet, ali imalo i zakonsku povlasticu kojom se mišljenje Društva priznavalo kao dokazno sredstvo u postupku utvrđivanja statusa bivšega političkog zatvorenika. Ta je odredba zbog pojave više samostalnih i rivalskih udruženja novelom Zakona ukinuta.

Zagrebačka podružnica HDPZ-a, kojoj sam bio na čelu, uzela je na sebe zadaću promjene Zakona o pravima bivših političkih zatvorenika. Nakon što su na prvu sjednicu pozvana 32 pravnika i cijelu jednu godinu lomili kopljia oko toga koji je od njih mudriji, u Podružnici smo, zahvaljujući sad pokojnjima **Ivanu Briziću** i **Vladimiru Nagliću**, izradili zakonski prijedlog kojim

se nakon ozakonjenja poboljšalo stanje političkih uznika. Plodove naše borbe prigrabili su i protivnici toga Zakona.

Bolno je utvrditi da suprotno odredbama Zakona, kojim je jasno da se »političkim zatvorenikom smatra hrvatski državljanin koji je radi svojih političkih uvjerenja ili političkog otpora ili borbe za samostalnu hrvatsku državu bio lišen slobode« ima i onih koji su se upravo borili protiv hrvatske samostalnosti došavši s partizanskim jedinicama iz Srbije kao **Živojin Jovanović**, naprimjer. A što su te jedinice činile po Zagrebu i okolicu u svibnju 1945., jasno je svima. Za njegovo priznanje ne snosi krivicu samo Administrativna komisija, nego i HDPZ. Njemu se nije ponistiо rješenje kao što je bio slučaj s bivšim političkim zatvorenikom iz Zadra kojemu se rješenje lako ponistiо. O informbirovčima da se i ne govori. Za njihovo priznanje krivicu svakako snosi Administrativna komisija, ali u pojedinim slučajevima i državni pravobranitelj, koji je, uput budi rečeno, dijete političkog zatvorenika kojega su jugokomunisti smaknuli.

Sve se to događalo, jer se u Hrvatskoj ne poštaje važeći zakon, nego se po balkanskoj logici prednost daje protekciji, a u takve protekcije znala se umiješati i Crkva na čelu s kardinalom, dok je ta ista Crkva priječila Hrvatskomu društu političkih zatvorenika da pred lepoglavskom kaznionicom postavi spomenik žrtvama komunističkoga terora s kipom blaženoga **Alojzija Stepinca**, lepoglavskog logoraša, kojega HDPZ smatra zaštitnikom hrvatskih političkih uznika.

Danas se Zakonom o pravima političkih zatvorenika koriste i oni koji su za vrijeme Jugoslavije uživali sva prava žrtava fašističkog terora, zarobljenici u talijanskim fašističkim logorima, zatvorenici u logorima za vrijeme NDH i sl. To što se jednom iskorišteno pravo koristi više puta, nikoga u ovoj pravnoj državi ne smeta.

Prema podatcima iz Državnog fonda mirovinskog i invalidskog osiguranja radnika, u mjesecu srpnju 1995. bila su, temeljem Zakona o pravima bivših političkih zatvorenika, umirovljena 1533 bivša politička zatvorenika kojima je za

taj mjesec isplaćeno ukupno 878.880,00 kuna mirovine, što je u prosjeku iznosi 573,31 kuna po umirovljeniku. U mjesecu srpnju 2001. godine povećao se broj umirovljenih političkih uznika za 386 posto i tada su već bila 5921 umirovljenika koji su uživali plodove izbornih prava. Na tih 5921 političkog zatvorenika isplaćeno je u srpnju 2001. godine 18.328.759,59 kuna mirovine, što u prosjeku po umirovljeniku iznosi 3.095,55. To je povišica od 536,49 posto!

Otpor restrikcijama Račanove vlade

U lipnju 2001. izvjestio je rječki *Novi list* da ministar rada i socijane skrbi namjerava skresati mirovine političkim uznicima. Naime, prijedlogom tog zakona bilo je predviđemo da se smanje mirovine bivšim pripadnicima JNA, partizanima, domobranima i političkim zatvorenicima. U tome vrućem srpnju i kolovozu, dok su mnogi uživali na moru, ja sam vodio borbu s njegovim ministarstvom i Mirovinskim osiguranjem i uspio da u taj zakon ne uđu politički zatvorenici. Zakon je objavljen u *Narodnim novinama*, br. 109/2001, a ja se dalje nisam zanimal za nj. Jesenjas kad sam se opet prihvatio izrade prijedloga našega zakona, kojim bi se vratila ukinuta nam prava, bio sam iznenaden spoznajom o kojoj se visini novca radi a koji je ostao u džepovima bivših političkih uznika. Taj sam zakon pročitao i precizno izračunao (kako je vidljivo iz donje tabele), da je političkim zatvorenicima mjesечно ostalo u džepu 2 milijuna kuna, da im je godišnje ostalo 24 milijuna kuna, a u ove tri godine od kada je zakon na snazi preko 72 milijuna kuna.

Zakonom o dopunama zakona o mirovinskem osiguranju (NN, br. 109/2001) Vlada Republike Hrvatske smanjila je mirovine bivšim pripadnicima JNA, partizanima i domobranima, a namjeravala je i političkim uznicima. Borbom u ljetu 2001. sprječio sam da se taj zakon primjeni i na političke uznike, te time uštedio za političke zatvorenike mjesечно najmanje 2 milijuna kuna, a za tri godine više od 72 milijuna kuna

Naravno, nitko nije našao za potrebno da mi se za to zahvali.

A kako se većina političkih uznika odnosila prema Društvu, kad je ono ostalo bez ikakve državne potpore, želim pokazati na dva primjera:

Jedan naš član ima 60 godina staža: 20 godina je radio na slobodi i dvadeset godina na robiji. U srpnju 1995. imao je mirovinu 1.030 kuna, ali u srpnju 2001. ima 4.435,99 kuna. To je povećanje od 430,67 posto. Isplatu naknade za dane provedene u zatvoru dodatno je u cijelosti dobio u visini od 394.460,00 kuna. To je zasluga Društva, a on se Društva u nevolji sjetio s 0,00 kuna.

Drugi je primjer još bolniji. On je korisnik jedne od najviših mirovina, koju prima bivši politički zatvorenik, a koja mu je u srpnju 2001. iznosila 8.681,39 i naravno svake se godine uvećavala. On nije tako dugovječki robijaš kao predhodni. Bio je u zatvoru 6 godina 5 mjeseci i 25 dana. Društvo nije darovalo ništa, ali je štetio većini.

U ova dva primjera ocrtava se nažalost «lik i djelo» političkog zatvorenika, iznimkama čast.

Kada je **Račanova** vlada 29. studenoga 2001. donijela Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o pravima političkih zatvorenika i glasovanjem, koje je dala prenosići preko televizije, slaveći tako jugoslavenski Dan Republike, retroaktivno ukinula stečena prava političkih zatvorenika, i time prekršila Ustav Republike Hrvatske, Društvo političkih zatvorenika podnijelo je zahtjev Ustavnom судu Republike Hrvatske radi preispitivanja ustavnosti toga Zakona i njegova ponишtenja. Taj Ustavni sud do danas se

nije oglasio, a sjećate se kako je brzo reagirao kad je izmjenama Zakona o trgovini zabranjen rad nedjeljom. Odлуka je pala u manje od mjesec dana! Vijeće Društva je zaključilo obratiti se Vijeću Europe zbog kršenja ustavnosti i nanesene štete žrtvama jugoslavenskoga totalitarnoga komunističkoga sustava. Taj naš član, koji zahvaljujući zalaganju Društva svaki mjesec bere debelu mirovinu, a po službenoj je dužnosti bio članom Vijeća, usprotivio se tomu demokratski donesenom zaključku Vijeća, optuživši mene za protustatutarno djelovanje i nanošenje štete ugledu Republike Hrvatske, kao da sam ja Vijeće. Kakav je ugled države koja tolerira kršenje svoga Ustava, nije se pitao? A ja kažem da je to balkanski ugled! A tko Hrvatsku voli i tko je za nju željan pravde robova, taj znade da pravedna i pravna Hrvatska ima veće šanse na opstanak od ove koja svoj vlastiti Ustav ne poštuje, pa bi bilo logično da razumije kako se uz pomoć Europe može ostvariti san pravedne i pravne Hrvatske, ako je taj san uopće sanjao.

Mi smo ljudi koji su se suprostavili sili i tako bili tretirani, jer smo tražili promjene i ispunjenje prava. Zato je pogrešno sada očekivati da mi ne smijemo tražiti ispunjenje Zakona. To naše traženje ne smije se proglašavati rušilačkim činom, a pogotovo ne činom protiv svoje države.

Taj isti gospodin nije se odrekao mirovine koju prima i koja je višekratno veća od prosječne državne mirovine; on ne žali hrvatsku državu kad ju on može odrapat. A to što drugi nisu dobili ono na što imaju pravo, nije ga savjest pekla. Naprotiv, borio se da ne ostvare

Br. umirovljenika	manju od 1500, ali to su hrvatske mirovine dok inozemne nisu iskazane						
	473	1500,01	2000	bez odbitaka			
	681	2000,01	2500	bez odbitaka			
		visina mirovine		ukupno	%	ukupno ušteđeni odbitak za mj.	ušteda za godinu
	1019	2500,01	3000	2.785.550,71	8	222.844,06	2.674.128,69
	1635	3000,01	4000	5.599.785,22	12	671.974,23	8.063.690,71
	730	4000,01	5000	3.208.759,68	16	513.401,55	6.160.818,58
	505	iznad	5000,01	2.974.533,05	20	594.906,61	7.138.879,31
Ukupno	5927					2.003.126,44	24.037.517,29
							72.112.551,87

stećena prava. Svojim ponašanjem u stvari pomogao je samo Račanovoj vladici.

Vidite tu solidarnost većine hrvatskih političkih zatvorenika. Kažem većine, jer kad je Račanova Vlada ukinula sve pomoći Hrvatskom društvu političkih zatvorenika i time pokušala ugasiti Društvo i zadaviti *Politički zatvorenik*, zatražili smo pomoći svojih članova vjerujući da sada kada više nisu socijalno ugroženi, ne će izostati solidarna pomoć. I znate što se obistinilo? Svega 3,46 posto političkih zatvorenika sjetilo se da je Društvo zaslužno da mogu konačno mjesечно podmiriti sve dugove i mirno dočekati novu mirovinu, i pomoglo, netko s manje netko s više. Samo 3,46 posto! A ostatak? To je bolno i slika je prvoga primjera.

Kad su dobili debele mirovine i isplate naknada, neki su odkazali predplatu na *Zatvorenik* i nisu više htjeli plaćati članarinu, a neki su iskreno rekli: «Ja sam sve dobila, meni Društvo više ne treba». Tada sam se upitao, je li bilo ispravno boriti se za želudce gladnih i poniženih političkih zatvorenika, provoditi noći i dane, subote, nedjelje, svetke i petke da politički zatvorenik može dostojno živjeti? Jesam li pogriješio čak i dajući ideje, a kamoli ostvarujući ih od 1993. do danas?

Glavninu posla obavila je zagrebačka podružnica

Ja sam svjestan da sam od onoga HDPZ-a koje je vodio praktično **Igor Deronja**, stvorio uredno društvo međunarodnoga ugleda. To su mi posvjedočili mnogi u Hrvatskoj a još više u inozemstvu.

Upućeniji znaju da se taj napredak nije odvijao na Krešimircu, gdje je početak i kraj radnoga vremena održavan, nego u Zagrebačkoj podružnici kojoj sam ja bio predsjednikom i koja je obavljala i poslove središnjice, poput, primjerice, izrade iskaznica, pripremu i organiziranje Sabora HDPZ-a i ostalih skupova Društva, ideja, priprema i obrada isplate naknade za dane provedene u zavorima, izrade već spomenuta Zakona o pravima političkih zatvorenika, Zakona o dodjeli dionica i političkim zatvorenicima, koji je dobro smisljen, ali koji je po političke zatvorenike završio isto kao i po branitelje, a o mnoštvu dopisa da i ne govorim.

Dužnost podružnice prema Središnjici nije postojala a Središnjica je imala tajnika, tajnicu i krčmara, dok se u Zagrebačkoj podružnici ni kava nije pilna, ali se zato *šljakalo* za potrebe Središnjice godinama besplatno.

Danas u Ministarstvu samo na isplate naknada radi jedna osoba, koja za to iz mjeseca u mjesec prima normalno plaću za svoj rad, a u *Narodnim novinama* možete pročitati da se od 70 milijuna kuna, koliko je za ovu godinu određeno u Državnom proračunu za isplate naknada, za bankovne troškove odvaja 120.000,00 kuna. Dok je to HDPZ radio, postojao je ugovor da banka te usluge ne naplaćuje, čak sam imao ugovor da nam ni pošta ne naplaćuje poštanske troškove dok smo još slali socijalnu pomoć. Svakomu se njegov rad plaća; samo se od mene očekivalo da ja to činim besplatno i naravno bez ikakve zahvalnosti niti solidarnosti prema samomu Društву. A kad sam za obradu isplate naknada dobio nagradu, ne od novca Društva, nego iz Ministarstva financija, povlačilo me se po novinama i prigovaralo kroz usta onih koji pojma nisu imali niti danas imaju kakav je to posao.

Solidarnost i zahvalnost su nepoznati pojmovi za većinu.

Da se ne bi mislilo kako govorim neutemeljene stvari, želim podsjetiti na ispunjenje odluka Vijeće glede odvajanja 10 odnosno 20 posto od ubrane članarine za potrebe Središnjice. Kada je tko i je li uopće poštivao odluku Vijeća, vi to najbolje znadete. Ali, treba znati i to, da ima podružnica koje su sustavno kršile odluke Vijeća među kojima prednjači splitska, premda joj je predsjednik umirovljeni odvjetnik. Zanimljivo je da ta i takve podružnice nemaju skrupula zatražiti intervenciju ili savjet od Središnjice kad god im to zatreba. Da se ne bi mislilo kako su sve podružnice takve, ali i zbog korektnosti želim istaknuti da su dubrovačka i zagrebačka podružnica uvijek i na vrijeme ispunjavale svoje obveze a često i više od toga, dok je bilo bolno podnosititi ponašanje riječke i ponekad osječke podružnice. Ali, danas je za mene i tomu došao kraj.

U naslijede sam dobio i sporove oko naših bivših prostorija na Krešimircu, ali kako se prije mene, s ovakvim pravosuđem, nije ništa moglo nisam ni ja uspio. Ne osjećam se u tome slučaju krivim, jer krivica je davno učinjena pri-

manjem **Stjepana Zereca** za tajnika Središnjice, premda je bio na vrhu liste odpadnika. On je skrivao pisma Gradiske uprave, krivotvorio potpis tajnice i na koncu nasilju dao privid legalnosti time što je uveo Marka Dizdara u prostorije Središnjice, iz koje ovi nisu izašli i gdje su sve što smo tamo imali nama praktično - oteli. Druga ruka u toj kradi je hrvatsko pravosuđe.

Ostalo je podstanarstvo u Zagrebačkoj podružnici sve dok nismo zahvaljujući našem članu, **Alfredu Obraniću**, dobili prostorije u Vojnovićevoj ulici 15, u kojoj je ujedno i tajništvo Međunarodne udruge bivših političkih uznika sve dok sam ja predsjednik te međunarodne udruge.

Afirmacija HDPZ-a u Međunarodnoj udruzi bivših političkih uznika i žrtava komunizma

Tko čita *Politički zatvorenik* upoznat je s mojom aktivnosti u toj međunarodnoj udruzi, time i ugledom koji HDPZ uživa kod stranih udruga političkih uznika.

Od VI. kongresa Internacionalne asocijacije u Brnu kada sam branio stav HDPZ i kada sam u Berlinu na Kongresu, zahvaljujući odvjetniku **Tomislavu Jonjiću**, koji je napravio prijedlog Statuta i pomagao pri njegovu donošenju, dao sam svoj obol na način kako sam to i u HDPZ-u radio. Zato sam na Kongresu u Dubrovniku, na iznenadenje hrvatskoga izaslanstva, izabran za predsjednika te udruge što, naravno ide na čast našem Društvu.

Zadatak je te udruge osuda komunizma kao zločinačke ideologije i naravno osude komunističkih zločina. U tom smjeru radi grupa parlamentaraca na čelu s nizozemskim političarom **van den Lindenom** u Europskom parlamentu. Hrvaski parlamentarci su suzdržljivi u potpori aktivnosti ovoj najjačoj skupini u Europskom parlamentu, ali zbog čega je to tako, svakomu je u ovoj našoj državi jasno. Zato, eto, na tome radi HDPZ. Da će komunizam doživjeti osudu, ja u to tvrdo vjerujem. A tada ni predsjednik Republike Hrvatske ne će moći više pjevati *po šumama i gorama*.

O Političkom zatvoreniku želim reći da je najbolji časopis kojega izdaju bivši politički uznici na svijetu. To nije pretjerivanje nego samo prenosim ocjenu

stranih čitatelja, ali to nije samo moja zasluga, nego je zasluga glavnog urednika Tomislava Jonjića i uredničkog odbora, koji je taj naš časopis uzdigao na razinu uglednoga mjeseca i u zemlji. Zahvala za njegovo izlaženje pripada i mnogima koji su svojim novčanim darovima pripomogli da se ne ispune želje Račanovih komunista i da se zbog nedostaka novca list ugasi. Kritika ide svim onim političkim uznicima, koji se nisu predplatili ili koji su propustili napisati svoja sjećanja, doživljaje ili neku drugu vrstu teksta za *Politički zatvorenik*. Ta je kritika tim umjesnija, jer nije mali broj pismenih hrvatskih političkih uznika, budući da je struktura stupnja izobrazbe bivših robijaša, poznata: naime, njih 31 posto ima VSS, a 51 posto SSS. Dakle, čak 82 posto trebalo bi biti kadro ostaviti i pismeno svjedočanstvo. A gdje su njihovi tekstovi?

Zadaće pred HDPZ-om

Društvo je preživjelo teško finansijsko stanje, ali je promašilo obraditi naša stradanja. Radi toga mislim da bi u budućnosti Društvo trebalo raditi na osnivanju zaklade za istraživanje i savladavanje posljedica totalitarizma. Slično kao što to postoji i u drugim državama koje su izашle iz komunizma. U nekima se takve institucije nazivaju Zakladama narodnoga sjećanja, ali je u skoro svim državama takva zaklada pod ingerencijom parlamenta, kako bi se izbjeglo da njome manipulira politika, a ipak joj se osiguraju proračunska sredstva. Naravno takva zaklada podupire istraživanje na način da financijski osigurava projekte iz područja istraživanja stradanja svoga naroda, da podupire magistarske ili doktorske radnje koje se bave takvim istraživanjem, te da podupire osnivanje muzeja stradanja hrvatskog naroda, koji - usput budi rečeno - Hrvati još uviđaju nemaju, premda se s vremena na vrijeme čuje glas vapijućeg u pustinji. Ali, Hrvati svoje mrtve tako lako zaboravljaju da se čovjek mora zbog toga sramiti.

Htio bih još reći nešto o zakonu. Račanova vlada je ukinula neka stečena prava prema našem Zakonu, ali ni ova vlada ne pokazuje znakove da Zakon vrati u stanje kakvo je bilo prije pravoustavnih izmjena, premda su tadašnji zastupnici HDZ-a na čelu sa sadašnjim predsjednikom Hrvatskoga sabora, gospodinom **Vladimirom Seksom**, kojeg smo posjetili i podsjetili, a on je obećao

sjetivši se da je predvodio obranu našeg Zakona. Ništa se nije dogodilo. To jest paradox, ali je sa stanovišta spoznaja da su baš oni smatrali da se zakon za političke zatvorenike treba donijeti za proljećare i one koji su poslije njih došli, razumljivo.

S druge strane potomci političkih uznika ne pokazuju nikakvo zanimanje za Društvo, pa čak ni za patnje svojih roditelja, nego samo i isključivo za naplatu naknade za dane provedene u zatvoru. A sve je više djece, koja bi obnovom toga prava, došla do novca, a sve je manje živilih političkih zatvorenika. Zbog toga, premda sam ja ne samo politički uznik, nego istodobno i dijete političkog uznika, mislim da bi zakonodavac trebao vratiti pravo djeci, ali ne u cijelosti, nego samo polovicom, dok bi onu drugu polovicu trebao usmjeriti u fond za osnivanje zaklade. To bi, po meni, trebalo primijeniti i na udovice, jer ih je dosta koje s dostavom supružnikove osmrtnice za objavljanje u *Političkom zatvoreniku* istodobno javljaju da ne žele u buduće primati mjesecnik, a te naravno ne plaćaju više ni članarinu.

I na koncu, htio bih uputiti slovo svojim kritičarima, koji su se na početku plašili da je mandat od četiri godine nepovoljan zbog opasnosti da se «netko» ne bi doživotno ustoličio. Ja, eto, nisam puno četiri godine predsjednikom i nisam potvrđio njihova strahovanja. Ima i onih koji su, istina ne izravno, govorili da ništa nisam učinio. Njih bih rado pitao, tko je više od mene uistinu za Društvo, za svakoga političkog uznika učinio, tko je od mene zaslužniji da danas imaju mirovinu kakvu imaju i da su dobili naknadu, koja im je godinama, prije nego sam došao u Društvo, obećavana? Radio sam koliko sam mogao i znao, zapostavljajući često i svoju obitelj, a da u tome radu nisam uviđek imao lako znađem sam najbolje.

Na koncu želim se zahvaliti suradnicima, pomoćnicima i dobronomjernim kritičarima, koji su mi djelom, savjetom i potporom pomogli da ustrajem na pravednom putu borbe za dostojanstvo i boljšicu onih koji su se žrtvovali za Hrvatsku.

Posebno zahvaljujem uredniku našega *Političkoga zatvorenika* odvjetniku Jonjiću na uloženom trudu u uređivanju *Političkog zatvorenika*, pravnoj pomoći i savjetima koje je godinama činio bez

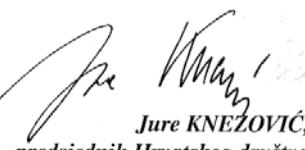
ikakve naplate. Ne želim propustiti priliku i zahvaliti svima koji su nam pomagali da se konačno doneše Zakon a tu moram istaknuti bivšu podpredsjednicu Vlade **dr. Ljerku Mintas-Hodak**. Hvala dopredsjedniku Vlade **dr. Andriji Hebrangu** ne samo na pomoći koju nam je pružio, nego i na njegovoj ljubavi prema Hrvatskoj.

Onima koji iza mene dolaze, unatoč teškom vremenu moga mandata nisam ostavio pustoš, nego mislim da sam postavio dobre temelje na kojima mogu dalje stvarati, a ja im želim da i uspiju u stvaranju boljšitka žrtvama komunističkog jugoslavenskog totalitarizma, na dobro budućih naraštaja.

Poručiti želim svim političkim uznicima i njihovoj djeci, neka se sjete doživljaja i solidarnosti i neka pomognu Društву bez obzira na to u kojoj su političkoj stranci, jer i mi u zatvoru nismo svi bili istoga političkoga nazora, ali smo svi bili za samostalnost hrvatske države u kojoj će vladati zakon, pravda i sloboda. Političari, i kad ne dijele naše mišljenje, neka se prisjeti da svatko ima pravo na svoj nazor i svoje dostojanstvo i neka političkim uznicima ostave njihova stečena prava, a društvo izgrađuju tako da u njemu nikada više ne bude političkih uznika.

Našim braniteljima i haaškim uznicima, neka ne gube nadu i ustraju u patnjama, jer kruna njihove borbe je konačna uspostava hrvatske države, a što se Vlada prema nekima ponaša mačehinski, nije izraz poštenih političara a još manje izraz raspoloženja hrvatskoga naroda. Neka se prisjeti da je Hrvatima u prošlosti bilo gore. Haag nije pravednost nego politika, a naše nejedinstvo i pomanjkanje nacionalne svijesti nije teret koji samo oni nose.

Svoje se obitelji ovdje želim prisjeti sa zahvalnosti na pomoći koju su mi pružali i razumijevajući za moj rad koji je bio na dobro mnogih gladnih i poniženih, a zbog čega često nisam mogao biti s njima. Ispričavam im se, posebno svojoj djeci, zbog izgubljene ljubavi koju sam im kao otac bio dužan pružiti, ali sam morao raditi u Društву ili putovati za Društvo. Hvala svima i sretno!

Jure KNEŽOVIĆ,
predsjednik Hrvatskog društva
političkih zatvorenika

NA GROBIŠTU DRAVSKA ŠUMA - VARAŽDIN PODIGNUT SPOMEN-KRIŽ ŽRTVAMA PORATNOGA KOMUNISTIČKOG TERORA

Na području Varaždinske županije evidentirano je preko četrdeset grobišta i stratišta ratnoga i poratnog razdoblja Drugog svjetskog rata, a prema izjavama svjedoka najveće je ono na području grada Varaždina, odnosno u gradskoj šumi koja se prostire uz desnu obalu rijeke Drave, sjeverno od grada. Na stratište uz Dravu, na području tzv. Dravske šume masovna i pojedinačna ubojstva-smaknuća događala su se nakon „oslobodenja“ grada 1945., a uhićenici OZN-e (UDB-e) iz grada su netragom nestajali i u kasnijem razdoblju, pa se smatra da su likvidacije na Dravi vršene sve do 1947.

Prema izjavama svjedoka, iz smjera Varaždina dovoženi su ljudi (uglavnom zarobljenici i zatvorenici-uhićenici) i na ostala stratišta. Tako su iz smjera Varaždina dovožene žrtve koje su potkraj svibnja i lipnja 1945. likvidirane na grobištima Pancerica u Virje Otoku, grobištu Sep kraj Gornjeg Hrašćana u Međimurju, grobištu Zmalaka u općini Trnovec, grobištu Kolnjak u općini Gornji Kneginec, grobištu Dugi vrh – Drvarićeva šuma na području naselja Tužno u župi Margečan, a neki navode da su iz smjera Varaždina žrtve odvođene i prema Sloveniji (grobište Pruh – Zavrč) i prema Macelju u susjednoj Krapinsko-zagorskoj županiji.

Piše:

Franjo TALAN

Za podizanje spomen obilježja na grobištu Dravska šuma Varaždin bilo je potrebno više godina, a ove godine blagoslov grobišta i postavljenog spomen-križa održao je **msgr. Marko Culej**, varaždinski biskup. Tog dana kod spomen-križa služena je i misa zadušnica, a 19. lipnja 2004. priređena je i prigodna komemoracija u organizaciji Društva za obilježavanje grobišta ratnih i poratnih žrtava iz Varaždina.

Komemoracija je započela hrvatskom himnom nakon koje je prisutne pozdravio **vlč. Ivan Žmegač**, župnik župe sv. Josipa Banfica, a o stradanjima u poratnom razdoblju Drugog svjetskog rata govorio je **Franjo Talan**, predsjednik Društva, koji je tom prilikom rekao:

«Dragi prijatelji, cijenjeni gosti i užvanici. Danas nije popularno govoriti o žrtvama, pogotovo ne o hrvatskim žrtvama. Već polako zaboravljamo žrtve Domovinskog rata, a tema o stradalima u poratnim danima Drugoga svjetskog rata sve manje zaokuplja pažnju naših misli.

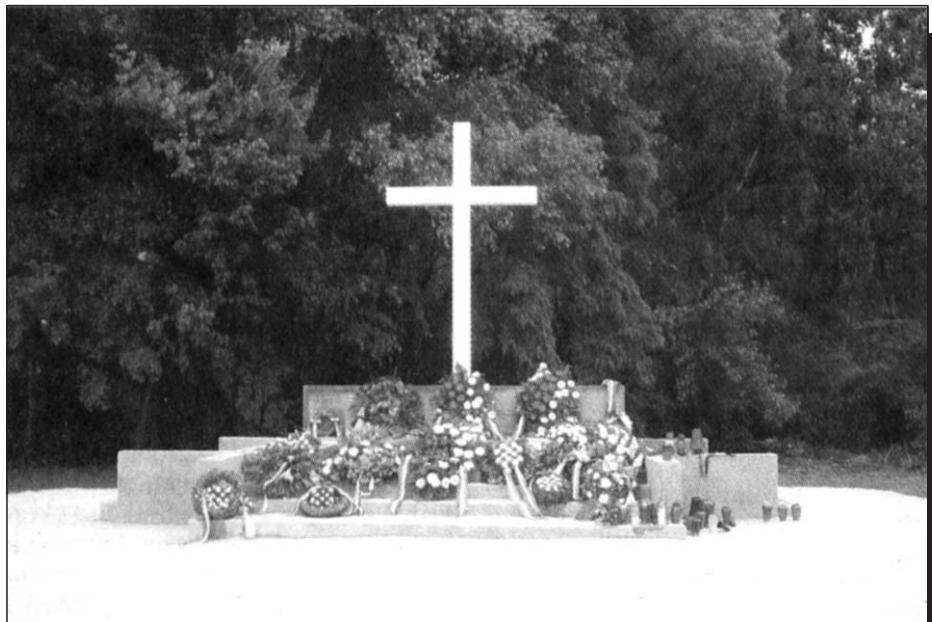
Svibanj i lipanj su mjeseci u kojima se posebno sjećamo hrvatskih žrtava stradalih u poratnim danima Drugoga svjet-

skog rata. Tako smo 16. svibnja sudjelovali na komemoraciji i misi zadušnici na Bleiburškom polju, 6. lipnja bilo je sjećanje na žrtve stratišta Macelj, 12. lipnja održan je 14. spomen-dan poratnim žrtvama Bjelovarsko-bilogorske županije na grobištu Lug kraj Bjelovara, a prošle nedjelje u spomen-kapeli u Virje Otoku služena je misa zadušnica za žrtve križnog puta poubijane na grobištu Pancerica u cestičkoj općini. Danas smo ovdje na ovome stratištu, 29. lipnja bit će misa zadušnica na grobištu u Tužnome, pa zatim obilježavanje u Šenkovcu, Hrašćanu, Leskovcu kod V.Toplica...

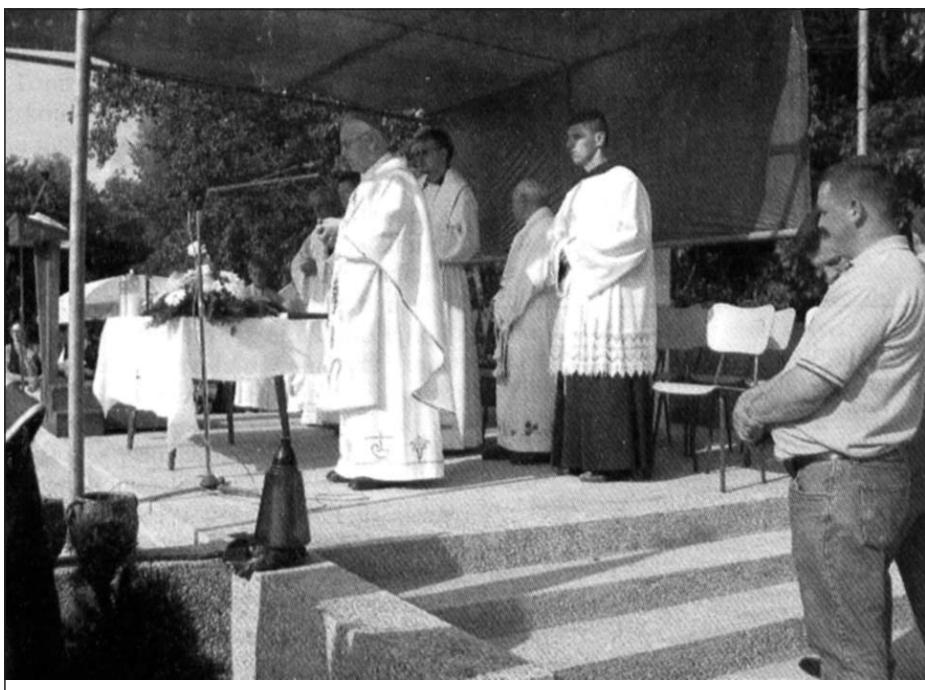
Na likvidacije odvožene žrtve iz smjera grada Varaždina

U Hrvatskoj je evidentirano preko 600 grobišta i stratišta ratnoga i poratnog razdoblja Drugoga svjetskog rata, a prema izjavama svjedoka jedno od najvećih je na obalama rijeke Drave gdje se sada nalazimo. Kada su se Nijemci i postrojbe hrvatske vojske u svibnju 1945. povukli iz Varaždina i otišli prema Austriji, gradski su oci sačekali partizane i predali im ključeve grada. Stanovništvo se ponadalo mirnijem životu, a većina je obitelji očekivala nekog da mu se vratiti iz rata. Već druge noći po partizanskom preuzimanju vlasti, iz svojih su domova odvedeni brojni poznati Varaždinci, uglednici grada, varaždinski profesori i brojni ljudi koji su u doba rata obnašali u gradu ili velikoj župi Zagorje neku od funkcija bilo u civilnoj ili vojnoj vlasti. Krvavi pir obično je završavao na Dravi ili jednom od grobišta u susjedstvu na koja su iz Varaždina odvoženi zarobljenici i uhapšenici Ozne i Udbe, a takva grobišta su kraj Gornjeg Hrašćana, Kolnjak u općini Kneginec, grobište u Tužnome, kraj Zamlake i Pancerica kraj Virje Otoka u općini Cestica...

Ubrzo po preuzimanju vlasti u gradu su otvoreni zarobljenički logori, najpoznatiji je stadion Varteksa, a spominju se i igralište VŠK-e (današnje Slobode), Galinčeve livade, radni logor za Nijemce... Puni su i zatvori UDB-e (odnosno OZN-e), tako se spominje OZN-a

Spomen-križ na stratištu u Dravskoj šumi kod Varaždina

Msgr. Marko Culej, varaždinski biskup, predvodio je misu zadušnicu i blagoslovio spomen-križ

1, 2, 3), a mnogi su od „snaga reda“ nove vlasti odvedeni iz svojih domova u koje se nakon toga nisu više nikad vratili. U poratnim danima netragom su nestali ranjeni hrvatski vojnici iz traumatoškog odjela Gradske bolnice, netragom su nestali i ranjenici iz Pričuvne vojne bolnice u Jalkovcu koja je u Leitnerov dvorac preseljena iz škole Marije Terezije nakon savezničkog bombardiranja grada 19. ožujka 1945. Najveća stradanja zabilježena su u poratnim mjesecima Drugoga svjetskog rata 1945., a iz grada i okolnih naselja netragom su nestajali ljudi i u kasnijim godinama, uglavnom iz UDB-inih zatvora, sve do 1947.

Na likvidacije nepoćudnih zarobljenika iz logora i uhićenika Udbe, ljudi su odvoženi vojnim kamionima pretežno u noćnim satima. Stanovnici grada znali su što se događa, a pogotovo žitelji Širokih ledina i ostalih ulica bliže Dravi, no o tome se nitko nije usudio javno govoriti.

Za vrijeme rata uz rijeku Dravu bili su iskopani rovovi koji su se pružali od Vinokovčaka i Šintarije prema kupalištu, a neki svjedoci navode da su išli i dalje nizvodno prema Trnovcu. Prvi red rovova pružao se uz samu obalu (dijelom i između bunkera koji se i sad nalaze dolje prema kupalištu). Drugi red obrambenih rovova prolazio je na udaljenosti između pedeset i sto metara od Drave. Rovovi su iskopani potkraj

rata i trebali su poslužiti za obranu grada od Bugara koji su zauzeli Međimurje.

Upravo ti su rovovi poslužili novoj vlasti za zagrtanje svojih žrtava, a područja masovnih ubojstava poratnog razdoblja prostiru se od mjesta gdje dalekovod prelazi rijeku Dravu, odnosno gdje počinje „Cirkovečka“ zemlja, pa sve do kupališta i dravskog mosta.

Jedan od svjedoka je zapisao: Te godine vrućine su počele ranije i već krajem svibnja bilo je jako toplo, tako da smo mi dečki ranije no obično išli na kupanje. Već od Ledina ili od Bure (mrtvi kanal Drave prije kupališta, otprilike gdje sada teče odvodni kanal) širio se šumom neugodni, teški, slatkasti miris raspadanja leševa. Naišli smo na rovove koji su bili zatrpani pijeskom, a tlo se pod nama ugibalo, federiralo. Zašljili smo šibe i gurali ih u taj pijesak, a kad smo ih izvukli vani, šibe su bile sluzavokrvave. Na nekim mjestima ti rovovi su bili slabo zatrpani, pa su se ponegdje mogli vidjeti dijelovi tijela, platna, cipela... Raslinje oko rovova bilo je krvavo i ugaženo.

Poplave otkrile prešućivanu istinu

Ubijanje i pokapanje žrtava izvodilo se i na drugim mjestima Dravske šume. U ljeto 1946. Drava je nabujala i poplavila priobalno područje, a nakon

povlačenja povukla je zemlju sa zatrpanih rovova i otkrila zastrašujuću sliku raspadajućih leševa vojnika i civila. Na tijela žrtava bilo je nabacano kamenje, a na glavama poubijanih vidjele su se rupe od metaka. Za posljednje velike poplave 1965. Drava je probila dravsku obalu i odnijela oko sedam metara zemlje. U stvorenoj vododerini sve je bilo puno kostiju. Čiste bijele kosti. Kasnije je vojska blokirala to područje, a kad je pristup Dravi ponovno bio moguć, sve je već bilo zatrpano. Mjesto gdje je Drava probila obalu nalazi se, evo, na ovom području nedaleko od ovoga velikog drveta gdje je prvotno trebao biti postavljen spomen-križ (sjeverno od spomen-obilježja).

Za posljednje velike vojne vježbe jugoslavenske vojske na ovim prostorima, nekoliko godina prije Domovinskog rata, vojska je probijala put prema Dravi (malo istočnije od ovog mjeseta) i opet se naišlo na ljudske kosti. Vojnicima je rečeno da su to Nijemci poubijali zarobljenike i zatvorenike!??

Godine 1945. kraj uzavrijelog grada ni rijeka Drava nije mirno tekla. Nosila je mrtva tijela hrvatskih vojnika i civila koji su poubijani u njenom gornjem toku, uzvodno od Varaždina. Jedan od zadataka lugara i šumskih radnika bio je drvenim motkama usmjeravati plutajuće leševe u maticu rijeke i ne dozvoliti njihovo „nasukavanje“ uz obalu i dravске sprudove. Leševi koji su plutali rijekom često su bili vezani žicom jedan za drugoga, te je površina rijeke znala izgledati kao da rijekom pliva jato ptica, rekao je jedan od svjedoka.

Izgradnja spomen-križa financirana dobrovoljnim prilozima

U spomen na žrtve rijeke Drave i varaždinske Dravske šume, već dulje vrijeme nastojimo podići spomen-križ, a da bi se ubrzalo sredovanje papira i dobivanje dozvole, u rujnu mjesecu 2000. osnovano je Društvo za obilježavanje grobišta ratnih i poratnih žrtava. U spomen na stradale potkraj listopada 2001. privremeno je na grobištu **Dravska šuma** Varaždin postavljen mali drveni križ, a od mjerodavnih vlasti dozvola za izgradnju spomen-obilježja dobivena je u studenome sljedeće godine. Radovi na izgradnji započeli su u lipnju 2003., a prva faza završena je iste godine u srpnju.

Financiranje izgradnje spomen-križa na grobištu Dravska šuma Varaždin odvijalo se iz prikupljenih donacija i dobrovoljnih priloga pojedinaca i ustanova. Zahvaljujem na pomoći svim ograncima udruge Hrvatski domobran, svim podružnicama Hrvatskog društva političkog zatvorenika, poduzećima i pojedincima, a posebna hvala Hrvatsko-kanadskom društvu Zagorje iz Toronto koje nam je na početku radova doznačilo iznos od dvije tisuće kanadskih dolara čime smo mogli započeti radove. Zahvaljujem za pomoć i Matici hrvatskoj Bjelovar, kao i Društvu za ureditev zamolčanih grobov iz Ljubljane. Dužan sam zahvaliti i svim članovima Društva za obilježavanje grobišta ratnih i poratnih žrtava koji su, zajedno sa mnom, svojom angažiranošću i samoprijegornim radom uspjeli pronaći put do završetka izgradnje ovog (i ostalih) spomen-križeva do sada postavljenih. Hvala i svim članovima odbora za izgradnju, pogotovo gospodinu **Alfredu Obraniću i Vladu Podbrežničkome**. Zahvaljujem na pomoći svim gradovima i općinama koje su pomogle izgradnju ovog spomen-križa. U proteklom razdoblju veliku pomoć pružila nam je i Varaždinska županija, hvala i njoj, a jedno veliko hvala i gradu Varaždinu koji nam je pomogao u realizaciji završetka spomen-križa i kao pokrovitelj ove komemoracije pomogao uspjehu njenoga održanja. Zahvaljujem i izvođačima radova na obavljenom poslu i strpljivosti kod čekanja na plaćanje izvedenih radova, koje još nismo u cijelosti isplatili. Hvala svima koji su doprinijeli završetku izgradnje ovog spomen-križa.

Jučer je na otvorenju Trećega hrvatskog žrtvoslovnog kongresa, koji se od 18. do 20. lipnja održava u dvoranama hotela Sheraton u Zagrebu, dr. **Zvonimir Šeparović**, predsjednik Kongresa iznio podatak da je u svijetu od raznih sukoba i totalitarnih sistema XX stoljeća poginulo i poubijano 180 milijuna ljudi, 100 milijuna od komunizma, 50 milijuna od fašizma (nacizma) i 30 milijuna od raznih diktatorskih režima prošlog stoljeća.

Smatramo da svaki čovjek ima pravo na život, a samim time i pravo na dostojan pokop i grob, bez obzira na njegovo političko, vjersko i nacionalno opredjeljenje. Izgradnjom ovoga spomen-križa i blagoslovom grobišta vratit ćemo ovim žrtvama ljudsko dostoјanstvo i dati im pravo na njihov grob koje

im je preko pedeset godina bilo uskraćeno. Počivali u miru!»

„Naša povijest je izokrenuta i nepotpuna“

Blagoslovu spomen-križa i misi zadušnici za žrtve grada Varaždina, rijeke Drave i varaždinske Dravske šume stradale u poratnim danima prisustvovalo je više stotina ljudi iz grada i susjednih naselja, a na komemoraciju na Dravi došla su brojna izaslanstva iz bliže i daljnje okolice. Tako je komemoraciji prisustvovao i **Franc Perme**, predsjednik „Društva za ureditev zamolčanih grobov“ iz Ljubljane. Kao razlog dolaska naveo je zahvalnost organizatoru komemoracije, Društvu za obilježavanje grobišta ratnih i poratnih žrtava iz Varaždina, na podršci i zauzimanju za sprječavanje rušenja spomen-kapelice podignute na grobištu u Kočevskom rogu na jugu Slovenije, gdje je u masovnim likvidacijama poratnog razdoblja poubijano preko deset tisuća zarobljenih hrvatskih vojnika. Slovensko Društvo podiglo je spomen-kapelu nad jamom Pod krenom u Kočevskim šumama, a najveća kampanja za rušenje vodila se 2001. Pisma podrške varaždinskog Društava, odašlana na desetke adresa u Europu, Sloveniju i Hrvatsku, imala su odjeka te je zaustavljeno kampanja za rušenje kapelice, a lanjske godine Društvo iz Varaždina položilo je suhi vjenac ispod hrvatske zastave u kapelici, kao trajnu uspomenu na likvidirane hrvatske vojниke tamo pokopane. Gospodin Perme, iako već u poodmakloj dobi nije žalio truda i došao je na komemoraciju. Naime, ove je subote za Hrvatsku krenuo ujutro u šest sati. Prvo je u Zagrebu na Trećemu hrvatskom žrtvoslovnom kongresu, održao veoma zapaženo predavanje na temu „Grobišta i stratišta Slovenije“, a popodne je u Varaždinu prisustvovao komemoraciji i blagoslovu spomen-križa na najvećem stratištu Varaždinske županije.

Pozdravljajući prisutne i čestitajući Društvu na podignutom spomen obilježju na grobištu Dravska šuma Varaždin Franc Perme, predsjednik Društva za ureditev zamolčanih grobov iz Ljubljane je rekao:

«Poštovani! Sve koji ste se ovdje okupili lijepo pozdravljam, u ime Društva i u svoje ime. Opet smo se sastali na ovome svetom mjestu gdje je zemlja natopljena nevinom ljudskom krvlju. Nalazimo se na mjestu mučeništva, na mjestu porat-

nih masovnih likvidacija i revolucije. Okupili smo se da bismo žrtve konačno, nakon više od pola stoljeća, mogli pokopati, da bi mogle mirno počivati do uskrsnuća. S blagoslovom križa stradali su dobili pravo do groba i sjećanja. Zasigurno ćemo se u takvim prilikama još susretati još nekoliko godina.

Nama je do sada uspjelo označiti tek 10 posto znanih prešućenih grobišta. U Sloveniji je do sada otkriveno preko 320 masovnih grobišta, u kojima počivaju kosti preko 250 tisuća mučenika, zasigurno je među njima najviše vaše braće i sestara. Naše novine o tim masovnim grobištima pišu jako malo. Ako pišu, pišu da su u njima domobrani, ustaše, četnici, ili druge vojne formacije; jer borili su se protiv partizana i oni su ih poubijali. Time opravdavaju likvidacije. O masovnim likvidacijama i masakru civila, prvenstveno intelektualaca, svećenika, i cijelih bogatih obitelji šute.

Naša povijest je izokrenuta i nepotpuna, jer su je pisali pobjednici. Prava povijest će se pisati tek kad generacije koje su je stvarale budu pod zemljom. Povijest piše o ratovima i porazima. U ratnom vihoru pobjeđuje onaj koji ima boljega partnera, oružje i tko je spremniji. Pravog pobjednika povijest ocjenjuju tek po završetku neprijateljstava.

Partizani su masovnim likvidacijama domovinu pretvorili u masovna grobišta, prolili su mnogo nedužne krvi i suza. Kroz noć su se pretvorili u krvoloke, a ne oslobođitelje. Svoju vojnu pobjedu su preko noći pretvorili u moralni vojni poraz, koji ni pristrano pišana povijest ne može opravdati.

I te žrtve koje su tu među nama i koje danas pokapamo, moralni su pobjednici gradanskog rata i revolucije i uvijek ćemo ih se s poštovanjem sjećati. Slava i čast ovim žrtvama, počivajte mirno do uskrsnuća!

Vas mučenike još pozdravljam našim drušvenim pozdravom: 'Mati-Domovina-Bog!'“, završio je vidno potreseni gospodin Perme, gost Društva na obilježavanju grobišta na Dravi.

Obale naših rijeka čuvaju tajnu života i tajnu smrti

Okupljenom mnoštvu nakon toga se obratio **Miroslav Pečevski**, član Poglavarstva Varaždinske županije i izaslanik župana **dr. Zvonimira Sabatija**, koji je rekao:

«Poštovani uzvanici, dame i gospodo evo čast mi je u ime Županijskog pogla-

varstva i u ime dr. Zvonimira Sabatija, župana koji je sprječen da danas bude ovdje s nama sve Vas pozdraviti, zaželjeti svima dobrodošlicu u Varaždinu i u Varaždinskoj županiji. Čestitam Društvo na uspjehu oko organizacije ove komemoracije po ovome vrućem vremenu, koje zasluguje podizanje ovog spomen-križa u čast svima koji su ovdje poginuli, ubijeni ili se smatraju nestalima. Moram reći, malo prije mi se u mislima rodio jedan zaključak da sve naše rijeke, u Hrvatskoj, bilo da se radi o našoj lijepoj Dravi, gdje se danas nalazimo, Savi, Dunavu ili Bednji, imaju nešto zajedničko. Imaju to da njihove obale čuvaju tajnu života i tajnu smrti jednoga povjesnog razdoblja koje je za nas u Hrvatskoj doista bilo tragično. I zbog toga upravo smo dužni da gdje god znamo da se nešto takvoga dogodilo, da to obilježimo, da jedanput doista svi oni koji su stradali, a još bih rekao i samo zato što se netko usudio podići na pijadestal da im sudi.

Mi znamo tko jedini može suditi, a koga taj pozove i ovlasti da sudi taj će biti pravedan. Da je tako bilo, možda čak i danas ovog grobišta ovdje ne bi bilo. Evo, tim riječima ja bih želio čestitati ovom Društvu za obilježavanje grobišta na izuzetnom naporu kojega su učinili. Jer to će biti djelo koje će pamtiti oni dok su živi, a i njihova djeca također i svi mi koji smo ovdje. Ovim riječima još jedanput zahvaljujem Društvu, vrijednom društvu na pozivu i obećajem daljnju podršku i pomoć s

nivoa Županije kad su u pitanju ovakva dijela. Hvala lijepa!»

Prisutnima se u ime pokrovitelja komemoracije, grada Varaždina, obratio dogradonačelnik **Tomislav Bogović**, koji je istaknuo:

«Doista mi je teško govoriti poslije ovih emocionalno nabijenih govora ljudi koji se doista sjećaju ili su cijelo vrijeme u srcu nosili ove događaje zbog kojih smo danas ovdje, pa dopustite da pozdravim Vas sve ovdje okupljene, naročito one koji još uvijek osjećaju posljedice tih strašnih događanja poslije Drugoga svjetskog rata zbog kojih smo se ovdje našli. Eto, hrvatski narod i naši hrvatski muževi kroz povijest često su ginuli za tuđe interese, ali često i za svoje, za domovinske interese. Mnogi od njih nedavno su stradali i ne zna im se grob, ali bez obzira na to kako čovjek živio i na koji način skončao život, zasluguje da ima svoje poznato mjesto i da u miru počiva. Evo, šest desetljeća je prošlo kako se nije smjelo sjećati na te ljude koji su ostavili svoje živote u ovome prekrasnom dijelu grada Varaždina, kroz ovu šumu koja može ispričati istinu i strahote koje su se tu događale. Nisu imali svoj mir pa se toplo nadam da će sada, nakon šest desetljeća, kad im podižemo jedan spomenik-križ gdje će oni koji se sjećaju tih poginulih moći zapaliti svijeću, imati mir dušama onih koji su ovdje stradali. Na žalost, pobjednici pišu povijest, a u povijesti se često priča u superlativima. Rado se sjećamo lijepih trenutaka, ali eto danas

je trenutak kada se moramo sjetiti onih koji su stradali, koji su svoje živote ostavili uz Dravu, čija su tijela sigurno tražila svoj mir šest desetljeća kako bi se skrasili i kako bi sigurno našli svoje mjesto, pogotovo u očima onih koji tuđuju za njima.

Ja sam puno mlađi pa se toga svega ne sjećam i mogu samo govoriti prema onome što sam čuo ili čitao, ali se nadam da ćemo na kraju iz svega izvući nekakvu pouku, i nadam se da ovi stihovi naše himne koji govore „Dok mu grobak mrtve krije, dok mu živo srce bije“, da naši potomci više ne će morati podizati ovakve spomenike i da u budućnosti ne će morati na ovakav način rješavati probleme koji su ostali u povijesti. Svima koji se još uvijek sjećaju svojih stradalih, poginulih ja izražavam sućut, a nadam se da se svi oni za koje se nema tko sjetiti da će naći svoj mir i na ovom spomen-obilježju.»

Kod spomen-križa položen vjenac Počasnoga bleiburškog voda i brojnih izaslanstva

Kod spomen-križa vijence su položili: za grad Varaždin vjenac su položili **Tomislav Bogović**, dogradonačelnik i **Marijan Bakulić**, član Poglavarstva, za Varaždinsku županiju vjenac je položio Miroslav Pečevski član Poglavarstva i izaslanik župana dr. Zvonimira Sabatija. Vjenac su položili organizatori komemoracije i mise zadušnice koji su i podigli spomen-križ, članovi Društvo za obilježavanje grobišta ratnih i poratnih žrtava Varaždin, a vjenac su položili **Branka Šargač**, **Miljenko Počakal** i **Zvonimir Trupković**. Izaslanstvo Matice hrvatske iz Bjelovara predvodio je **Zdravko Ivković**, predsjednik, a izaslanstvo Matice hrvatske Čakovec **Tomo Blažeka**, tajnik ogranka. Vjenac je položilo i izaslanstvo Počasnoga bleiburškog voda iz Klagenfurta u Austriji, a komemoraciji su prisustvovali **Ilija Abramović**, **Mirko Karačić**, **Omer Vrabac** i **Vlado Čorak**. Vjenac na grobištu Dravska šuma Varaždin položili su i **Damir Borovčak**, **Tomica Neuberger** i **Stjepan Brajdić** iz Zagreba, izaslanici Trećeg hrvatskog žrtvoslovnog kongresa.

U ime podružnice Hrvatskog društva političkih zatvorenika Varaždin vjenac su položili **Antonija Makaj** i Alfred Obranić, predsjednik podružnice. Izaslanstvo Udruge Hrvatski domobran Našice predvodio je **Josip Krznarić**,

Članovi Počasnoga bleiburškog voda polažu vjenac kod spomen-križa

predsjednik ogranka, a izaslanstvo udruge Hrvatski domobran ogrank Sambor predvodio je **Josip Leopold**, predsjednik udruge, dok je **Josip Judi** bio na čelu izaslanstva udruge Hrvatski domobran Zaprešić. Kod spomen križa vijenac je položilo i izaslanstvo udruge Hrvatski domobran Varaždin, **Alojz Novak i Andelko Zorković**, predsjednik ogranka. Na grobištu Dravska šuma Varaždin vijenac je položilo i izaslanstvo udruge Hrvatski domobran Križevci kao i predstavnici udruge Hrvatski domobran Koprivnica na čelu s **Ivanom Biršićem i Ivanom Mlinarićem**, predsjednikom koprivničkog ogranka.

U spomen na poubijane profesore Varaždinske gimnazije vijenac je položilo i izaslanstvo Gimnazije, a na vrpcama vijenca stajalo je zapisano: «U spomen bivšim profesorima Gimnazije Varaždin, učenici i djelatnici Gimnazije». Vijenac je zajedno s dvoje učenika škole položio **prof. Darko Rogulja**.

Podsjećamo, nakon "oslobodenja" iz svojih domova 1945. godine partizanska je vlast odvela **prof. Franju Galinca i Josipa Kaštelana**. Stradali su i profesori **Vlado Gerčan i Štefica Detschbauer**, a u lipnju je ubijen i nenamješten profesor biologije **Josip Hrupački**. Od svećenika iz Varaždina su nestali **Josip Kalajdžić, Hinko Kroder i ludbreški župnik Matija Crnković**. Iz varaždinskih bolница nestali su ranjeni vojnici hrvatske vojske i to iz traumatoškog odjela Gradske bolnice kao i iz Pričuvne vojne bolnice koja je bila u dvoru Leitner u Jalkovcu kraj Varaždina. Na Dravi su završili i brojni sudionici križnog puta, zarobljenici iz logora od kojih je najpoznatiji bio na današnjem stadionu Varteksa, zatvorenici Udbe i mnogi drugi.

Spomen-križ blagoslovio je i predvodio koncelebriranu misu zadušnicu msgr. Marko Culej, varaždinski biskup, a spomen ploču otkrili su **prof. Bosiljka Paska i Božidar Obrstar**, hrvatski branitelj, invalid Domovinskog rata. Profesrica Bosiljka Paska rođ. Galinec je u mirovini, a radila je na Gimnaziji Varaždin do osamdesetih godina. Noj su partizani ubili nakon rata oca, a u poratnim danima nestao joj je i brat negdje u Sloveniji (*o poratnom stradanju varaždinskih profesora više u listu Politički zatvorenik, br. 128 od studenog mjeseca 2002., op. F. T.*). Zajedno s majkom teško se probijala kroz život, a udbaši su jedno vrijeme zatvorili i nju i majku. Majka je u zatvoru u Varaždinu provela

nekoliko mjeseci, a prof. Bosiljka nekoliko je godina odrobijala u Staroj Gradišći.

Odvodeni iz domova, likvidirani i poubijani bez suda i mogućnosti da se brane

Obraćajući se nazočnima, prof. Paska je rekla: «Poštovani i dragi sudionici ovog skupa! Sastali smo se danas ovdje da otmemo zaboravu jedan tužni jubilej. Prijete čuli što se događalo prije 59 godina u našem gradu i okolici. U isto ovako sunčanim, vrućim svibanjskim, lipanskim i srpanjskim danima, kad su u tamnim noćima naši sugrađani, naši roditelji, naša braća i naše sestre, naši prijatelji i naši susjedi bili odvođeni iz svojih mirnih stanova. Bili otrgnuti od svojih familija i odvedeni da ih više nikada nismo vidjeli. Likvidirani su i poubijani bez suda i mogućnosti da se brane, ili na sudovima koji su bili montirani i završavali su u tenkovskim rovovima, dubokim jamama i u mutnim tokovima rijeke Drave.

I trebalo nam je da nam se dogodi Croatia rediviva, da se nakon pola stoljeća uopće može progovoriti o tim nesrećama i strahotama. U ovoj obnovljenoj Hrvatskoj tek sada smo mogli glasno reći što se dogodilo i pohoditi ovo mjesto. Jer mi nismo imali hrvatske Antigone, sestre Antigone koje bi dostojno i časno oplakale svoje mrtve i zato smo upravo na ovom grobištu, na ovom stratištu podigli ovaj križ. Nismo išli, a nismo ni mogli ići za skupim i velikim spomenicima i poznatim arhitektima, nego je upravo zaključeno da križ treba postaviti na ova strašna grobišta. Jer križ je najveći simbol, najveće ljudske patnje, od biblijskih vremena do dana današnjega. I zato će preuzvišeni gospodin biskup posvetiti taj križ i posvetiti njihove grobove, jer čitava je naša povijest posuta, i čitava naša zemlja pokrivena križevima, od Kravice do Sige, od Domovinskog rata do Drugoga svjetskog rata i unatrag. Naši su križevi i Škabrnje i Dakse kod Dubrovnika i Dravska šuma Varaždin. Od hrvatskog sjevera i zapada do krajnjih granica Hrvatske. Do južne granice i dubrovačke Dakse posuti su ovakvim križevima. I sva je naša povijest puna toga.

I zato molim preuzvišenog gospodina biskupa da danas posveti to grobište i da posveti taj križ, a mi ćemo se moliti Svetišnjemu neka naše mrtve primi u

svoja obećanja, a ovaj križ neka bude svjedok nama i budućim generacijama na sve ovo što se događalo. Mrtvima neka bude spomen, a živima opomena da se to nikada više i nikome više i nigdje više ne dogodi, i to se ne smije zaboraviti i da se ne zaboravi. Laka im bila hrvatska zemlja!»

Čovjek ne može biti sretan dok nosi i jedan život na svojoj duši

Prije samog blagoslova msgr. Marko Culej, varaždinski biskup je rekao: «Sestre i braće, dragi prijatelji! Stojimo ovdje na svetome mjestu, jer je svako mjesto sveto gdje je prolivena ljudska krv. Gdje je brat ubio svoga brata, gdje čovjek digao svoju kainovsku ruku da bi maknuo iz života svojeg bližnjega. Prošlo je preko 55 godina kako na ovome mjestu nije bio postavljen znak križa koji se postavlja nad grobovima ljudi vjernika. Stojimo tu na ovome mjestu gdje suza nije dirnula ubojice, gdje prijatelj nije imao pristupa i gdje zadnji pozdrav obitelji, majci, supruzi djeci nitko nije prenio.

Pred više od 55 godina kada rijeka Drava koja oplakuje tu na svojim obalama mrtve kao da želi odnijeti u svijet pozdrav njihov i njihovu suzu i njihov jauk. Stojimo tu na ovome mjestu, jer danas smo mi ti dobri ljudi, prijatelji koji smo došli da obavimo sprovod. Jer nitko ovdje ubijenima nije sprovod vodio i nitko na njihov grob nije križ postavio. Danas smo došli ovamo ne tjerani mržnjom i osvetom, nego smo došli ovamo da molimo i da praštamo, da molimo za one koji su ovdje pobijeni i za čija imena niti ne znamo, ali da molimo i praštamo njihovim ubojicama da bi Gospodin i njima bio blag i milosrdan sudac premda oni nisu imali srca za one žrtve koje su ubijali. Dolazimo ovamo da oni koji su možda okrvavili svoje ruke i još su živi, da shvate kako čovjek ne može biti sretan dok nosi i jedan život na svojoj duši, i da čovjek ne može u miru snivati dok se sjeća da je mnogima san oduzeo.

Dolazimo ovamo da prikažemo svetu misu za one koji počivaju tu na ovom groblju. Kao što se na drugoj strani grada Varaždina ponosimo našim varaždinskim grobljem, lijepim i poznatim diljem Europe. Evo ovdje stojimo na ovome groblju, gdje ljudska ruka ne sadi cvijeće, gdje ljudska ruka ne uređuje i ne kiti grobove niti ih ukrašuje čempresima. Stojimo ovdje gdje sama priroda želi zasaditi ovo drveće da njihov šum

pjeva tužnu pjesmu onih koji počivaju pod njihovim sjenama i uz njihovo koriđenje. Danas ćemo ovdje imati i prvu misu zadušnicu, na ovome groblju, za one koji ovdje počivaju. Molit ćemo za njih da im gospodin bude vječna nagrada i da kod Boga uživaju vječni život koji im je ovdje na zemlji nasilno prekinut. Blagoslovit ćemo ovaj križ. Ovaj bijeli križ koji nas sjeća Isusove ljubavi prema čovjeku. Na ovome bijelom križu nema Isusova tijela, jer oni koji su ovdje završili svoj život, skinuti su s križa i počivaju ovdje u grobovima. Zato ovaj križ nas podsjeća, kad ćemo pokraj njega prolaziti, vodit će nas na razmišljanje da tu hodamo i možda koračamo nad kostima onih čiji grob ovdje počiva. Ovaj križ želi nas podsjetiti da je on umro, Isus Krist, za svakoga čovjeka.

ŽŽŽŽeli nas poučiti, kao što je on molio umirući na križu za svoje neprijatelje, 'Oče oprosti im, jer ne znaju što čine!', da i mi danas molimo za sve one koji su krvavim ruku otišli ili još žive na ovome svijetu. Gospodine Isuse, budi dobrostiv nama, da unosimo u ovaj svijet ljubav kojoj si nas ti umirući na križu učio. Daj, Gospodine, da u našemu srcu ne bude nikada više mjesta za mržnju, da ne diže više brat svoju ruku na brata, da se u našemu hrvatskom narodu ne dijelim više jedni protiv drugih nego da zajedno radimo kako bismo ovu lijepu domovinu, koju si nam Ti Bože darovali, sačuvamo da bude lijepa. Daj nam srce kojim ćemo jedni drugima pomagati i život tu u ovome kutku naše Domovine učinimo ljepšim, radosnjim, zadovoljnijim i od Tebe blagoslovljenim, amen.»

Nakon blagoslova spomen križa uslijedila je misa na kojoj je pjevao župski zbor, a mladi varaždinski glazbenik, **Krešimir Lazar**, odsvirao je mirozov na trubi. Samu komemoraciju uveličali su brojni uglednici, a prisustvovali su joj i članovi Društva iz Hrvatske i Slovenije, predvođeni **Josipom Kolarićem** i **Dragutinom Šafarićem**, predsjednicima podružnica u Čakovcu i Sloveniji. Uz brojne goste komemoraciju su prisustvovali rođaci i prijatelji nestalih ljudi u poratnim danim Drugog svjetskog rata u Varaždinu, a skupu je prisustvovao i **prof. Kazimir Sviben** posljednji predsjednik Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava koja je popisala preko 600 grobišta u Hrvatskoj i evidentirala preko 260 tisuća žrtava iz ratnog i poratnog razdoblja Drugog svjetskog rata. Čin blagoslova uzveličala je i gradska

garda grada Varaždina, popularni **Purgari**, a nakon blagoslova kod križa su često zapaljene svjeće i položeni buketi cvijeća stanovnika koji su u poratnim danim u gradu izgubili nekog od svojih najmilijih.

Za podizanje spomen-križeva žrtvama državnog terora registrirali udrugu

Na spomen ploči postavljenoj iza spomen-križa stoji zapisano, u lijevome gornjem dijelu: «Grobište Dravska šuma Varaždin», zatim su u tri reda stihovi: «Dok Domovina novom snagom diše, / Ovdje Andeo bola, / hrvatsku povijest Vašom krvlju piše», sastavljeni u konzultaciji s umirovljenim varaždinskim profesorima Dragutinom Bišćanom i prof. Bosiljkom Paska. Zatim slijedi natpis: «U spomen nevinim žrtvama, poubijanim u masovnim likvidacijama nakon završetka Drugoga svjetskog rata na području Varaždina, rijeke Drave i varaždinske Dravske šume». Na desnoj strani spomen ploče, u podnožju zapisano je: «Spomen-križ žrtvama jugokomunističkog terora podiže Društvo za obilježavanje grobišta ratnih i poratnih žrtava (19. lipnja 2004.)».

Kod podizanja spomen križa na grobištu Dravska šuma Varaždin Društvo za obilježavanje grobišta ratnih i poratnih žrtava dobilo je suglasnost i mišljenje od grada Varaždina, župe Banfica, Ministarstva zaštite okoliša i prostornog uređenja Republike Hrvatske, Uprave za zaštitu kulturne baštine - Konzervatorskog odjela u Varaždinu i Biskupijskog ordinarijata Varaždinske biskupije, a najveći poticaj i podršku članovi Društva dobili su od obitelji žrtava čiji su najmiliji posljednji put viđeni u Varaždinu. Neki u logoru, neki u zatvoru, a neke je „nova“ vlast jednostavno odvela iz svojih domova u koje se nikad nisu vratili.

Pripreme za dobivanje suglasnosti i samu izgradnju spomen-križa na grobištu Dravska šuma Varaždin odvijala se nekoliko godina. Prvo su uslijedili apeli udrugama i lokalnoj vlasti, a potkraj 1998. i pismeno je s prijedlogom upoznat Grad Varaždin. Kako se ništa nije pokretalo 22. rujna 2000., skupina građana je osnovala udrugu koja će raditi na obilježavanju grobišta Dravska šuma Varaždin i ostalih, prikupljati građu o stradalima i žrtvama te prigodnim komemoracijama obilježavati stra-

danja ratnog i poratnog razdoblja. Idejnu skicu za spomen-obilježje napravio je **Ivan Hajdarović** iz Varaždina, a izrada projektne dokumentacije povjerenja je tvrtki Art-Filipašić iz Varaždina, dok je izvedbeni projekt armature - statiku Društvu za žrtve Dravske šume daroval **Ivan Paska**, dipl. ing. grad. iz Varaždina. Zahtjev za izdavanje dozvole gradnje mjerodavnom je Uredu državne uprave podnesen u tri navrata (dvaput bezuspješno), a nakon dobivanja suglasnosti raspisan je javni natječaj za izvođača. Blagoslov spomen križa održan je u lipnju mjesecu 2004., a još je u planu uređenje pristupnog puta i sam završetak spomen-zida. Svi koji mogu i žele pomoći završetak izgradnje spomen-križa i uređenje okoliša, te podizanja novih na susjednim grobištima, svoj dar mogu uplatiti na žiro-račun Društva:

Društvo za obilježavanje grobišta ratnih i poratnih, Franjevački trg 7/2, 42000 Varaždin, žiro-rn. 2360000-1101736832 kod Zagrebačke banke (nakon propasti Varaždinske banke).

Do spomen-križa na grobištu Dravska šuma Varaždin najlakše je doći iz smjera Optujske ulice gdje se kod semafora skrene prema sjeveru, u Kumičićevu koljou se nakon 2 kilometra dolazi do Drave i podignutog spomen-križa. Spomen-križ Dravska šuma Varaždin podignut je na samom rubu Dravske park-šume, a udaljen je stotinjak metara od rijeke Drave. Od dva kilometra ceste oko 1500 metara je asfaltirana cesta, a ostatak je dobra makadamska cesta širine preko 7 metara kojom iz obližnje šljunčare kamioni gotovo danonoćno odvoze šljunak. Spomen-križ najviše posjećuju žitelji starije životne dobi, koji se sjećaju poratnih stradanja stanovnika Varaždina i okolice, a mnogi su u poratnom učvršćivanju vlasti izgubili nekog od rodbine i prijatelja.

NA ZGARIŠTU CRKVE

*Na zidovima boja rastopljena zlata
Ostaci zavaljenih stijena
Miris grimiznih pora*

*Obasjano zgarište
Miris paljevine na glavici kubeta
Netko je ispunio svoje životinske
strasti.*

Bruno ZORIĆ

STRADANJE HRVATSKOG NARODA – SJEĆANJA HRVOJA PEČUVČIĆA (V.)

Naši strojevi se polako kreću kroz lijepi slovenski kraj i dok nas proljetno sunce grijе, naši goniči ne prestaju urlati i udarati nas. Kao da su neprekidno pijani, ti srbijanski mladići. Stalno nam kunu našu Hrvatsku, Papu i Poglavnika. Kao da oni imaju išta s njihovom mržnjom. Po izrazima lica i općem izgledu te govoru, vidiš da su to primitivni i nepismeni Srbijanci, koje je njihova pravoslavna crkva naučila "mrzeti sve katoličko i hrvatsko".

Dio jedne noć prespavali smo na poljani ispred sela Selnicе, blizu Maribora. Bude nas povici i udarci stražara. Na mislima ti je samo kako ćeš se izmaknuti ili tako namjestiti da te ne udare po glavi ili licu. Samoobrambeni nagon je došao na površinu svih osjećaja, a stečene vještine su odjednom postale dnevna rutina. Opet sjedimo pokraj puta i gledamo druge kako prolaze. Pokraj su protrčali zrakoplovci. Malo ih je - valjda su druge pobili. (Kasnije smo doznali da su ih odvezli u Srbiju na aerodrome, jer nema Srđanaca koji nešto znaju oko zrakoplova).

Stravični prizori unakaženih djevojaka

Nakon ovih se polako miče skup djevojaka Ustaške ženske mlađeži. To su curice od 16 do 18 godina u crnim "faldastim" suknjama. Nemaju bluze nego su im prsa gola, ili bolje rečeno: ono što im je ostalo od prsa. Prsa i leđa su im puna krvavih rana, ponekim su odrezane te nenačasne sise, a ponekim zarezane s obije strane i ruke im provučene kroz njih, nekima su odrezane bradavice, ali sve su toliko izbičevane da im je koža pokrivena modricama i zgrušanom krvi. Lica su im izobličena ranama i modricama, a kose gotovo svima počupane. Pratioci su većinom srbjanske partizanke koje se krevelje, viču, psuju i tuku jadne curice. Muka nam je gledati takve prizore, dolazi nam na povraćanje. O, Bože, možeš li Ti zaustaviti ovo divljanje?

Za dva dana prevalili smo gotovo 65 km od Dravograda, cestom duž sjeverne obale Drave, preko Vuzenica, Brezna, Ožbalta, Selnicе i Kamnice do Maribora. Krvav je to bio put. Kod svakog zastoja bili smo opet batinani, pretraživani, guranji, ponižavani i mučeni. Najgora je bila žđ - saginjali smo se i posrkali koji gutljaj latne i krvave vode iz lokava na putu. Pojeli koji rukovet trave. Netko je imao

sakrivenu kocku šećera i podijelio bi je sa sumučenicima. Pucali su po nama bez ikakvog razloga. Samo neka se ubija. Nadnevak je 17. svibnja 1945. Mir u svijetu traje već tjedan dana, a crna smrt se nadvila nad nas. Ne možemo vjerovati da nas je taj "humani i demokratski" Zapad ovako podlo predao koljačima, Srđanicima.

Pripovijedamo o svemu i svačemu i ne možemo si predočiti što je bio razlog ovakvog postupka Engleza prema Hrvatima - prema narodu koji nikada nije prešao preko svoje granice i otimao tuđe te koji je samo branio svoj dom. Čak i oni lijevo nastrojeni među nama: **Vlado, Stanko, Zvonko**, nisu mogli shvatiti ovakav postupak srbokomunista prema razoružanim vojnicima i građanima. Gladni smo i to nas podsjeća na jednu smiješnu zgodu od prije nekoliko dana: Tamo negdje iza Šentilja prošli smo pokraj prevrnutoga njemačkog kamiona. Po polju razbacane prazne kutije, a pokraj jedne hrpa nekakvog žuto-sivkastog praška. Stanko veli: To su ti jaja u prahu. Do tada ni ja niti oni oko mene, nismo vidjeli tako nešto. Hajde, Stanko zagrabilo u kacigu toga praška i vodom iz potoka zamjesio ta "jaja". Nabralo suvaraka i pokušava naložiti vetricu. Nas nekoliko se skupili okolo i već uživamo u nenađanom zalogaju. Ali vatri se ne da i vije se samo neki dim. Stanko se ljuti, kad uto,

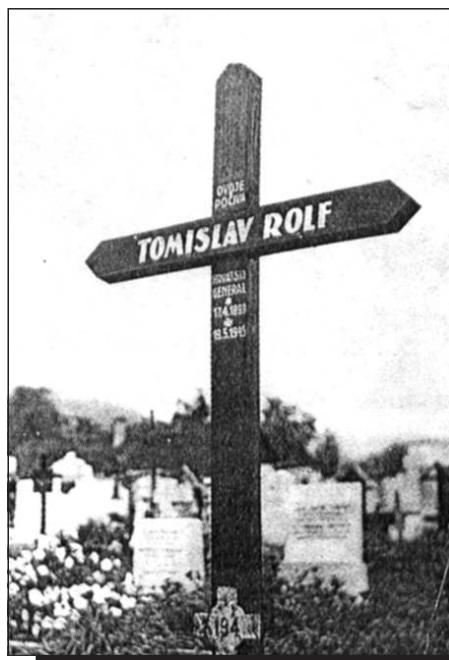
eto ti jednog dočasnika: Što to radite? Mi mu pojasnili, a on pita odakle vam ta jaja. Kad mu rekosmo, on prevrnu kacigu s "jajima" i pogazi vetricu. Ukrzo smo saznali da je taj žuti prašak bio TNT eksploziv, a vatu i onako nismo smjeli paliti da ne privučemo partizane. Bez ljunje krenusmo dalje.

Prva postaja - Maribor

Maribor je bio prva postaja moga Križnog puta. Dotrčali smo do velike poljane. Pokraj puta i na ledinama leže poubijani vojnici, građani. Neki su napuhani - to su oni od prije dva-tri dana, trbusi im se napeli, čini se da će sad puknuti. Onaj teški kiselo-slatkasti smrad lješina polegao po dolini. Okolni rovovi su puni tjelesa - svi imaju krvave rane po glavi, licu, na prsima, na rukama i nogama. Mnogi su zavezani žicom, a poneki konopom. Puno glava ubijenih je toliko smrskano, ne možeš prepoznati oblik lica. Barem svaki treći ima prerezan vrat, sada pun muha i crva. Tragovi suludog srbjanskog divljanja vide se na žrtvama.

Naša bojna se drži na okupu. Iako oslabljeni gladu, mladost i izvježbanost daju svoje. Kad nam naredi trčati - mi trčimo. Dva-tri dana ne znači ništa. Zato je napor i glad pokosio većinu građana, staraca, žena i djece, a da i ne govorimo o ranjenicima. Ove zadnje muče i ubijaju s osobitim veseljem. Ubij, ubij, ubij, dnevna je zapovijed partizana. A nas su učili o nekakvoj konvenciji, o međunarodnim ugovorima o zarobljenicima, o humanom postupku s građanima, o zaštiti žena i djece i ranjenika. Veliko polje nadomak Maribora bilo je pokriveno zarobljenicima. Svi sjede u skupinama, kako su ih dotjerali. Računamo da je tu skupljeno najmanje nekoliko stotina tisuća duša. Kroz redove prolaze naoružani komunisti i udaraju zarobljenike. Kada netko pokuša ustati, ustrijele ga. Većina mora držati ruke iznad glave i slušati neprekinute kletve i urlanje suludih srbjanskih goniča. Sve ovo podsjeća na one slike iz opisa pakla, gdje vragovi s trozubima i bičevima udaraju novoprispjele.

Muk je zavladao tim poljem. Čim negdje začuju razgovor, dotrće i počnu udarati po skupini iz koje su čuli govor. Mlate koga stignu, a slabiji podlegnu od brutalnih udaraca. Nas su svrstali na dio polja gdje su časnici. Ovi su osuđeni na smrt, pa evo i nas. Naš pitomac **Remigije**,

Kod Lavamünde se 19. svibnja 1945.
ubio hrvatski general Tomislav Rolf

po podrijetlu mađarski Rom, visoki, crni dečko, kuštrave crne kose i kukastog nosa, moli jednog partizana neka ga odvede do svog "komandira". Začudo, ovaj mu naredi neka ga slijedi. Mi sjedimo i ne znamo što se događa. Prođe skoro sat i evo ti Fieme i desetak partizana. Narediše nam da ustanemo i mi, s rukama na glavi, krenemo za njima. Premjestiše nas na drugi kraj poljane, pokraj domobrana. Remo je uspješno rekao da mi nismo još redovni vojnici, nego pitomci škole, pa bi nas trebalo tako i svrstati. Taj naš pitomac je stavio svoj život na kocku i spasio nas od sigurne smrti.

Na poljani smo ostali do sutradan predvečer. Novi kamioni, natkriveni ceradama sivomaslinaste boje (dar Saveznika komunističkim koljačima), dolaze i ukrcavaju skupine vojnika te ih odvode. Naguraju ih između 50 i 60 u jedan kamion. Nekoliko minuta kasnije začujemo rafale strojnica. To partizani ubijaju zarobljenike. Ovo se ponavlja kroz cijelu noć i sutrašnji dan. Glasovi se šire nevidenom brzinom. Neke čujemo od ostalih zarobljenika, a neke iz razgovora naših tamničara koji se naglas hvale svojim "bravurama".

Čujemo da je većina članova i obitelji hrvatske Vlade zarobljeno kod Jesenica. Njih oko 1500 postrijetljano je i poklano u šumi Lancovo kod Radovljice, 15., 16. i 17. svibnja 1945. Ostatak, od gotovo 200 obitelji, pobijen je u šumi kod Crnog Groba, 23. i 24. svibnja. Također čujemo da srbonarodni kolju u Zagrebu građane i ranjenike. Po noći, u svjetlu mjesecine, prolaze kroz redove zarobljenika partizani i partizanke. Osjetiš ih po smradu koji šire oko sebe. Pretražuju u nadi da bi još nešto pronašli. Čuju se krikovi onih koje tuku. Bijesni su jer ništa nisu pronašli. Nakon Rusa, Bugara i Srbiyanaca bilo bi čudo da su išta pronašli. Moj skriveni nožić je dobro došao: režemo rupe na gornjem dijelu cipela, da ih partizanima prikažemo nekorisnim. **Bruno** je napravio od cipela sandale - izrezao cijeli gornji dio. To ga je skoro stajalo glave. Kad je jedna partizanka napipala tako izrezane cipele, počela ga je udarati nogama i puškom pa se je onesvijestio. Ali sačuvao je te cipele-sandale.

Nema hrane, nema vode - umorni smo od neprestane napetosti i gladi. Sreća je što je vrijeme lijepo i sunčano. Predvečer drugog dana: pokret u nepoznatom smjeru. Prolazimo ulicama Maribora pognute glave i trčeći. Na ulicama nekoliko znatiželjnika i hrpe odrpanih parti-

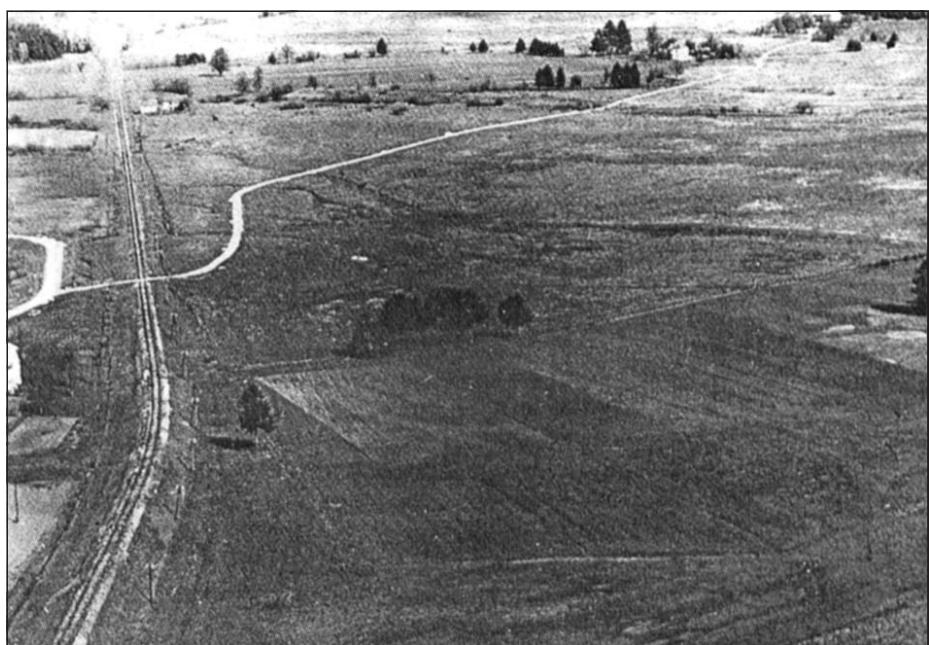
zana, ali grad izgleda napušten, mrtvo hladan. Aha, stižemo na željezničku postaju. Utjerali su nas u stočne vagone, uz obveznu dreku i udarce. U mom vagonu nas je preko 80, stojimo jer nema mjesta za sjesti. Kad ne možeš više izdržati - pomokriš se u gaće. Koturamo se cijelu noć, često stojimo po nekoliko sati. Ne možemo se snaći, ali čujemo govor Srbiyanaca koji nas prate. Konačno smo stali i čekamo. Provirujemo kroz mali prozorčić s rešetkama. Netko reče da smo u Zaprešiću. Vlak ima 20-ak vagona, a osim naše bojne utrpani su i još mnogi nepoznati vojnici i cijele skupine civila s ženama i djecom.

Logor Prečko - postaja druga

Opet trčanje i povici i udarci naoružanih pratileca. Trčimo prema istoku, dakle u smjeru Zagreba. Prije dva tjedna odavle smo krenuli prema Austriji i slobodi, a sada se vraćamo kao zarobljenici. Onaj tko nije proživio zarobljavanje i hodanje po "Križnom putu" ne može ni zamisliti osjećaje i tjeskobu zarobljenika. Začudo, pronašli smo olovku i komadiće papira, pa pišemo

Sutradan, 19.svibnja 1945., osvanuo lijepi sunčani dan. Izležavamo se po polju i čekamo nešto, ali ni sami nismo sigurni što to čekamo. Po logoru trče partizani i prozivaju neka imena. Komešanje i strka - odvode nekoliko zarobljenika. Nekoliko domobrana iz okolice dozivaju svoje i s njima razgovaraju preko žice. Stražari ne daju nikome blizu ograda. Jedan nesretnik se primaknuo ogradi kako bio zgrabio komad kruha kojeg mu je bacila žena, a stražar ga ustrijelio. Žena zapomaže i potrči prema ogradi, a strojnica i nju pokosi, zajedno s još nekoliko građana. Po danu i noći dolaze kamioni i odvode skupine zarobljenika. Ovi se više nikada nisu vrtili. Stalno dovode nove zatvorenike - to kupe one koji su zaostali i nisu se predali prije dan kada su partizani zauzeli Zagreb. Ove prepoznaješ po boljim odijelima i boljem izgledu.

Nakon dva-tri dana netko izvikuje moje ime. Prestrašio sam se, ali pozvali su me da dođem do ograda, jer da me netko traži. Dolazim do, otprilike, 5 m do ograda, kada tamo ugledah rodicu **Nadu**. Nije me odmah prepoznala, a i kako bi

Panorama polja kod Bleiburga

ceduljice i bacamo duž puta: naslov i ime te molba - "donesi malo hrane". Ne znamo hoće li ijedna ceduljica stići do odredišta. Tako je pobacano stotine, ake ne i tisuće poruka. Konačno smo na odredištu: dotrčavamo u žicom ogradenu poljanu, u logor Prečko u Zagrebu. Izvan ograda su poredani stražari-partizani sa strojnicama uperenim u nas. A mi polijegali po zemlji, svaki u svojoj skupini i zaspali - puni briga što će se dogoditi sutra.

kada sam smršavio preko dvadeset kila. Ja ne vidim ništa drugo osim one torbe koju je donijela. Dakle, poruku je primila jutros, ispekla dva kruha i donijela. Tako su građani Zagreba nosili one naše ceduljice do naslova na njima i pokazali solidarnost s nama zarobljenicima - na užas partizanskog okupatora. Čim je paket ili torba došla do jednog od nas (ako je prije toga nisu oteli čuvari), mi smo se skupili oko sretnog dobitnika koji

je veselog lica dijelio dobiveno. Za čas je nestalo to malo hrane, a onda se čekalo na drugu pošiljku. Ni tzv. slobodni gradani nisu imali dovoljno hrane, tako da su i oni morali otkidati od usta kako bi nam dali koji zalogaj. Po životnu opasnost primicali bismo se ogradi i tim rođacima ili prijateljima davali ceduljice s imenima ostalih supatnika.

Vijesti su se širile brzo. Tako smo doznavali da su srbijanski partizani, odmah nakon ulaska u Zagreb, pobacali na kamione sve ranjenike iz bolnice Rebro i odveli ih na stratišta duž Sljemena gdje su ih, nakon nečuvenog mučenja, poubijali maljevima. Okupatori su skupljali i zatvarali one koji se nisu odazvali na poziv. Polovica grada je bila zatvorena i prošla kroz "čistilište" srbokomunističkih zatvora i logora. Okupatori su ustrojili život u logoru smrti. Ne zato da život nama zarobljenicima bude bolji, nego zato da nas mogu lakše i brže odvoditi na gubilišta. Uveli su pomoćne redare koji su vodili brigu da se nitko ne prikaže pod drugim imenom. Vlast u gradu je rabila podatke svojih doušnika komunista i srbijanskih dotepevnaca te odabirala žrtve za smaknuća. Hrane nam nisu davali, tako da smo sada jeli samo one oskudne zalogage primljene od rodbine.

Netko je dobio britvu pa smo nekako, na suho, s upalih obraza obrijali onih sedam dlačica koje su nam narasle na licu za proteklih tjedan dana. Nekoliko pipa za vodu nije bilo dosta oprati te tisuće zarobljenika. Gužva oko pipa je bila nezamisliva. Ako si se htio napiti ili umiti, morao si čekati satima u redu. Ni onda nisi bio siguran, jer su partizani svako malo zatvarali vodu - kao kaznu i način mučenja zarobljenika. Sve je bilo smisljeno za poniziti, mučiti i slomiti snagu te volju sužnjeva. Slika oko latrina je bila ista, budući da je broj onih koji su dobili proljev, nakon što bi se napili zamazane vode, bio velik, a samo dva, desetak metara dugačka rova, bila su nam bila dostupna. I tu bi stajali Srbijanci te nas tukli, dok smo pokušavali olakšati se.

U svim tim nedaćama bila je i sretna okolnost to što nas nisu hranili, pa crijeva nisu radila tako da nismo morali trčati u zahod. Jedan naš pitomac najeo se kruha i napio vode te umro u grčevima, napuhanog želudca. Možda su ga i otrovali, jer tada su Srbijanci trovali hranu i vodu, koju su pružali zarobljenicima. Jedne noći strka i povici. To partizani prolaze kroz naše redove, urlaju i traže da se skinemo. Udaraju nas i požuruju. Dogurali su kola među nas i moramo na njih natovariti naše odore i cipele. Sačuvao sam

nožić i Sv. Antu. E, odoše i moje, a i Brunine "sandale" - dugo su i izdržale. Odvlače kola, a mi ostali u gaćama na ledini. Modro svjetlo mjesecine obasjava žičanu ogradu i iza nje stražare sa strojnica uperenim u nas.

Čekajući smrt

Strašan je osjećaj čekati smrt, a još nam je i hladno. Evo, došao je i naš zadnji dan. Smislijam kako će se okrenuti kada počnu pucati: je li bolje okrenuti se ovako ili onako, jer strojnice su sa svih strana. Zamišljam: ako ubiju nekoga pokraj mene, dovući će ga i sakriti se iza njega. Tako sjedimo u tišini s našim crnim mislima, i oprštamo se. Molim one oko mene, ako prežive, neka kažu mojima gdje sam i kako izgubio život. Nema se vremena, a pogotovo mogućnosti, reći sve što bi trebalo. Sjećam se pjesme o

nas neka se obučemo. To su sve neke crne hlače od čohe, zamazane i poderane te nekakvi kaputići od iste tkanine. Sada mi izgledamo kao srbijanski odmetnici: rulja odrpanaca, ali barem nam je toplije. Treba shvatiti da Srbijanci nisu ovo radili iz ljudskih pobuda - naprotiv, sve je bilo smisljeno kao potpora njihovim lažima: Čim smo se presvukli, odmah su natovarili u kamione stotine zarobljenika i odveli na gubilište pri Savi. Tu su sve poklali ili ustrijelili te bacili u Savu. Onda su pozvali tzv. novinare i slikali ta trupla Hrvata kako plove, te govorili kako su to ustaše pobili "dobre srbijanske partizane".

Opet vika i dernjava partizana. Nagonje nas u redove i tjeraju trčati. Napuštamo Prečko i idemo prema istoku, uz psovke i udarce. Ovaj put smo bosi, pa nas tabani bole. Dosta je građana došlo ispratiti svoje, a naoružani partizani viču i prijete. Kad nas tuku i nagone, hoće pokazati svoju silu i zastrašiti puk. Sjetih se, dok ovo pišem, Hemingwayova romana *Starac i more* u kom stari ribar Santiago kaže: "Čovjeka možeš ubiti - ali ga ne možeš pokoriti!" Tako je bilo s nama i Zagrebčanima. Puno ih je došlo pozdraviti odlazeće zarobljenike. Prolazimo pokraj Maksimira, Dubrave i Čulinca. Često moramo stajati i propuštati skupine kola i kamiona, natovarenih robom opljačkanom iz hrvatskih domova, na putu za Srbiju. Odvoze čak i ormare, stolove, stolice, zrcala i slike, sagove i svjećnjake. Odvoze knjige i odjeću, ulje, brašno i jabuke. Odvoze u Srbiju sve što su mogli opljačkati. Žalosna je to slika - gledati kako zlotvori odnose tu teško stečenu imovinu Hrvata. Ranjavaju nas, ubijaju nas, ali nas nisu pokorili.

Kod Sesveta nas uhvatila kiša. Pokisli smo k'o miševi. Dok prolazimo kroz jedno porušeno selo, Zvonko i ja ugledali na zemlji u jarku dosta usko krilo vrata, nekakvu dasku i zgrabili je, s nadom da ćemo na tom komadu daske spavati i sačuvati se od prehlade. Nosit ćemo na smjenu, a tako i spavati. Nespretno je, ali nekako ide. Lakše je Zvonku jer je on viši i duljih ruku. Ja jedva držim tu dasku vrhovima prstiju. Nakon dva-tri kilometra ugleda nas jedan partizan i počne udarati po rukama ne bi li ispustili tu dasku. Jasno, on je pobijedio, a mi nastavismo hodati bez te "zaštite od reume". Čudne se stvari događaju s mozgom - razumni ljudi odjednom postaju nerazumni. Što nam je trebala ta daska, skoro izgubismo glavu, a za ništa. Ali kad si umoran i prestrašen, vijuge ti rade drugačije.

(nastavit će se)

Drveni križ na mirogojskome vojničkom groblju, jednom od mnogih koje su "antifašisti" preorali

galijotima, hrvatskim sužnjima veslačima na mletačkim galijama, kada umirući rob šapće sudrugu: "...Pozdravi majku mi, ali ne kaži joj da sam sputan k'o paše na toj umro splavi. Reci joj da sam pao na palubi s mačem u ruci. Za majku mi ja sam junak, što Mlečić u bitki ga ubi.... pozdravi još malog mi brata, kaži mu, što je himba i prijevara. Neka znade što je lanac, bič i veslo, i kako bukti ova mržnja stara. Pones' mu moju košulju krvavu: nek' je o klin objesi nad pustum ognjištem; nek' sveti moju glavu!"

Sati prolaze, a onda pred zorou, škripa kola. Dovoze svoju staru odjeću. Tjeraju

SUPUTNICI KRIŽNOGA BLEIBURŠKOGA PUTOA MARKO ZVONAR «ZLATNI» I JOZO TADIĆ «ŠEPIĆ»

Po riječima Aurelija Augustina: «Tri su vremena: sadašnje u prošlosti, sadašnje u sadašnjosti i sadašnje u budućnosti. Sadašnjost u prošlosti je pamćenje, sadašnjost u sadašnjosti je gledanje, sadašnjost u budućnosti je iščekivanje». Kako bismo znali trijezno živjeli u sadašnjem vremenu u suočavanju sa svim nedaćama, iščekujući i gradeći bolju budućnost hrvatskoga naroda, potrebno je znati čuvati i cijeniti njegovu slavnu, a ujedno tešku i krvavu prošlost u borbi za slobodu i neovisnost. Nedavno smo se susreli s ratnim kolegama i suputnicima bleiburškoga križnoga puta, susjedima u duvanjskom mjestu Kolo, **Markom Zvonarom** «Zlatnim» i **Jozom Tadićem** «Šepićem». Nakon suprugine smrti teško pokretni Jozo trenutno je smješten u staračkom domu u Tomislavgradu, gdje smo s njim i Markom razgovarali. U hrvatski povijesni mozaik njih dvojica ugradili su svoje životne kameničice, koje smo zabilježili i otrgli zaboravu.

Marko Zvonar, dragovoljac postrojbi Luburića i Bobana

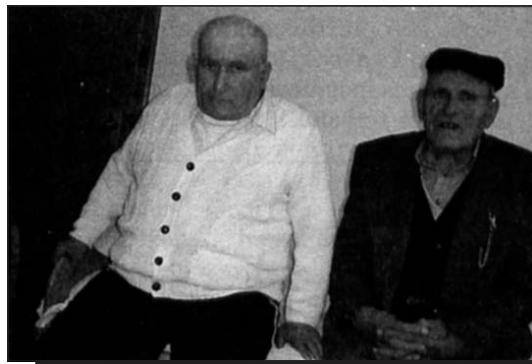
Marko je rođen 1923. godine od roditelja Ivana i Matije rod. Perić. Unatoč godinama još je prilično dobrog zdravlja. O svojem životu i ratnim godinama svjedoči: «U vojsku sam otiašao na 'Kalandoru' 1942. godine, kao dragovoljac ustaške vojske. U Duvnu sam nekoliko dana bio na obuci, a potom smo prebačeni u posuško selo Rastovacu, gdje smo se par dana obučavali u civilnoj odjeći. Tu nas je iz mojega sela Kola bilo desetak: **Mate Tadić** «**Mateško**», **Jozo Madunić Antin**, **Jandre Jurić Marijanov**, **Marko Tadić Perin** i drugi. Iz Posušja smo otišli u Imotski gdje smo dobili vojničku odjeću i nešto naoružanja, pušaka i minobacača. Osnovana je jedna dobra satnija od Duvnjaka. Tu smo se zadržali neko vrijeme, odakle smo otišli u Hercegovinu u selo Stilji između Čapljine i Mostara, gdje smo boravili mjesec i pol dana. Iz toga sela svi stanovnici su pobegli od Talijana, od kojih je ostao tek jedan stariji čovjek. Odatle smo kamonima preko Bugojna, Zagreba i Rijeke

Pišu:

Mate TADIĆ
& Želimir CRNOGORAC

prebačeni u Liku, a pripadali smo postrojbi **Maksa Luburića**.

U Zagrebu su nas dobro obukli i dali dobro naoružanje. Preko Ljubljane smo otišli u Rijeku, jer se preko Like

Jozo Tadić i Marko Zvonar

nije moglo putovati. U Rijeci su nas dočekali Talijani i lijepo nas primili. Dobili smo dovoljno hrane i odjeće. Odatle smo otišli u Karlobag, gdje se nalazilo 11.000 Talijana i tu smo ostali neko vrijeme. Odatle smo prebačeni na otok Pag, gdje sam susreo **Ivana Tadića** «**Brkića**». Bili smo stacionirani u tvornici soli, gdje nas je bilo više od 600. Po nas su došli s četiri velika čamca i odvezli nas na iskrčavanje ispod Velebita. Taj dan smo predhnuli na Velebitu, gdje smo dobili dovoljno kruha i gulaša a idući smo noć krenuli dalje. Došavši do Brušana, krenuli smo prema Gospicu.

U Brušanima 1943. godine, dobro naoružani, sukobili smo se s partizanima i oslobodili to mjesto. Naš je zapovednik bio **Sudar** iz Like. Tu smo opkolili partizane i sve ih poništili. Talijani su iz Karlobaga htjeli proći prema Gospicu, ali nisu mogli, jer su oko Gospicu bile jake partizanke postrojbe, koje smo sredili u Brušanima. Nakon toga vratili su nas u Oštarije, gdje smo pomogli Talijanima. Nedaleko od Brušana smještena su dva srpska sela Divosela, ali s njima nismo imali problema. Za tri dana krenuli smo prema Gospicu, gdje su ispred grada na brdu bili ukopani partizani. Naša postrojba

prošla je domobrane i Talijane, opkolila brdo na kojemu su bili partizani i sve ih potukla oslobođivši Gospic.

Nakon par dana krenuli smo u oslobođenja Bihaća. Preko mosta su prešle naše dvije satnije, ali nakon neuspjeha probijanja prema Bihaću i jer su mnogi naši izginuli, vratili smo se ponovno u Gospic. Tu smo ostali dva do tri mjeseca, a potom vlakom preko Karlobaga i Rijeke otputovali u Zagreb.

Odatle smo otišli do Jasenovca, gdje smo bili smješteni po okolnim selima. Imao sam stričevića komunista u zagrebačkom zatvoru, koga sam htio spasiti, ali nije htio jer je bio žestoki komunist.

Tada je i meni već bilo dodijalo, pa sam tražio odsustvo, nakon čega sam otiašao kući. Kad sam se htio ponovno vratiti, nije bilo prijevoza. S povratkom u Zagreb, otišao sam u Koprivnicu u postrojbu kod **Ranka Bobana** u crnu legiju. U toj postrojbi našao sam **Jozu Džankića**, **Ilu Pašalića Božinu**, **Ilu Jurića Marijanova** i **Ivana Jurića Bogdanova**.

«Na Križnom putu partizani su nas ubijali na svakom koraku»

Odatle smo se povlačili preko Koprivnice u Zagreb. Nakon dolaska u Zagreb nikoga više u gradu nije bilo, jer su svi iz njega otišli. Preko Slovenije imali smo jake partizanske otpore, a već su bili pristigli Bugari, Rumunji i Englezzi. Kada smo stigli na bleiburško polje započeli su pregovori s Englezima, ali smo prije toga bili prisiljeni odložiti oružje. Nakon predavanja oružja, oko nas su dovezli tenkove i topove, pa više nije bilo mrdanja. Kad smo odatle pokupljeni u kolonu Križnoga puta, partizani su nas udarali i ubijali na svakom koraku. U koloni smo preko Zidanoga mosta, Maribora, Celja i Zagreba krenuli prema Bjelovaru, Koprivnicu i Požegi. Bio sam očeviđac kad su u koloni ubijena dva brata Livnjaka. Jedan od njih nije mogao hodati jer je bio iscrpljen i umoran, a drugi mu je htio pomoći. To je bio pravi pakao sa stotinama mrtvih.

S Jozom Tadićem «Šepićem», susreo sam se na Bleiburgu. Skupa smo se u istoj koloni vraćali do Požege, gdje smo

Pogled na Tomislavgrad

ispunjavali dobivene listove s upitnicima. Dok smo to popunjivali, jedna nas je partizanka promatrala. Nakon što je vidjela što smo napisali, reče nam da ponovno napišemo kako smo u vojsku došli 1943. ili 1944., godine a ne kako smo mi napisali 1942. godine. Ona je vjerojatno bila iz naših krajeva, po ponašanju možda Kupreška. S dolaskom u Slavonski Brod, za jelo smo dobili nekakve neslane kaše. Preko Zenice, gdje smo se malo zadržali, uputili smo se za Sarajevo. Tu smo raspoređeni na dosluženje vojnoga roka, a određeni smo u 17. brigadu. U njoj sam još služio tri i pol godine, a kući sam se vratio tek 1947. U partizanskoj smo vojsci ganjali četnike po Romaniji.

U vrijeme demobilizacije u Sarajevu s nama je bio **Ante Penavić** iz Širokoga Brijega. Kao pismen radio je u magazinu kao knjigovođa. Jednom zgodom bio sam optužen da nisam htio pjevati: «Druže Tito, zdravo, zdravo...!». Od dvojice vojnika koji su po mene došli bio sam uhapšen i sproveden u vojni zatvor. Svako sam jutro išao na ispitivanje u vojarnu »Jajce», koja je bila smještena na putu od Sarajeva prema Višegradu. Nisam shvatio razlog moga zatvaranja, dok mi partizanski zapovjednik nije rekao: «Zašto nisi pjevao ujutro za vrijeme umivanja, kao i svi ostali pjesmu 'Druže Tito, zdravo, zdravo, sve što činiš imaš pravo'» Nakon toga i ja sam nastavio pjevati kao i svi ostali, pa više nije bilo problema.

Nakon demobilizacije 1948. godine, nitko mi ništa nije pomagao osim što mi je otac Ivan poslao civilno odijelo za demobilizaciju. Nakon dolaska kući u Kolo, nastavio sam raditi na farmi u državnom dobru, a kasnije u kamenolomu, Crnoj Gori, Austriji i Njemačkoj. Godine 1948. oženio sam se Jakom rođ. Madunić, a s povratkom s privremenoga rada iz Njemačke nastavio sam raditi u građevinskoj firmi, nakon čega sam završio svoj radni vijek.»

Jozo Tadić, vojni dragovoljac i ranjenik

Na Markove riječi nadovezuje se godinu dana stariji **Jozo Tadić** »Šepić», rođen 1922. od roditelja Marka i Mace rođ. Perić. «Otišao sam kao dragovoljac u ustašku vojsku 1942. godine. Nakon vojačenja u Bugojnu gdje sam ostao nekoliko mjeseci, otišli smo u Jajce. Zapovjednik našoj postrojbi bio je **Luka Medvidović** s kojim smo išli sve do Bleiburga. Najviše je borbi bilo oko Jajca, gdje su poginula petorica Koljana: **Mile Budimir**, **Jozo Madunić**, **Marko Tadić** i **Mile Markičin**. Na planini Komaru bio sam od gelera granate ranjen u leđa, jer se nisam sklonio dok sam zapovjedniku nosio poruku. Nakon ranjavanja, kroz krumpire i kukuruz dovukao sam se do ceste, a bolničkim kolima prebačen sam u Travnik. Jedan nas je časnik poslao u sarajevsku koševsku bolnicu. Tu me je prepoznao moj bliži rođak, koji je radio u bolničkom magazinu. Nisam bio teško

ranjen pa sam ubrzo izišao iz bolnice i sa svojom postrojbom otišao preko Zagreba do Bleiburga.

Nakon što smo se predali i položili oružje, **Luka Perković** i ja otišli smo u jednu kuću, a odatle preko mosta prešli u Sloveniju. Tu su nas stavili u kolonu Križnoga puta, dok nas partizani prate šmajserima i neprestano pucaju iznad nas, oko nas i po nama.

Silom skinuta odjeća i zguljen prsten

Kad smo došli u Visoko, skinuli su nam svu odjeću, a meni su silom s ruke zgulili zlatni prsten koji je već bio urastao u meso prsta. Govorio sam ih da ga presijeku, kako bi ga lakše skinuli, da mi ne oštete prst, ali nisu htjeli, već su ga na silu zgulili oštetivši kožu i prst. Cijeli taj put Marko i ja skupa smo se vraćali do Sarajeva, a nakon dosluženja vojnoga roka po Romaniji smo opet skupa hvatali četnike. Nakon demobilizacije i povratka kući 1947. godine, oženio sam se s Androm rođ. Pašalić i nastavio kao poljoprivrednik živjeti i raditi u rodnoj kući.»

Poznato je da su se hrvatski vojnici u svim ratovima kroz povijest odlikovali domoljubljem, hrabrošću i neustrašivošću. U to smo se uvjerili u nedavnom domovinskom ratu u što se odavno osvjedočio i francuski vojskovođa Napoleon Bonaparte, koji jednom zgodom dok se pripremao na rat reče: «Da mi je više ovako hrabrih vojnika», misleći na Hrvate, «brzo bih pokorio Europu!» Nažalost, hrvatski se narod borio u vojskama različitih vladara, često ratujući jedni protiv drugih.

Slično se događalo i u Drugome svjetskom ratu u kojem je znalo bivati da je jedan brat bio na strani domobrana ili ustaša, a drugi u partizanima. Koncem rata mnogi su hrvatski vojnici bili prisiljeni na prelazak iz domobrana u partizane, boreći se na strani dojučerašnjih neprijatelja. Sanjajući stoljećima o slobodi i svojoj državi, hrvatski ju je narod dosanjao i ostvario upravo u našemu vremenu. U zalog i obvezu dopalo nam je čuvati krvavo stečenu slobodu svojega naroda, jer kako veli naš veliki pjesnik Ivan Gundulić: «O lijepa, o draga, o slatka Slobodo... sva srebra, sva zlata, svi ljudski životi ne mogu biti plata tvój čistoj ljepoti.»

BORBA ANTE ZVONE MIŠKULINA ZA SLOBODU HRVATSKE

Rođen sam u Gospiću 16. svibnja 1925. godine. Otac **Ante** rodom je iz Rastoke, općina Smiljan, a majka **Roža Palijan** rodila se u Kaluđerovcu. Moji su se doselili u Gospic 1900. Tata je bio trgovac mješovitom robom. Godine 1932. bila je velika kriza. Otac nije mogao dobiti kredit od beogradske banke Napredak, jer je bio pravaš. Vlada je inflacija i tata je došao pod stečaj. Srbi i jevićevci dobivali su kredite bez problema. Hrvatske banke bile su slabe. Hrvatskom puku pomagao je Hrvatski radiša. Preko **Hrvatskog radiše** školovala se i učila zanate siromašna hrvatska mladež. Novčano su i oni slabo stajali. Ojačali su tek kada je vođenje preuzeo pukovnik **Slavko Kvaternik**. U odnosu na ostali hrvatski puk može se reći da je moja obitelj ipak dobro živjela.

Velikosrpska nasilja

Hrvati su bili obespravljeni. Hrvatska Stranka Prava stalno je bila pod pristom-trom i pritiskom žandara i policije kotarskog predstojnika. Kada je Radić ubijen zabranili su rad Hrvatskom sokolu. Zavladala je tuga i žalost. U znak pjeteta za Radićem se nosio crni flor. Profesori i jugoslavenski sokolovci provocirali su nas pitajući: "Tko nam je to u rodu umro". Stradavali su učenici 5., 6., 7., i 8. razreda gimnazije. Mnogima je život bio u opasnosti. Teško se moglo zaposliti. Tako je primjerice Mile Palijan završio osmi razred gimnazije i jedva se zaposlio kao financ u Makedoniji, dok su se Srbi i velikosrbi bez problema sa završena četiri razreda pučke škole zapošljavali kao državni službenici u Zagrebu, Rijeci, Bjelovaru, Beogradu i ostalim kotarskim mjestima.

Pokojni Matan Devčić, Mate Tomljenović, Ivan Pavelić-Sestan, Mile Bale-nović-Indija, Ivan Palijan, Mile Palijan usadili su hrvatstvo u mene i ostalu go-spičku hrvatsku mladež. Djelovali su kroz Križarsko bratstvo, čiji sam i ja bio član. Članovi su bili još braća Frković, Pećo, Marko, Ivica-Braco, Zvonko Janjić, braća, Tomljenović, Stjepen-Stevo i Ivica, braća Vrkljan, Ive i Željko, koji su bili dobri glazbenici. Tamburaški zbor u društvu vodio je Željko. To je ujedno bila i starčevićanska mladež. Članom Križarskog bratstva moglo se postati s navršenih 12 godina. Vodio ga je Ivan Šakić, učenik 5. razreda pre-

Piše:

Ivan VUKIĆ

parandije (učiteljske škole). Kasnije je on bio hrvatski časnik i prijateljevao je s poznatom domoljubnom gospičkom obitelji Šimić, braćom, generalom **Franjom-Franciom**, koji je mučki ubijen u Mostaru, pukovnikom **Rudolfom-**

Rudijem, a posebice sa satnikom **Mihovilom Anton-Micom**, Majnim ocem. Svećenik **Kukalj** savjetovao nam je da se ne nazivamo Starčevićeva mladež ni Hrvatsko križarsko bratstvo, već samo Križarsko bratstvo, kako bi što manje skretali pozornost vlasti na sebe.

Pred rat bili smo pod velikim nadzorom vlasti, Jugoslavenskog sokola i četnika. Pokojna **Luca Milković**, majka **Paje Milkovića**, savjetovala nam je da ne

Preslik školskog imenika – Ante Miškulin " izagnan iz svih škola u Kraljevini bez prava polaganja privatnog ispita

idemo cestom u naše prostorije već sokakom i kroz njeno dvorište. Pak-papirom smo zamračili prozore prostorije društva, vodili domoljubne razgovore i pjevali domoljubne pjesme. Tata je čuo za to i strahovao je da još više ne nastradam. Naime, ja sam zbog svog hrvatstva izbačen iz škole, zbog vrijedanja njegovog veličanstva kralja **Petra Karadorđevića II.**, bez prava privatnog polaganja ispita. Srbi su bili organizirani kroz Jugoslovensko sokolsko društvo pod vodstvom dr. Zeca, ministra zdravlja u vlasti. Moj daljnji rodak, dr. prava **Mile Miškulini**, bio je ministar pravosuđa. Uložio sam molbu da mi se ukine zabrana i omogući daljnje školovanje. Moju molbu nije htio ni otvoriti. Bio je uvjereni Jugoslaven, a prije je bio pravaš. Prodao se. Bio je jamac srpskim trgovcima koji nisu mogli ili nisu htjeli otplaćivati kredit kod jugoslavenske veletrgovine. Napustio je Hrvatsku Stranku Prava i prešao u Jugoslavensku Radikalnu Stranku, jer su mu oni jamčili da mu se neće oduzeti pravnička licenca i da će biti oslobođen od svake odgovornosti.

Ubojstva protivnika režima

U Gospicu je djelovala i četnička organizacija, koja se naročito isticala velikosrpstvom. Bili su batinaši. Ubili su **Karla Brkljačića Kacana**. Na žalost, u njoj je bilo i odnarođenih Hrvata. Da bi se dokazali da nisu četnici, 1941. su ti napravili mnoga bezakonja, što je palo na obraz Hrvata.

Stanje je bilo vrlo teško. Vlast je dake izbacivala iz škole, a radnike s posla. Tko nije bio jeviticevac teško se mogao zaposliti. Ljudi bi prodavali stoku i imanje kako bi mogli potkupiti nekog iz vladajućeg sustava za neko ne baš priznato državno zaposlenje, kao npr. žandarčić. Mnogi nisu mogli podnijeti taj državni teror i silna poniženja i odlučili su se za bijeg u emigraciju. Tako je pred odlazak u emigraciju Mile Miškulini prodao **Andriji Artukoviću** odvjetničke prostorije.

Često smo se sukobljavali sa Srbima. Naročito je to bilo kada bi se vraćali kući iz naših prostorija. Tukli smo se šakama i kamenjem, a neki od nas bili su i oskudno naoružani. Čelnštvo nam nije dalo da upotrijebimo oružje. Pokojni kovač **Ive Štimac-Šubo** kovao nam je boksere. Koristili bi u tučnjavi lance.

Nakon Velebitskog ustanka 1932., žitničkih žrtava 1935. i Senjskih žrtava

1937. gospička mladež digla se na noge. Divni su to bili mladići i djevojke. Od djevojaka sjećam se **Marije Čanić**, poštareve **Ivanke Lilovac** i **Nene Butković**. Kad su ubili Karla Brkljačića Kacana, uzbudilo se selo. Nezadovoljstvo građana i seljaka zbog državnog terora doseglo je vrhunac i pravo je čudo da nije došlo do otvorene pobune. Kada se glasovalo u nedjelju na tobože slobodnim tajnim izborima, navečer su žandari brutalno batinali ljudi, koji su glasovali za **Mačeka**. Hrvati su mislili da nitko ne zna za koga su glasovali, jer to nisu rekli ni svojim ženama. Čuvar liste JRZ obavijestio je zapovjedništvo žandarmerije tko je glasovao za Mačeka. Tukli su istaknute Hrvatice i Hrvate pred njihovom djecom. Batinali su ih po bosim tabanima. To je bilo stravično. Žitničani su pošli na miran prosvjed u Gospic prosvjedovati protiv velikosrpskog batinanja. Sačekali su ih žandari u Pazariškoj ulici na mjestu gdje je kasnije izgrađena kuća Balenović. Pucali su u povorku. Ubili su **Josu Markovića** i **Martina Starčevića**, a više je seljana bilo ranjeno.

Jakov Blažević je žitničke žrtve i ubojstvo Karla Brkljačića Kacana pripisao žrtvama za socijalističke ideje. Kao pravi komunist bio je vješt u laži i krivotvorenu povijesnih zbivanja.

Žandari su u jesen 1932. uhitali **Paju Rupčića** iz Rastoka. Okovana lancima proveli su ga pješice kroz Smiljansku ulicu u gospički zatvor. Bio je pravaš. **Moša Pijade** i ostali komunisti u zatvoru vrbovali su njega, braću **Mišku i Stipića Došena**, **Josu Barića-Barlija**, **Miškulina** ne znam mu ime, zvali su ga Gužnjak i još neke druge. Jakov Blažević bio je jako prefrijan i pokvaren čovjek. Koristio je prostorije HSS za promidžbu, uz pomoć **Rade Žakule** i **Ive Čacića**. Žakula je stanovao u Bilajskoj ulici. Po bio je puno Ličana na povlačenju i kasnije na povratku kroz Sloveniju na križnom putu. Bio je general JNA. Naši ljudi iz Like koji su radili u Francuskoj, Belgiji, Južnoj Americi, Kanadi, SAD, zavedeni promidžbom komunističke partije išli su se boriti u Španjolsku. Neki od njih postali su kasnije komunistički vođe i partizanski zapovjednici, kao **Marko Orešković Krntija**, **Pocrnić** iz Perušića i neki drugi čijih se imena sada ne sjećam.

U Kraljevini Jugoslaviji osnovan je koncentracioni logor u Šidu u kojem su završili **Josica Frković**, **Lovre Baričević**, **Nikola Jelača** s Place, **Zvonko Janjić**,

Vlade Grospić, **Ive Samardžija**, **Marko Samardžija** i drugi. U logoru je bilo puno hrvatskih učenika i intelektualaca. Jedan logor bio je u Crnoj Gori. Ne znam u kome mjestu, ali se sjećam da se govorilo da se iz njega teško izlazi.

Pred rat zapalili smo srpsku zastavu ispred zgrade suda. Kolovođa je bio **Vlade Grospić**. Uhitali su ga i zatvorili.

Pod ovakvim ponižavajućim životnim uvjetima i neizdrživim državnim terorom utemeljena je Nezavisna Država Hrvatska. Utemeljenje NDH dočekali smo s neopisivim ushićenjem i ponosom. Nažalost, povijesni uvjeti nisu nam bili skloni. Težnju za slobodom platili smo morem prolivenih hrvatske krvi. Tragedija je tim veća, što su Hrvati ubijali Hrvate, rušili svoju državu u korist jugoslavenske ideje pod čijim imenom se krila Velika Srbija.

Sjećanje na pad Gospića.

Gospić je bio opasan bodljikavom žicom i dubokim streljačkim rovovima koje su zvali "laufgrabe". Na izlazu ulica koje su vodile van grada bile su postavljene blokade, brklje s vojnom posadom. Sjećam se tako blokada u Bilajskoj, Lipovskoj, Budačkoj, Pazariškoj, Smiljanskoj, Kaniškoj, Zabičkoj i Jasikovačkoj ulici. Kako već rekoh, od blokade do blokade bila je postavljena bodljikava žica i iskopani streljački rovovi. Žicu su postavili i rovove iskopali Talijani, a i mi hrvatski vojnici.

Obranu na dijelu Kaniške ulice i Kaniže vršio je samostalni vod pod zapovjednikom **Lovre Došenom** iz Smiljana. Dio te postrojbe ubijen je u borbi, a dio se spasio u proboru. Obranu Čanić sela vršila je Treća satnija pod zapovjedništvom nadporučnika **Ivice Milićetića**. Od Smiljanske do Budačke ulice obranu je pružala Treća posadna bojna pod zapovjednikom **Pavla Devčića Žile**. Sjećam se, a to su mi pričali i preživjeli Gospičani, da su partizani pobili i u takozvane "laufgrabe" zatrplali i zadnje mobilizirane - starce i djecu. Iskusni vojnici na neki način odgovorni su za smrt te unovačene djece. Govorili su: "Predajte se, vi ste djeca, vas neće ubiti". No, partizanska je logika bila drugačija: treba pobiti sve što je hrvatsko.

U svoj toj tragediji, u tom zločinu posebno me se teško dojmilo ubijanje školaraca. Naime, vladala je oskudica u svemu. Ta djeca, daci, pitali su nas vojnike da im damo iznošene dijelove naše stare vojne odore, koja je već ionako ot-

pisana, jer smo dobili novu. Njihove majke oprale bi i okrpale to, te prekrojili za njih, da imaju što obući. Nemilosrdno su ih ubijali bez provjere, jer eto, i to je ustaška banda. Zapovjedništvo nad ovim pokoljima imalii su **Simo Dubajić i Bebić**, koji su bili partizanski oficiri.

Stjepana Svatoša s Jožom Kriškovićem i Perom Devčićem, nakon zarobljavanja, poveli su kao da ih novače u partizane, a ubili su ih negdje u Kapeli ili u Ogulinu. O ovom zna više **Drago Šarić** koji živi u Zagrebu i **Pave Svetić-Cić**. Kako već rekoh, kad je Gospić pao u opkope, oko grada pobacali su pobijene Hrvate. Nakon strijeljanja prisiljavali su civilno pučanstvo, uglavnom žene da pobijene u tim rovovima zatrpuju tankim slojem zemlje. Prvih 48 sati 4. i 5. travnja 1945. partizani su ubijali bez suda gdje su koga zatekli. Tako je taj rovovski obrambeni sustav grada velika grobnica o kojoj starosjeditelji Gospića, sada već malobrojni, nerado govore.

Gospićka stratišta

Uz ovo veliko stratište i skupne grobnice poznata su mi druga stratišta i skupne grobnice. Prvo: u plantaži kod tvornice baterija. Tu je pobijeno domaće pučanstvo i izbjeglice iz Podlopače (**Bunčić**, otac profesora Bunčića i soboslikar **Zorica**). Drugo, kod ulaza u Gospić u Jasikovcu i kod pravoslavnog groblja, gdje su uz ostale pobijeni pukovnik **Juka Zastavniković**, **Gugo Šimić** i stolar **Mijo Koren**. Treće, u Lipovcu između tvornice šperploča i željezničke pruge. Tu su pobijeni Podlopčani, žene, djeca i starci. Četvrti, u Kaniži Tratina-financija i Jengić Draga (**Brkljačić**). Peto, Čanić selo. Šesto, u dragi Desno od kuće Svetica i od groblja Svetе Marije Magdalene do rasadnika podružnice. Tu su pobijeni vojnici, đaci i civili. Sedmo, Budački most. Hrvatski vojnik kojeg smo zvali **Žele** iz Perušića uništio je partizanski tenk kad je Kaniža već bila pala. Za odmazdu partizani su pobili sve redom koje su zarobili i iz podruma kuća izvukli. Sahranjeni su oko mosta i okolnih kuća. Osmo, uz rijeku Novčicu kod Balinovca. Sada je to stratište i grobište zaraslo u grmlje. Deveto, u Žabici u ogradi Lotinka kod nogometnog igrališta i u opkopu oko Jasikovca na ulazu u Jasikovac kod streljane kod nogometnog igrališta. Deseto, u Žabičkoj ulici pobijeni oružnici iz Sinja i njemačka vojna posada. Sahranjeni su u dvorištu **Jose Brkljačića** i u

"laufgrabi". Jedanaesto, od Ličkog Osika prema Urijama. Pobijeni mladi novaci. O tome znaju više **Jure Butković, Nidžola Pavičić**, te **Pave Svetić Ćić**. Dvanaesto, veliko javno stratište s postavljenim vješalima na sjeverozapadnoj strani uz groblje Svetе Marije Magdalene.

Znam i za pojedinačne grobove, kao onaj u dvorištu veterinarske stanice. Stari Gospičani kažu da je tu ubijen i sahranjen **Ilijan Bogdanić**, otac **Delka Bogdanića**. Kod iskopa temelja veterinarske stanice otkopan je njegov kostur. U vrtu kraj kuće Galac u Žabičkoj ulici ubijen je vlasnik kuće **Boško Galac**. Na mjestu ubojstva je i pokopan. Kćeri su njegove zemne ostatke iza Domovinskog rata prenijeli u Gradsko groblje Svetе Marije Magdalene. Komunistička vlast to im prije nije dopustila. Pred pad Gospića bio sam sa svojom postrojbom vojnooružnički vođ opskrbna služba zdruga pod zapovjedništvom nadporučnika **Gabrijela Šikića** na žitničkom mostu. Čuvali smo odstupnicu civilima i vojski koja se povlačila. Na mostu smo bili dok se zadnja kola i pješak nisu povukli. Tada smo se počeli povlačiti i mi. Išli smo putem: žitnički most, Klanac, Vravina, Sv. Ivan Aleksinica, Sv. Jakov Donja Pazarišta, Jovanović Draga, Krasno, Sveti Juraj, Senj.

Na povlačenju u Smiljanu poginuli su **Tome Balenović-Jarčić**, did **Zorić, Pajtl** đak, koji je bio u iznošenom kaputu sašivenom od šinjela zbog čega je

ubijen, **Joso Grivičić**, zatvorski stražar u Banja Luci i **Jandre Grivičić**, vozač tenka. Tenk mu je bio pogoden. Nije se sklonio, već je pokušao otkloniti kvar. Ubili su ga. Njegov posadni kolega **Šprajc** sklonio se i stigao nas je u Pazarištu.

U Senju smo dobili zapovijed da usiljenim maršem krenemo u Novi Vinodol, te da presretnemo i vratimo vojsku koja je bila u povlačenju. U nastalom metežu vraćeni smo brodom natrag u Senj, pa u Sveti Juraj. Stalno smo bili pod partizanskim paljbom i avionskim napadima. Bojna pod zapovjednikom satnika **Pavla Devčića** pružala im je žestok otpor. To je bila III. posadna u kojoj su služili stariji ljudi. Nijemci su minerali skladište eksploziva i vojne opreme bez upozorenja. Puno naših civila i vojnika je poginulo. To je bila strašna eksplozija. Sjećam se da je tom prigodom poginuo natporučnik **Ivica Šaban, Jelkin** brat.

Tada smo dobili zapovijed da se iz Svetog Jurja povučemo prema Otočcu za koji smo dobili obavijest da nije pao u ruke partizanima. Sve više se gubi vojna stega i zapovjedni lanac slab. Zapovjednici vodova okupljaju oko sebe ljudi koji poznaju teren kojim se krećemo. Vidim partizane. Skrivam se u šumi. Jedna skupina partizana me je iznenadila. Dok sam se skriva u grmlju, jedan partizan počeo je mokriti po meni ne zamjetivši me. Razgovara s ostalima iz skupine. Prepoznajem ga po glasu. To je **Dujo Milić** iz Kaštela, koji je bio do-

Gospić – desetkovani i 1945. i 1991.

moran u Gospicu. Kada je išao kući na odsustvo, rekao je da se neće vratiti. Eto, završio je u partizanima. Javio sam mu se. Otkočio je pušku i uperio u mene. Prijateljski me je gledao kada me je prepoznao. S njim je bio uz ostale i **Spaso Crnogorac**. Rekli su mi da bi me zadržali i povelji sa sobom, ali me moraju po zapovjedi predati mjesnom odboru u Otočcu. Predali su me u šumariji u Otočcu **Dušanu Šašiću-Duli**. Zatvoren sam. U zatvoru je bilo i puno Gospićana i ljudi iz okolice Gospića. Sjećam se **Jure Milkovića** iz Smiljana. Bilo je i zatvorenih Srba.

Partizani **Nikola Milinković** i **Jure Naglić**, brat **Vladimira-Cice**, koji je bio na našoj strani, obilazili su zatvor. Dobro smo se poznavali. Javio sam im se. Ni sam imao što izgubiti. Ako mi je suđeno, ubit će me prije ili kasnije. Počeli su vikati na mene, kao da se tobože ljute zašto sam u zatvoru, a njima trebaju borci za Trst. Spasili su mi život. Pod pratinjom poslali su mene i starog Juru Milkovića u gospički zatvor. Raspoređen sam u disciplinski bataljun gdje su bili još **Mika Valentić**, **Vlade Rosandić**, **Pere Matijević** i puno Novljana. To je bilo pred 1. svibnja 1945.

Poslani smo u San Petar kod Pivke. Radili smo u pilani i ostalim radilištima sve do Trsta. Tu je Vlado Rosandić dospio opet u zatvor, ali se sada ne sjećam zbog čega. Iz disciplinskog bataljuna u listopadu 1945. premješten sam u Prvu dalmatinsku proletersku brigadu. Premješteni smo u Vodnjan kod Pule, a potom u Rovinj. U toj brigadi, od Dalmatinaca među kojima sam bio i ja, formirali su skijašku četu. Nakon kraćeg vremena premješten sam u inženjeriju gdje sam sa zarobljenim Nijemcima čistio minska polja od Lendave do Pule. Njemački zarobljenici bili su odvojeni od nas. Razminirana polja oni bi izorali, pa potom podrli. U inženjeriji sam služio sve do 1947., kada sam otpušten kući.

Sjećam se da su, dok sam još bio u San Petru 1945., svoje muževe došle tražili **Ljuba Vrkljan Tošina** i pokojna **Kata Vukić Stipina**, mama Ivina. **Pere Matijević** to je rekao Mikiju Valentiću, a on meni. Preko njih smo saznali što se dogodilo u Gospicu nakon našeg odlaska. Bili smo zaprepašteni, koliko je ljudi koje smo žive ostavili iza sebe pobijeno. Po dolasku iz vojske kući prolazio sam kroz sva ona poniženja kroz koja su prolazili Hrvati u Gospicu. Ubili su grad, a mi smo samo željeli biti svoji na svome,

što je osnovno pravo svakom narodu. Naš san konačno se ispunio u Domovinskom ratu, ponovno uz silna razaranja i velike ljudske žrtve.

«Sluge zove Smail-ag...»

Eto, kada pročitamo ovakvo tužno i tragično svjedočenje našeg sugrađana, ostanemo zatečeni i u čudu se pitamo: "Što nam se to događa"? Kakvu to politiku puzanja i nagodbenjaštva vode hrvatski političari? Zar iz naše teške i krvave povijesti nisu mogli ništa naučiti, pa ponavljaju iste pogreške? Da li slučajno? Tiskaju se knjige čiji pisci crpe podatke iz memoarskih uradaka komunističkih i partizanskih silnika, koji su vješti u laži, imaginaciji i izvrstanju povijesnih zbivanja, optužujući za svoje zločine žrtvu. Prepisuju dijelove iz te memoarske grade, te samo na kraju procvile kako je malo preuvjetljen broj žrtava ustaškog terora. Izvlače zaključak da su ustaše krive za sve. Da nije bilo ustaša, ne bi bilo ni Velebitskog ustanka, a onda ni Žitničkih žrtava, Senjskih žrtava i pogibije Karla Brklačića Kacana.

Pitam te vrsne znalce, jesu li ustaše osnovale i 60 koncentracijskih logora u **Titovoј Jugoslaviji**, koliko ih je zaista i bilo, te koliko su koncentracijskih logora osnovali u Kraljevini Jugoslaviji u kojima su i sami robijali, u čemu je njihova krivnja za ubojstvo Stjepana Radića i za Prosinačke žrtve 1918. godine u Zagrebu i da dalje ne nabrajam. Koliko su ustaše naslijedile koncentracijskih logora od Kraljevine Jugoslavije, koliko su ih oni osnovali, a koliko Talijani i Nijemci u svojim zonama? Jesu li ustaše nastale bezrazložno, kao plod hrvatske genocidnosti, kako nas Hrvate sustavno optužuju, ili su odgovor na državni teror spram Hrvata u Kraljevini Jugoslaviji? Dok se znanstveno i politički ne odgovori na ova pitanja i dok se ne otkriju i osude oni koji su svojim nasiljem žrtvu u nekim njenim postupcima pretvorili u zločinca, i dok za zločin budu optuživani samo ustaše, a ne i komunisti i jugoslavenski partizani, mira neće biti. Možete vi, koji se neće baviti prošlošću, kako rekoste, već ćete se okrenuti budućnosti, rušiti spomenike i mijenjati nazive ulica, možete veličati i umanjivati srbokomunističke i partizanske zločine, umotavajući ih u antifašističku ambalažu, kao tobože tekvinu antifašističke borbe, ne ćete nas natjerati da naše majke, očeve, braću, sestre, bake i djedove doživljavamo kao fašiste i zločince. Mi vas doživljavamo

kao prevarante, krivotvoritelje i izdajice, a oni su nesretne žrtve pale za Dom, za nesretnu državu nastalu u nesretnim povijesnim okolnostima. Da je vaša antifašistička borba bila krvavi obračun s domoljubnjim Hrvatima i ostalim obespravljenim narodima, svjedoči krvavi raspad Jugoslavije i žrtve iz Domovinskog rata na čijoj krvarini i siromaštu opljačkanog hrvatskog puka gradite svoje hedonističko carstvo. Sanaderovi jurišnici ponavljaju naštrenan lekciju da je NDH zločinačka tvorevina i velika pogreška. A da je Hrvatska u Domovinskom ratu bila poražena, izgovarali bi oni naučene rečenice za novog gospodara. Sluge ostaju sluge.

Velebite ti si mi duša

(Mirku Norcu)

onaj
koji te je kuša'
reći će:
Velebite
ti si mi duša

onaj
koji je
tvoje vjetrove
sluša'
reći će:
Velebite
ti si mi duša

onaj
koji je
u tvoje vukove
uša'
reći će:
Velebite
ti si mi duša

onaj
koji se zločina
gnuša
reći će:
Velebite
ti si mi duša

onaj
koji je u legendu
uša'
reći će:
Velebite
ti si mi duša

Mario BILIĆ

KOMUNISTIČKI KRVNICI

Na internetu je slovačka knjiga tisuću svjedočanstva žrtava komunizma, a u njoj jedna koja me potakla na razmišljanje o razlici umiranja u komunističkoj Srednjoj Europi i u Jugoslaviji. To kratko svjedočanstvo prilažem u prijevodu, ali ne mogu ne upitati se, koji je osuđenik u toj Jugoslaviji imao to što je u staljinističkoj Čehoslovačkoj imao osuđenik na smrt.

U **Pruščevoj** knjizi stoji da su osuđenike iz **Kavranove** skupine zatukli krampovima i lopatama, a tisuće pripadnika rodbine onih ubijenih u komunističkim jugoslavenskim zatvorima iskazuju isto: Jednoga dana odbili su primiti paket u kojem je bila hrana i rublje i rekli: "Njemu to više ne treba". Takve rečenice nisu izgovarali samo knojevc i Nove Vesi u Zagrebu. Diljem cijele zemlje ponavljala se ista rečenica. Zar je to moguće bez *centralnog* naputka? A je li pok. **Andrija Hebrang** imao isti tretman kao **Ladislav Nosák** iz slovačkog svjedočanstva? Jesu li njemu dali krvničku večeru i doveli suprugu na posljednji razgovor? Nisu!

U meni se javlja gadljivost ne toliko na one koji su to činili, nego više na one koji te krvnike zovu osloboditeljima, kojima se otvaraju medijska vrata za obmanjivanje javnosti i dalje ih se prikazuje pozitivnima, kao i na predsjednika države koji s njima skupa urliče po šumama i gorama, a sâm dobro znade što je Tovariš, njegov otac radio.

Evo toga slovačkog svjedočenja:

"Moga oca, **Ladislava Nosáka**, koji je već 1941. zbog protufašističke djelatnosti odležao 18 mjeseci, agitpropovska je mašinerija (1950.) nazvala ništarijom. Čovjeka, koji je od svibnja 1944. ratovao u **Žingorovoj** partizanskoj skupini, a od kolovoza bio načelnik štaba Druge partizanske brigade **M. R. Štefanika** s kojom je ratovao sve do oslobođenja.

U istražnom zatvoru oca su mučili i na koncu slobili. U pripremi prvoga insceniranog sudskog procesa u Slovačkoj naučio je 'svoj dio'. K tomu su ih odvjetnici uvjerali, da ako budu 'surađivali', da će sve dobro završiti. Na čelu okrivljenih našao se Žingor.

Na procesu, koji je počeo 25. listopada 1950. mi nismo bili, samo smo na radiju slušali dijelove izjava i optužbe. Mene su pak poslali spavati da to ne bih

Piše:

Jure KNEZOVIĆ

čula. Izjave, kad je otac započeo govoriti isključili su. Trojica su osuđena na smrtnu kaznu.

Moj tata također. Negdje koncem studenoga dobili smo dopuštenje posjetiti ga. Rekli su, da dođemo još jednom. U međuvremenu pisala sam molbu predsjedniku i njegovoženi. Molila sam za milost. Otac mi je ostao u sjećanju još iz doba dok je bio slobodan. Visok, stasiti muž. Čovjek k'o gora. Unatoč svojih 116 kilograma nije izgledao debeo. Bio je visok skoro dva metra. Ali kad sam ga vidjela zadnji put? Imao je 48 kg.

Očev je pogled bio jako tužan. Očeva sestra, koja je s nama bila, zastupala je našu mamu, jer je ona bila još u zatvoru. Razgovarala je s ocom i ulijevala mu nadu, da se još može dogoditi čudo i da mu predsjednik udijeli milost.

Odad ne volim riječ nuda. Kroz mrežu i ogradu, koje su bile među nama, vidjela sam da ima slomljenu ruku. Među nama je bio prostor od oko dva metra. Nije nas mogao ni pogladiti ni poljubiti. Mamu su 17. prosinca dovezli u ćeliju u kojoj je otac čekao smaknuće. Mogli su biti cijelu noć skupa, ali u nazočnosti stražara. Ragovarati su se mogli samo o obitelji. Skupa su imali večeru. Odrezak i salata od krumpira. Mama je pričala da joj je grlo bilo suho, nije mogla progušati...

Upozorili su ju da će ju, bude li plakala, odmah odstraniti. Otac je bio psihički potpuno slomljen, nije više htio ni živjeti a na smrt je bio pripravljen. Kao vjerni evangelist bio je s Bogom pomiren. Samo ga je jako mučilo što će biti s nama. U četiri sata rano oca su odveli u smrtnu ćeliju. Umro je 18. prosinca 1950. Objesio ga je krvnik, koji je bio iz našeg sela. Bivši očev suborac. Godinama iza toga posjetila sam ga. Kad je došao u smrtnu ćeliju, iznenadeno je pogledao oca i pozdravio ga pitanjem: 'Što ti tu radiš?' Otac: 'Što ja ovdje radim? A što ti ovdje radiš?' To znaš, poslije rata nije bilo posla na izbor, tako sam se nevoljko prihvatio raditi kao krvnik.' Otac: 'Nu, ja sam taj kojega si došao smaknuti.' Krvnik se grozno osjećao i tješio oca, da je to sigurno neki previd, jer se radi o našem čovjeku, partizanu...

Nakon kratkog vremena krvnik se zapita koji od trojice hoće prvi? Otac se javio. (Osobno svjedočanstvo **Ladislave Haplove**, Slovačka.)

PROFESOR KOJI JE ODGOJIO NARAŠTAJE RODOLJUBA

(U spomen prof. Frani Baričiću)

Na dan Božića prošle godine, u devetdesetoj godini života u Zadru je «umro sveti profesor» **Frane Baričić**, obavještava svoje čitatelje *Glas Koncila* od 9. siječnja 2005. Pokopan je na gradskom groblju u Zadru.

Prof. Frane Baričić

Ne mogu se oteti dojmu da dan profesoreve smrti ima stanovitu simboliku. Crkveni dostojanstvenici, koji su ga odpratili u andeoske prančioke, vjerojatno su i sami o tome mislili.

Malo je pokojnika, kojima je *Glas Koncila* posvetio četverostupačno izvješće. Za njegove poznavatelje i to je malo. Jer, njegovi učenici o značaju profesora, Hrvata i katolika, pričaju djeci i unucima, poučavajući ih primjerom pokojnika kakvi trebaju biti.

Imotsku je gimnaziju napustio u listopadu 1960. godine, otišavši u Zadar gdje se doživotno skrasio s obitelji. Pisac ovog teksta u to vrijeme imao je «radnog staža» - istrage i Gologa već 16 mjeseci.

Saznajem da je Frane bio profesor i filozofije. Iako spadam u krug njegovih intimusa, to mi nikad nije rekao: nas su zanimala preča pitanja. Uvijek i samo, profesor je bio opsjetnut sudbinom Hrvatske. O čemu god govorio (on ili društvo u kojem se govorilo) «desert» je bila Hrvatska: kakva je bila, kolika je bila i kakva treba biti.

Znam da je pokojnik bio i katolik. To nije krio, iako vrijeme provedeno u Imotskom (držim da je to bilo od 1954. do 1960.) nije dopušтало takav «luksuz».

Piše:

Dinko JONJIĆ

Jedino je Frane, javno i demonstrativno, bio redoviti posjetitelj crkve Sv. Frane u Imotskom. Gvardijan samostana, pok. **fra Ivan Glibota**, bio mu je prijatelj, a obojica su mi rekli da je stalna tema razgovora bila Hrvatska: nije se molilo, običavao je – šeretski - reći fra Ivan. I treba mu vjerovati. A fra Ivan je, uspoređujući Jugoslaviju s bolesnikom, znao reći: «Dinko, ja nisam liječnik, ali kad čovjek umire, ja to – vidim!»

Franino prakticiranje vjere sažeto je opisao *Glas Koncila*, moglo se i više, a i bolje!

Učenici su znali da je Frane Baričić patriot, a to nije ni krio, teškim vremenima usprkos.

Baš o tome želim svjedočiti, oživljavajući sjećanje onih koji su to znali, upirući prstom u one koji su ga zbog toga osuđivali, njegove kolege profesore posebno. Nekoliko sličica o Franinu domoljublju, potvrdit će gornju tvrdnju, detalj govoriti o čitavoj slici – duhovnom profilu profesora Baričića.

Slika prva: Gorljiv katolik i Hrvat iritirao je učenika – već tada partijskog

gaulajtera – **Stipu Šuvaram**. Održan je sastanak profesora i učenika. Trebalо je javno osuditi Frานu, ciljajući na učenike. Napadajući profesora, željelo se učenike-vjernike i učenike-rodoljube upozoriti ne opasnost takvih «devijacija». Šuvar je posebno grmio na profesora, jer je nedopustiva tolika ideoološka devijacija užgajati perad pokraj crkve, a istodobno predavati fundamentalne predmete: fiziku i matematiku. Učenici su šutjeli, nenaviknuti na atmosferu u kojoj učenik toliko napada profesora. Neki profesori – kasnije su postali i Hrvati – nisu htjeli zaostati za Stipicom, obrušavajući se na profesora gore od Šuvara.

Bila mi je čast – kasnije je pričao Frane – da su ga napadali kolege profesori (od Šuvara je očekivao gore). Svrha je postignuta: stanjio se broj polaznika vjeronauka. Sam Baričić nije imao težih posljedica, jer je nastavio predavati fiziku i matematiku, obavljajući i dalje navedenu «gospodarsku» djelatnost.

Slika druga: Imotska gimnazija bila je i ostala rasadište hrvatskog nacionalizma. UDB-a je odkrila skupinu rodoljuba u kojoj su bili pok. **Bruno Bušić** i **Ivan Gabelica**. Opet sastanak, ovaj put samo profesora gimnazije i «provjernog kadra». Članove grupe trebalo je

Imotski 1925. – zgrada pučke i građanske škole, kasnije gimnazije

Sprovod prof. Baričića

isključiti za «sva vremena» iz gimnazije. Najgorljiviji podupiratelj takvog stava bili su profesori, ranije su bili sjemeništarci. Zbog nekoliko ustaša nećemo dopustiti – govorili su ti bivši sjemeništarci – utruće gimnazije.

S takvim zahtjevom i takvom logikom nije se složio Frane Baričić i – današnji sudac Vrhovnog suda Republike Hrvatske (tada učenik) **Milan Gudelj**. Franin stav bio je očekivan. Konsternacija u redovima UDB-e nastupila je onog trena kad mu se pridružio učenik Gudelj.

Članovi grupe «TIHO» su isključeni. Kasnije je tako rigorozna odluka bila ublažena.

Slika treća: Profesoru fizike i matematike, Frani Baričiću bio je povjeren kino-projektor s nekoliko filmova. Sve škole u Imotskoj krajini, koje su imale dvoranu, gledale su film «Jedan dan života». I uvijek je Frane projekciju zastavljao onog trena kad je glavni junak filma odio prihvatići crni rubac da ne gleda svoje strijeljanje. Umjesto slike gledatelji su čuli Franin glas: «Stabla umiru ostojeće». Mladeži je profesor slao jasnu poruku, koju nije bilo potrebno komentirati ni tada, a ni sada.

Slika četvrta: Pokojnik je svake godine u lipnju dolazio u Imotski, proslavljujući

obljetnicu mature sa svojim učenicima, koji su te godine imali obljetnicu – onu vremenski značajniju. I svake godine se vidali, najčešće pred restoranom «Zagreb» u Imotskome. Tako je bilo i godinu dana iza gradnje Masleničkog mosta. Prepričavale su se dogodovštine u kojima se nije štedjelo profesora, stavljajući uvijek naglasak na njegov krut stav: držali smo da je nekom učeniku trebao i kroz prste progledati. Nas nekoliko koji smo bili nazočni – spominjali smo i imena kojima je trebao popustiti – ostali smo zatečeni, jer je profesor rekao da bi i sada postupio isto – dao kritički osrt na znanje tog učenika: «nedovoljno jedan».

Naravno, sve se završilo na Franičkoj opsjednutošći Hrvatskom. Mene je upitao (nakon što sam mu rekao da sam sa suprugom prije nekoliko dana vozio preko Masleničkog mosta), jesam li most vidio? Pogledom sam ga upitao: Što ti je, profesore? Odmah je shvatio i još brže odgovorio: «Dinko, ima ih koji prijeđu most, a ne vide ga!» Aluzija je bila očita.

Nastavili smo: opet o Hrvatskoj. Nas mlađe, ali ne mlade, zanimao je profesorov stav kakva i kolika bi Hrvatska trebala biti? Odgovor je

«kao iz topa» glasio «Kakva je i bila». Iako katolik, jer je bio i starčevištanac, nije mogao zamisliti da su naši muslimani nešto drugo. Profesor i inače nije bio koncilijantan, ali u ovom pitanju nije htio ni čuti drugačiji stav: o magistralnim pitanjima nacije Frane Baričić nije htio čuti nešto što nije u skladu s učenjem Oca Domovine.

Ovaj osrt nema pretenziju biti kronikom pokojnikova rada i života. Naveo sam nekoliko sličica koje su mi – na vijest o smrti profesora Frane Baričića – navrle u sjećanje. Nizanje ovakvih iskrice samo bi potvrdilo uvodnu konstataciju da je pokojnik bio Hrvat i katolik, oboje na entu potenciju.

Sve napisano moglo bi neopreznog čitatelja zavesti u bludnju, da Frane nije imao sluha za socijalno stanje nacije. Duša mu je kvarila nad sudbinom težaka i radnika (u domovini i inozemstvu), težaka posebno, jer je ove držao srčikom zdravoga nacionalnog organizma. Ovdje je slijedio nauk Crkve. Apostrofirajući težake, svoj je stav samo prilagodio stanju u Hrvatskoj, jer su tada težaci bili dominantan sloj hrvatskoga naroda.

I nije tek uzgredna fraza: Frane ostaje s nama!

HRVACKA MOJA

*Žalosna vrba nuz reko Dravo,
vesela brazda nuz mirno Savo.
Zrela maslina krej plavoga mora,
vu srce posađena, vu joko zaraščena.
-Hrvacka moja!*

*Za tebe so najlepše reči povedane,
za te so popevke spopevane,
se knige spisane, slike naslikane.
Za zutra, fčera, denes- zanavek.
-Hrvacka moja!*

*Radi tebe je moja mladost
vu tuđino zakopana.
Čez kalvarijo, zate sem ostal
čovek čistoga obraza. - Hrvacka moja!
Dok mislira na te, znam da sem tvoj,
dok govorim za te, spremen sem na boj.
Ti si friška vest, vu srcu mojem.
- Hrvacka moja!*

*Makar sem vu svetu daleko od tebe,
makar ti sakaj zdevlo, ti živeš i govorиш,
ti si moja mati, ja sem tvoj sin.
Mi smo jedno življenje.*

- HRVACKA MOJA!

Slavko ČAMBA

U SPOMEN BORISU JELUŠIĆU PIŠTI

Dana 13. siječnja 2005. oprostili smo se od prijatelja, goloootičkog uznika, negdašnjeg člana ilegalne Nacionalne partije Hrvatske,

Borisa Jelušića Pište

Oproštajni govor održao je **Josip Ljubomir Brdar**, također negdašnji član spomenute organizacije.

DRAGI PIŠTA,

Osjećam da me gledaš i slušaš u ovom trenutku, odmahuće rukom i upućuješ mi prigovor što se opraštam s Tobom s papirom u ruci.

Zna se kako dobro nam se ispreplitao život od djetinjstva do danas i imali smo vremena uskladiti ritam naših osobnosti, naših duša i naših riječi. Temeljem toga i bili smo prijatelji. Naša komunikacija bilo kad, bila fina ili gruba, nosila je u sebi uvijek iskrenost i prijateljstvo.

Ova tužna prigoda nalaže mi da Ti uputim najljepše oproštajne riječi, ali se bojam da ćeš mi prigovoriti zbog moguće patetike. To govorim stoga jer Te poznam dobro. Znam koliko si bio daleko od procedura i svih mogućih obreda. Zato se i bojam svake izgovorene riječi, jer riječ u ovoj tužnoj proceduri gubi toplinu spontanosti, a spontanost je bila Tvoja generalna odlika. Ti si bio čovjek duše, a ne procedure. Tebe je gušila procedura i zadane društvene norme. Zato si cijeli život plovio na krilima mašte i svoje plemenite duše. Slobodan!

Bio si slobodan, jer se nisi gušio u zadanim okvirima tzv. društvenog uspjeha, karijere i materijalnog grabeža, tj. tih i mnogih drugih patoloških odlika suvremenog društva.

Uz sav raskošni intelekt i obrazovanje koje si posjedovalo, Ti si sačinio životni otklon od takve karijere jer je ona bila suprotna Tvomu životnom credu.

Tvoja suzdržana priroda, uza sve životne teškoće koje si prolazio, nije nikada iskazivala javni bunt ili jal, ali duboko u Tebi počivao je prijezir sprani nasilja i nepravde i njenih nositelja. I samo jedan jedini Tvoj iskazani bunt u životu odveo Te je na Goli otok. Ta Tvoja mladenačka žrtvena postaja nije kasnije postala startna pozicija Tvojoj karijeri. Ti svoju žrtvu nikada nisi ni spomenuo, a kamoli iskoristio.

Promatrajući svijet kako postupno moralno tone u gramzivosti i sukobima, namjerno ili nemajerno, svi ili skoro svi mi postajemo sudionici tog stanja. To je novi stil ropstva na putu ka jednoj imaginarnoj, odnosno virtualnoj sreći.

Kad kažem skoro svi, to znači da postoje iznimke. Jedna si bio Ti. Živio si život temeljen na bogaćenju duha, plemenitosti, dobrote i ljubavi. Sve to svoje unutarnje bogatstvo samozatajno si nosio i dijelio svojim ljubavima, prijateljima, domovini i rodnom kraju, od kojega od Tebe bezbroj puta ojevanog - lepšega ni.

I baš taj Tvoj rodni kraj i taj naš Varaždinbreg, to naše zajedničko i trajno kulturno okupljalište od rane mladosti ostat će

Boris Jelušić

zajedno sa svima nam, tvojim prijateljima, od danas tužno i osiromašeno gubitkom jedne krasne ljudske osobe koja je svojom pitomom ljudskom dobrotom potvrđivala pitomost zagorskog kraljika, kojeg je i on sam bio istinska sastavnica.

I evo nas, dragi Pišta, opet skupa. Svi! Fredo, Marijan, Ivec, Darac, Zlatko, Dipsi, kao i svi drugi koji su te cijenili i voljeli. Zajedno smo, ali ne na našem bregu. Ne u pjesmi i radosti susreta nego u tuzi rastanka zauvijek. No, taj rastanak zauvijek, koliko god zvuči okrutno, on nije konačan. Nije konačan, jer Ti ćeš živjeti u našim susretima, našim pričama, sjećanjima i srcu dok mi živimo.

Ako su vrline ljudske ulaznica za raj, onda duboko vjerujem da sada uživaš u svjetlu i ljubavi Svevišnjega.

Pokoj vječni daruj mu Gospodine!

POMOĆ ZA POLITIČKI ZATVORENIK

Tijekom prosinca 2004. i siječnja 2005. izlaženje ovog mjeseca svojim nesebičnim darovima pomogli:

Milka	Alić	Zagreb	200,00
Leonardo	Heim	Zagreb	200,00
Ivan	Radoš	Švedska	110,00
Đuro	Filips	Zagreb	500,00
Marijan	Božić	Požega	500,00
Zvonimir	Veber - Čuvalo	Ikranje	300,00
Đuro	Crljenko	Zagreb	500,00
Milan	Novaković	Crikvenica	500,00
Marija	Medimorec	Virovitica	200,00
Alojzije	Zlatar	Gola	200,00
Jure	Belančić	Daruvar	120,00
Kuzma	Baničević	Smokvica	200,00
Stipan	Mušterić	Zagreb	220,00
Marko	Sepac	Rijeka	220,00
Stjepan	Dolenec	Vel. Gorica	1.000,00
Ivan	Lukinec	Zagreb	1.000,00
Ivan	Hersa	Zagreb	200,00
Slavica	Haim	Zagreb	200,00
Nevenka	Kurjaković	Zagreb	200,00
Petar	Kelemenčić	Samobor	420,00
Etta	Petrač	Sisak	200,00
Đuro	Kovačević	Koška	200,00
Marija	Đurčević-Biondić	Virovitica	300,00
Marija	Macukić	Zagreb	200,00
Damjan	Perić	Sisak	300,00
Slavko	Čamba	Đurđevac	400,00
N.N.		Zagreb	220,00
Andela	Češnjak	Zagreb	500,00
ukupno			9.310,00

Zahvaljujemo se darovateljima, i ubuduće se preporučujući njihovoj susretljivosti. (Ur.)

U SPOMEN ZVONIMIRU SMOLIĆU

Nakon kratke bolesti, dana 21.11.2004. iznenada nas je napustio naš prijatelj i član HDPZ Podružnice Slavonski Brod - ogranka Nova Gradiška, Zvonimir Smolić.

Pokojni Zvonko rođen je 18.12.1925. u Orubici, Davor. Služeći vojni rok u JNA, a nakon povratka s križnog puta u više je navrata lišavan slobode radi domoljublja. Po povratku u roditeljski dom skriva ga majka u obiteljskoj kući, jer se šuškalo da će biti likvidiran zbog neprijateljskog djelovanja protiv naroda i države.

Poslije majčine smrti Zvonko se predaje ondašnjim vlastima, koje ga nagrađuju s 15 godina strogog zatvora zbog kaznenog djela počinjenog iz političkih motiva. (Presuda Okružnog suda u Požegi br. K 102/53 od 27.04.1954.)

Sedam godina kazne strogog zatvora izdržava u KPD Lepoglava, a zatim još tri godine u KPD Valtura u Puli, gdje radi na poljoprivrednim poslovima. Nakon 10 godina izdržavane kazne otpušten je na uvjetni otpust.

Tretiran kao neprijatelj države i naroda, teško dobiva posao, a kao nepoćudnog svako malo otpuštaju ga s posla radi političkog i vjerskog opredjeljenja. Zvonko se tada posvećuje poljoprivredi. U 38. godini života osniva brak, koji biva okrunjen s dva sina. Zajedno sa suprugom odgaja ih u kršćanskem duhu, ugrađuje u njih nacionalnu svijest - obojica su bili i sudionici Domovinskog rata.

Rado je okupljaо oko sebe prijatelje svojih sinova - mlade ljude, pričao im o strahotama koje je provodila komunistička vlast nad nedužnim hrvatskim narodom. Radovao se životu u svojoj slobodnoj hrvatskoj državi, kojoj je podario dva sina i šestoro unučadi. Govorio je - oduzeli su mi najbolje godine moga života, pa nisam mogao imati više djece. Apelirao je na mlade da se ne boje novih života, jer domovini treba Hrvata i Hrvatica, da opstanemo i postignemo sve što smo stoljećima željeli, zbog čega su toliki rodoljubi ginuli i stradavali.

Za njim tuguje supruga Marija, koja ga je vjerno pratila kroz život, sinovi, snahe, petoro unuka i jedna unučica, kao i svi oni koji su ga poznavali i cijenili.

NEKA MU JE LAKA HRVATSKA ZEMLJA!

Marija Poljak

U SPOMEN

JOSIP KAIC

rođen 1922. u Glamoču (BiH)
živio u Livnu, a poslije u Zagrebu
umro 15.12. 2004. u Zagrebu
prošao Bleiburg 1945.
izdržavao zatvorsku kaznu u Zenici
od 1952-1956. godine

Laka mu je hrvatska zemlja!

U SPOMEN

PAVLU ŠIMUNIĆU

rođen 31.07.1921.
umro 15.01.2005.

U SPOMEN

PAVLU LAKTAŠICU

rođen 08.12.1021.
umro 15.01.2005.

Neka im je laka hrvatska zemlja!

HDPZ Podružnica Sisačko-Moslavačka

U SPOMEN

ALEKSANDER BRAMBILLA

1913.-13.01.2005.

Laka mu je hrvatska zemlja!

IN THIS ISSUE

As usual, the main part of the monthly magazine is devoted to the memoirs and testimonies of former Croatian political prisoners. This issue contains the continued **Hrvoje Pečuvčić's** memoirs of terrifying persecution of Croats, which followed after the victory of Yugoslav communist partisans in 1945. **Ivan Vukić** writes about the destiny of **Ante Zvonimir Miškulin**, who was persecuted for his patriotism in the Kingdom of Yugoslavia, and suffered even more in the post-war communist Yugoslavia. **Mate Tadić** and **Želimir Crnogorac** have prepared memoirs of **Marko Zvonar** and **Jozo Tadić**. We are publishing also two testimonies on the Homeland War (1991-1996). **Dr. Antun Car** talks about the difficult situation of Dubrovnik and the south of Croatia at the time of the Greater-Serbian aggression; and **Prof. Bruno Zorić**, an author and president of the branch office of the Croatian Association of Political Prisoners (HDPZ), on the defence of the city of Zadar and his own role in it.

In the light of the coming meeting of the Croatian Association of Political Prisoners, the outgoing President and the President of the International Association of Former Political Prisoners and Victims of Communism (Inter-Asso), **Jure Knežević**, publishes in this issue the report on his work and the activities of HDPZ in general. His report contains also a number of proposals for future activities of political prison-

ers. In his opinion, the most important tasks at the national level are documenting and preserving the memories of the political prisoners' sufferings, while the crucial task of political prisoners at the international level is to achieve the generally accepted condemnation of communism as a criminal totalitarian ideology.

As an impetus for marking the execution and suffering sites, we are publishing **Franjo Talan's** article

Calendar for 1792, printed in Osijek

about the construction of the memorial in **Dravska šuma** near Varaždin. At that location, having entered the city of Varaždin in 1945, communist

partisans executed, without trial, many of the most prominent citizens of that baroque city in the northwest Croatia. Those people were only guilty of their non-communist orientation and commitment to the independence of the Croatian state.

Apart from a number of comments on the current social and political situation in Croatia and in Bosnia and Herzegovina, special emphasis in this issue is placed on the issue of our attitude towards totalitarianism. The Croatian people, as well as a large part of the European public, have different attitudes towards Fascism and National Socialism on one side, and Communism on the other. Due to a number of reasons, and especially due to subsequent resistance to Hitler (1941-1945), Communism in Croatia is perceived as a lesser evil than National Socialism. It is forgotten that Communists had been closely allied with National Socialists (1939-1941), and that in seven decades they killed around hundred million people. Communist ideology everywhere in the world, without exceptions, led to the lack of freedom, violence, terror and hunger. Despite that, having analysed the standpoints of foreign authors on totalitarianism in general, **Tomislav Jonjić**, editor-in-chief, opposes any prohibition of thought and speech. Such prohibitions never result in the effects wanted, and there is always danger of creating conditions for a new form of restraint.

IN DIESEM HEFT

Hauptteil dieses Monatzeitschriften beinhaltet, wie gewöhnlich, Erinnerungen und Zeugnisse ehemaliger politischer Häftlinge. In diesem Heft veröffentlichen wir Erinnerungen von **Hrvoje Pečuvčić** in denen er von schauderhafter Verfolgung an Kroaten die dem Sieg der jugoslawischen kommunistischen Partisanen 1945 folgte erzählt. **Ivan Vukić** schreibt über den Schicksal des **Ivan Zvonimir Miškulin**, der wegen seinen Patriotismus noch während des Königreichs Jugoslawien verfolgt wurde und in kommunistischen Nachkriegsjugoslawien erlebte er noch schlimmeren Schicksal. **Mate Tadić** und **Želimir Crnogorac** bereiten die Erinnerungen der **Marko** und **Jozo Tadić** vor. Wir veröffentlichen auch noch zwei Zeugnisse aus dem Befreiungskrieg (1991-1996). **Dr. Antun Car** spricht über schweren Zustand in Dubrovnik und auf dem kroatischen Süden während **Prof. Bruno Zorić**, Schriftsteller und Präsident des Kroatischen Verein politischer Häftlinge (HDPZ Niederlassung in Zadar) über die Verteidigung der Stadt Zadar und sein Mitwirken schreibt.

* * *

Hinsichtlich des bevorstehenden Sabors (Kongresses) des Kroatischen Vereins ehemaliger politischer Häftlinge (HDPZ) und Präsidenten der Internationalen Assoziation ehemaliger politischer Gefangener und Opfer des Kommunismus (Inter-Asso) **Jure Knežović** veröffentlichen wir sein Bericht über seine Tätigkeit in dem vergangenen Mandat sowie über seine Tätigkeit im HDPZ in allgemeinem. Sein Bericht beinhaltet auch eine Reihe von Vorschlägen für die zukünftige Tätigkeit der politischen Häftlinge. Auf der inter-

nationalen Ebene hält er für das Wichtigste die Dokumentierung und Bewahrung der Erinnerungen

*Kroatisches Kalender für das Jahr 1813
gedruckt in Pest*

politischer Häftlinge, während die Schlüsselaufgabe auf internationalem Ebene Ereichung einer allgemein annehmbare Verurteilung des Kommunismus als verbrecherische und totalitäre Ideologie ist.

* * *

Als Initiative zum Kennzeichnung der Orte der Hinrichtung und des Leidens, veröffentlichen wir eine Reportage von **Franjo Talan** über Aufstellung eines Erinnerungsdenkmals in Dravska šuma, unweit von Varaždin. Auf diese Stelle haben kommunistische Partisanen, nach dem Einzug in Stadt Varaždin 1945, ohne jegliche gerichtliche Verhandlung, eine Großzahl ange-

sehnen Bürger des schönen Barockstadt in Nordwesten Kroatiens hingerichtet. Einzige Schuld diese Menschen lag in ihren antikommunistischen Einstellung und Entschlossenheit für kroatische staatliche Unabhängigkeit.

* * *

Neben eine Reihe der Kommentaren über der aktuellen gesellschaftlichen und politischen Lage in Kroatien und Bosnien-Herzegowina ist besondere Aufmerksamkeit in diesem Heft dem Problem unserer Beziehungen zum Totalitarismus gewidmet. In Kroatien, wie auch in großen Teil europäischer Öffentlichkeit, besteht unterschiedliche Beziehung zum Faschismus und Nationalsozialismus auf eine Seite und Kommunismus auf andere Seite. Aus verschiedenen Gründen, und besonders wegen den späteren Widerstand gegen Hitler (1941-1941), wird Kommunismus in Kroatien als kleineres Übel empfunden. Dabei vergiesst man, dass gerade Kommunisten enge Verbündete der Nationalsozialisten (1939-1941) waren und brachten etwa Hundertmillionen Menschen um. Die kommunistische Ideologie brachte überall in der Welt, ohne Ausnahme, Unfreiheit, Gewalttherrschaft, Terror und Hunger. Vorbereitend Stellungen ausländischer Autoren über den Totalitarismus in Allgemeinem, trotz alle dem weist der Chefredakteur **Tomislav Jonjić** jeglichem Verbot der Gedanken und Äusserungen ab. Solche Verbote haben nie den erhofften Effekt gebracht und besteht immer Gefahr, dass damit die Voraussetzungen für eine neue Form der Unfreiheit geschaffen wird.

F-4

da nije sve onako govorio kako ga optužnica tveti, ali se ne sjeća šta je sve govorio. Iskazu svjedoka, datom pod zakletvom, Jaganjac Hamdije ma gl. pretresu kao i iskazu Mazalin Ante sud je u cijelosti povjerovao da je opt. Jelavić zaista širio lažne glasine, vrijedao i klevetao narodne vlasti i J.A.i izazivao nacionalnu mržnju, onako kako to u dispozitivu preusde stoji, pa ga je za ovo proglašio krivim i presudio.

Prilikom odmjeravanja kazne sud je imao u vidu da je optuženi sistematski i u više mahova izražavao svoju mržnju prema današnjem uredjenju države, pa je išao toliko daleko da se je najpohvalnije izražavao o ustavu, okupljao oko sebe nezadovoljnike i to baš one koji su iz neprijateljske vojske došli u posljednjem momentu u J.A. na poziv Maršala Tita, kako je i on učinio, a kao intelektualno jači od svoje okoline mogao je na ovu uticati i stvoriti uvjerenje i poglede na današnje stanje onako kako ga i on ima. Iz navedenih razloga sud je stekao uvjerenje da je on kao intelektualac, sa izgradjenim negativnim pogledima na današnje uredjenje bio svjestan svojih postupaka, a da kao takav može i dalje negativno uticati na okolinu, dakle da je socijalno opasan, te da će jedino ova mjera kazne moći uticati na izmjenu njegovih pogleda i uticati preventivno, a ujedno da je ona srazmjer na stepenu njegove krivične odgovornosti. Osim toga sud je, prilikom izricanja presude, imao u vidu njegovo drsko ponašanje na glavnom pretresu, zbog čega je tri puta opomenut.

Opt. Mazalin također priznaje djelomično navode optužbe, ali se i on brani da se ne sjeća pojedinosti. Priznaje neke navode optužbe, koji se odnose na vredjanje i klevetanje J.A., ali se brani da je to učinio jer je bio revoltiran radi smjenjivanja sa dužnosti komandira.

Sud je povjerovao iskazu optuženog u pogledu optužbe Maja se odnosi na iskaz da su samo Srbi na položajima, izjavivši da su ovi navodi optužbe ne odgovaraju istini, kao i u pogledu optužbe glede pljačkanja srpskih brigada po Zagrebu, jer tvrdi da je izjavio da su po Zagrebu neodgovorni elementi vršili pljačku, pa ga zbog ovoga bilo pozvano gradjanstvo Zagreba oglasima da ovakve prijave.

Prilikom odmjeravanja kazne sud je imao u vidu da je optužnik intelektualac J.A., dovoljno intelligentan da bi mogao razumjeti težinu svoje poštupljenja, u toliko više što je student prava, pa je njegovo iznošenje lažnih glasova moglo u toliko više izgledati uverljivo za one kojima ih je iznosio. Sud, stoga, nalazi da je visina odmjerene kazne pravična i na zakonu osnovana.

Sud temelji svoju načinost na tome što se ovdje radi o oficirima kojima je činovi zastavnika nije priznat odredbom Generalštaba ili Glavnog štaba, nego se radi o činovima kojima su donijeli iz domobranstva.

Konfiskacija imovine izrečena je generalno, jer sud nije mogao utvrditi veličinu imanja opt. Jelavića.

Presuda postaje izvršna po odobrenju Višeg vojnog suda.

Smrt je izmušljoda narodu!

Zapisničar,

Predsjednik Vijeća, kapetan,

Jelavić

Preinačenom rješenjem Vojnog suda II Armije dana 18 decembra 1945 god. i Sud br. 5747/45 te se kažnjavaju: opt. JELAVIĆ FRANO na kaznu LIJEŠNJA SLOBODNE S PRIMJENOM RODITOG u trajanju od 4 godine i na gubitak političkih i radjanskih prava osim roditeljskog u trajanju od 2/čvije/godine.

MAZALIN ANTE na kaznu LIJEŠNJA SLOBODNE S PRIMJENOM RODITOG u trajanju od 10 /esetnaest/mjeseci.

Ustavni sekretar, poručnik:

Đurić Marijan

Morjan Đurić

2052

F-3

VOJNI SUD 34. UDARNE DIVIZIJE
II JUGOSLAVENSKE ARMIJE
Sud.br. 897 i 898/45
8 decembra 1945

Vojni sud 34 udarne divizije II J.A. sestavljen od kapetana Matako-
vića Mije, keo predejedatelja vijeća, kapetana Miščevića Simeona i borca La-
dislava Križanića kao članova vijeća, u sudjelovanje borca Kapetanovića
Branka kao zapisnicara i vojnog tužioca kapetana Lulika Josipa kao zastup-
nika optužbe i poručnika Ljubojevića Milana kao branioca opt. Mazalin Ante,
u krivičnom predmetu protiv Jelavića Franje i Mazalina Ante, oba zastav-
nika, radi djela iz čl. 15 Uredbe o vojnim sudovima, nakon održanog glavnog
pretresa u prisustvu optuženih, donijeo je 8 decembra 1945

P r e s u d u :

Jelavić Franjo, sin Mije i Marije rodjene Kević-Udovičić, preudata Pernjak, rođen 28.2.1924 u Činčićima, abūtarijent, navodno bez imetka, sudski nekažnjava van, za NDH služio u raznim formacijama od 15.9.1943, u J.A. stupio 15.9.1944 / u pritvoru od 8.10.1945/

k r i v j e :

Što je pronosio lažne glasove tvrdeći da je narod u Zagrebu nezadovoljan, i da bi pojedinci isli u šumu, te da će doći do promjene u FNRJ; klevetao narodne vlasti i J.A. govorac i da mi je majka odvedena u logor da bi joj moglo biti oduzeto imanje, te da su na položajima u J.A. samo članovi K.P., vredjao oficire J.A. nezaviseći ih nesposobnjecima i šumskim, izaziv o nacionalnu mržnju govoreći da su samo Srbi na višim položajima, da su Hrvati sluge tudjina, da će Bosna i Srem pripasti Srbiji i t.d., pa je time počinio krivična djela opisana u čl. 15 UVs, te se prim-

jenom čl. 4. Zakona o vrstama kaznii presudjuje na
KAZNU LIŠENJA SLOBODE S PRINUUDNIM RADOM U TRAJANJU OD ČETIRI X4/ G O+
DINE, GUBITAK POLITIČKIH I POJEDINIH GRADJANSKIH PRAVA, OSIM RODITELJSKOG PRAVA, U TRAJANJU OD DVE GODINE, KONFIŠKACIJU CJELOKUPNE IMOVINE I GUBITAK CINA ZASTAVNIKA.

Mazalin Ante, sin Stjepana i Marte rođ. Kozić, rođen 16.12.1922 u Drnovici, kotar Drniš, student prava, neoženjen, bez imetka, sudski navodno nekažnjava van, za NDH služio vojsku od 2.2.1943, u J.A. stupio 2.8.1944 / u pritvoru od 28.10.1945/

k r i v j e :

Što je širio lažne glasove govoreći da je narod u Zagrebu nezadovoljan, klevetao narodne vlasti i J.A. govorac i da je mnogo naroda potučeno i to onaj narod koji nije trebalo potući i da su oficiri u J.A. nesposobni za čin koji nose.

Pa je time počinio kriv. djela opisana u čl. 15 UVs, te se presudjuje na
KAZNU LIŠENJA SLOBODE S PRINUUDNIM RADOM U TRAJANJU OD OSAMNAEST A 8, MJESeci I GUBITAK CINA ZASTAVNIKA dok se u ostalom dijelu otfuće oslobođa.

O b r a z l o ž e n j e :

Opt. Jelavić priznaje da je govorio inkriminirane riječi, no brani